

В. Винниченко

Твори

т. 14

В. ВИННИЧЕНКО

Т О М

XIV

„БРЕХНЯ“

172896

06
~~30851~~
14.439/XIV

В. ВИННИЧЕНКО

Т В О Р И

ТОМ ЧОТИРНАДЦЯТИЙ

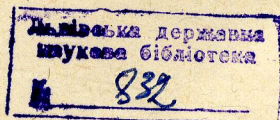

ЛЬВІВ — КИЇВ
1925.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка у Львові.

Словова ...

Copyright 1925 by W. Wynnychenko
Rauen (Mark) b. Fürstenwalde a/d. Spree.

14.439/
XIV

„БРЕХНЯ“

песа на 3 дії.

ДІЄВІ ОСОБИ.

Андрій Карпович — інженер.

Наталя Павловна — його жінка.

Карпо Федорович — його батько.

Дося }
Саня } його сестри.

Антін Михайлович (Тось).

Іван Стратонович — поміщик Андрія Карповича.

Пульхера — прислуга.

ДІЯ І.

Велика кімната просто обставлена. Зліва ближче до кону канапа. За нею в глибині двері в кухню. Між дверима й канапою піаніно. В задній стіні вікна на вулицю; між ними двері на балкон. В правій стіні позаду двері в сіни і в другі кімнати; ближче до кону двері в кімнату Наталі Павловни. Між дверима буфет. Посередині круглий стіл, наготовлений для обіду. Наталя Павловна, пораючись біля столу, часом виходить на балкон і дивиться на вулицю. Входить з сіней з пляшкою Пульхера.

Пульхера. Ну, пані, знаєте, що я вам скажу?

Наталя Павловна. Ні, Пульхеро, не знаю.

Пульхера. Ну, то зараз визнаєте. Щоб я спухла, як гора, коли я ще хоч раз піду до нашого лавушника! Хай до його чорти ходять, от що я вам скажу, пані.

Наталя Павловна (*сміючись*). Чудесно сказано. То ж через що саме?

Пульхера. Через те саме, що він мене зараз так вистраив перед людьми, що краще б він мені помії на голову вилив. „Ти, каже, заплатила мені за той місяць? Ти, каже, у старців служиш та й сама у старчихи записалась. Ти, каже, стара жінка“. Та як почав, як почав... „Поки, каже, не заплатите, нічого більше давати не буду“. От вам і маєте! Хай тепер до його хто хоче ходить, а я не хочу.

Наталя Павловна (*весело*). Нічого, Пульхеро, ось дістану гроші за урок та й оддамо. А уксусу й не дав?

Пульхера. Не дав, щоб йому дихать не дало. „Нічого, каже, не дам!“

Нат. Павл. Сердитий. Ну, нічого, сьогодні без уксусу побудемо. Можна піти за гроші взять та пізно. Зараз прийдуть з вакзалу. Ідіть, Пульхеро, щоб борщ не перекипів. А то Андрій Карпович нам задасть. Треба гостей прийняти, як слід. *(Іде на балкон)*.

Пульхера. А дворник знов нагадував про квартиру. Як не заплатите, то з поліцією, каже, викидять будемо.

Нат. Павл. *(сміється)*. Та невже? От біда з ними!

Пульхера *(мовчки дивиться на неї. Ніби сердито)*. От знов сміються! А чого спитатись? *(Наталя Павловна ще більш сміється)*.

Пульхера. Ну, от! Там де треба плакати, вони сміються. Де сміятись, плачуть.

Нат. Павл. А ви хіба бачили хоч раз, як я плакала?

Пульхера *(подумавши, здивовано)*. Ба ні, таки не бачила. А ёйбо, що не бачила! Другий рік служу, а таки ні разу не бачила... Не розберу я вас, пані! Ну, та дай Боже, щоб і до віку не плакали. Так уксусу не треба? *(Дзвінок)*.

Нат. Павл. *(схоплено)*. О! Невже я їх пропустила?! *(біжить у сіни. Чути її й чоловічий голос. Входять Наталя Павловна й Тось. Він молодий, гарний. Рухи розкидасті, нетерплячі. Часто стріпує густим, довгим волосем. Сідає на канапу й понуро дивиться в землю, очевидно збираючись щось сказати)*.

Нат. Павл. А я думала наші з вакзалу.

Тось *(хмуро)*. Доброго здоров'я, Пульхеро.

Пульхера *(ідуци в кухню)*. Доброго й вам, паничу.

Тось. Ще не приїхали? Я на хвилинку.

Нат. Павл. *(сідаючи біля його, ніжно-весело, трошки насмішувато)*. Ну, розуміється, на хвилинку! Мій котик завжди тільки на хвилинку, на коротюсеньку хвилиночку!

(Жагуче хапаючи його за голову й цілюючи). Мій хлопчику єдиний!

Тось (визволяючись). Не треба, Тасю. Я не цього прийшов.

Нат. Павл. Я знаю.... Вже по мордочці бачу, що прийшов знов з якимсь „твердим, рішучим“ наміром. Правда, котику?

Тось. Я прошу залишити цей тон. Я хочу балакати серйозно.

Нат. Павл. (беручи немов під козирьок). Слушаюсь!

Тось (сердито встаючи). Ну, так я тобі скажу, що це наше останнє побачення. Коли ти хочеш, щоб воно було... щоб воно носило цей... характер, то... прошу.

Нат. Павл. (теж встаючи, підходить до його лащитьяся). Мій хлопчик сердитий на мене, що я вчора не вийшла? Любий, я так страшенно була вчора занята. Ці уроки, потім треба було приготувати до приїзду тата. Потім Андрієві од хвилювання було трошки поганенько.

Тось (різко визволяючись). Ну-так, я так і знав. „Андрієви поганенько“... Ах, лиши мене! Ну, от я й прийшов сказати, що я більше цього не можу! Не можу! рішуче не можу. Або Андрій або я. От і все. Ти можеш скільки хочеш посміхатись, мов діло заявити тобі, а ти собі хоч танцюй. Я знаю, тобі наплювать на те, що ми розійдемось... Тобі все сміх і дурниці. А я не можу!

Нат. Павл. Котику, не кричи так голосно, Дося дома, може почути.

Тось. І сказати Андрієві, правда? А з Андрієм станеться припадок і... Ну, розуміється, Андрій — будуча знаменитість, Андрій великий український хімік-механік чи чорт його там знає, а я що! Нещасний студент, невідомий нікому поет.

Нат. Павл. Ти мій котик, ти моя радість.

Тось. Ну, так от твоя радість тобі заявляє, що у неї нема більше сил терпіти це становище. Чуєш? Нема! Вічна брехня, вічна крадіж хвилинок. Пошло, гідко! Я Андрія поважаю, але я його ненавижу за те, що брешу йому. І ще це ідіотське становище кузена! Що може бути попліще кузена? Що? Я не знаю! Всяка дамочка, котра дурить свого йолопа чоловіка, зараз знаходить собі „кузена“. Ми навіть не спромоглись на оригінальність і не видумали нічого краще, як „кузена“.

Нат. Павл. Дитинко, пошла брехня завжди найправдоподібніша.

Тось. Я не хочу ніякої брехні!

Нат. Павл. Тш! Не кричи ж так.

Тось. Не хочу! З якої речі я повинен брехать? З якої? З якої речі я повинен цілі вечори бігати як божевільний по кварталу, виглядати, красти якийсь поцілунок, червоніти, мучитись за його? З якої речі, я питаю?! Я люблю тебе, ти любиш мене. В чому ж річ, нарешті? В чому? Ах, знаю! Ти знову почнеш про жалість, про святу жалість... Андрій такий був нещасний, ти підняла його, ти надала йому сил, ти зробила його ученим, він тепер робить великий винахід, дасть людськості великі цінності, його не можна кидати, бо він загине, з ним зараз припадок, параліч, чорт-біс. І ти взяла на себе подвиг любови. Так?

Нат. Павл. *(ніжно дивиться на його. З радісною, веселою готовістю хитає головою)*. Так.

Тось. Ти все таки жартуєш. Але я говорю без усякої охоти жартувати. І от я тобі говорю, що це все... брехня!.. Розумієш, вся ця „свята“ жалість, подвиг, все це врунда, брехня і більше нічого. Тобі потрібний молодий, здоровий любовник, бо твій муж хворий. Але він скоро зробить своє одкриття і матиме за його великі гроші. Тоді ти

зможеш пожити. І розуміється, мінять це на якесь життя з бідним студентом — не вигідно! Ось весь твій подвиг і жалість! Так, так! А любити... не любиш ти ні мене, ні його, а тільки себе, хоч зараз ти, — прошу не перебивать! — хоч зараз ти й оддаєш свої сили на уроки й годуєш усю сім'ю. Ти тільки умієш все підраховувати добре. Ти своє візьмеш. Але я не можу бути... бути якимсь знаряддям для дамочки, у котрої муж хворий. Та й те — хіба я знаю, чи ти не живеш з ним, як з мужем? Хіба я в цій брехні можу розібратись? Може, просто іншого мужчини треба!

Нат. Павл. (*серйозно, тихо*). Чекай: це все ти... Ти в це віриш твердо, що ти говориш?

Тось. А я знаю, чому мені вірити?! Я знаю, де кінчається брехня, а де правда? Хіба я можу знати? Коли в тебе в принципі брехня, то звідки я знаю, що ти мені не брешеш? Звідки?

Нат. Павл. Котику, для чого тобі?

Тось. А я знаю? Може теж з жалости? Тільки я не потребую жалости! Не потребую! (*Хапається за голову*). Головне... ця страшенна... страшенна ширість брехні. Іменно, ширість! Після жагучих обіймів зо мною, після пекучої ніжності, іменно, пекучої, болючої! ти приходиш до дому і милуєш Андрія. І як, як? З такою ніжністю, з такою ширістю, що я... я або горю з сорому, або горю... з болю... Я не розумію! Як хочеш, я не розумію, нічого-гісінько, ні рисочки з цього не розумію. Як ти можеш?! Як ти можеш навіть не почервоніти при мені, через двадцять, десять, навіть п'ять хвилин після мене з такою турботою, ласкою, ніжністю ходити коло його, дивитись йому в очі, брехати і ні трішки муки, ні трішки! От що мене більш усього мучить. Так, так, це мене найбільше мучить, коли хочеш знати. Ти або незвичайно бездушна,

жорстока, тупа... (так, так, я все це передумав цими ночами і хочу тобі сказати), ти або незвичайно примітивна людина, або... Або хай чорт мене забере, коли я хоч що небудь розумію в цій паскудній плутанині. Одне я знаю, одне: я так далі не можу. Я не маю покою. Скажи мені, що хочеш, що хочеш скажи мені, що ти мене не любиш, що тобі треба було чоловічини, що ти сміялася з мене, що хочеш, тільки правду, чувш, правду скажи мені!

Нат. Павл. (*сміючись*). А ти хіба повіриш, що це правда?

Тось (*безсило*). Правда... Ти, по своїй теорії, умієш так правдоподібно брехати, що, дійсно, повірити не можна... Єдине єсть: ти покинеш Андрія й підеш зо мною. Це єдине.

Нат. Павл. Але хлопчику, цього єдиного доказу я не можу тобі, на жаль, дати.

Тось. Чому?

Нат. Павл. Ах, котику, ми вертаємось знову до старого.

Тось. Жалість?

Нат. Павл. Жалість, Тосіку. Потім у тебе завжди як раз у такий час приходять такі настрої, коли цілком не можливо. Ну подумай сам... Чекай, і ти цей єдиний доказ вимагаєш у мене зараз же? Правда?

Тось. Розуміється.

Нат. Павл. (*сміється*). Ну, само собою, моментально. Так навіть у цьому хвартушку вийду й піду. Чекай. І це буде як раз у той момент, коли Андрій привозить у свою хату свого старого батька й сестру, коли стоїть на порозі здійснення своєї довголітньої мрії. Чекай, котику. Він п'ятнадцять років мріє дати своєму батькові трошки, трошечки спокою. Розумієш, такому бідному дядюшці, що цілий свій вік ходив за плугом, їв у свята булочку

з хлібом і перед кожним піджаком скидав свою подрану шапчину. Розумієш, котику? Пятнацять років він мріє, що ось-ось він стане трошки на ноги й візьме до себе батька й сестру. Ти не бачив їх? Ну-так, ти не міг бачити. Я бачила, як тільки ми побралися з Андрієм. Дитинко, ти й це скажеш брехня, але я все таки скажу тобі: я вперше через його батька почула, яка може бути жалість. За Андрія я виходила, скажу правду, з гордості, з абстрактної любови до людськості, ну, от з такої, з якої — не сердься — ти пишеш иноді громадські вірші. Я знала, що Андрій має великі математичні здібності, ну, й хотіла через його дати людськості „нові цінності“. Ну, от як, скажемо, революціонери йдуть на смерть, на жертви за други своя. Я теж пішла на жертву. А коли побачила його батька, сестер... смішно, котику, але мені хотілося стати на коліна перед його батьком, обмити його ноги й витерти їх своїм волоссям. (*Зхвильовано*). Я не знаю, може, комусь нічого особливо не покажеться в цій людині, але я не можу без щемлячої, пекучої жалости дивитися на цього „дядюшку“.

Тось. Що, він каліка?

Нат. Павл. О, ні... Він... він — затурканий життям. Він — селянин. Він... страшенно схожий на мого батька... От-це, мабуть, більш усього... Я хочу, щоб ти подивився на їх... (*Біжить до балкону, дивиться й вертається*). І от ти, котику, ти мій чулий, розумний, сердешний хлопчику, ти хочеш, щоб я на порозі мрії чотирьох людей взяла й брякнула їх об землю, в болото. Ти цього хочеш?

Тось. А ти хочеш брехньою дати їм щастя? Брехньою?

Нат. Павл. Все одно. О, людям, котику, зовсім не треба правди чи брехні, їм треба щастя, розумієш, щастя, покою. Коли брехня може це дати, слава брехні!

Слава! Та от (*лащиться й сміється*) наприклад, такий непокійний, такий дужий, такий свіжий, як... хтось... і той хоче... спокою. А що дає спокій? Правда. Так звикли люди думати. Значить, давай правду! А коли я дам таку брехню мовму котику, що вона дасть спокій йому, то хіба він її не візьме? Ні?

Тось. Ні!

Нат. Павл. (*сміється*). Саму правду? Ну, хороший, скажу ж тобі правду. Ти-моя радість. Чуєш? Ти мій сміх, ти мов ясне в життю. Ти-моя любов радости, ти те, без чого людині й нічому живому не можна жити. Це дурниця — саможертва без радости. Треба десь брати, щоб давати. От я в тебе беру й даю другим. Знаєш, як рослина бере у сонця й дає бідній замореній скотинці. Розумієш, мов сонечко?

Тось. А це правда?

Нат. Павл. Правда.

Тось. А звідки я це знаю? Хіба говорити важко! Тим паче тому, хто думає, що брехати можна, тільки щоб було похоже на правду.

Нат. Павл. І давало радість, котику.

Тось (*спалахуючи*). Та мені нема радости, бо я не вірю, що це правда! Не вірю, не знаю, у всьому сумніваюсь. Слова, слова й слова. Факти давай! Дію.

Нат. Павл. (*власливо лагідно*). Чудесно. Хіба се не факт, як ти ридав там біля шафи у тебе і я спитала тебе і ти казав „од щастя“. Не факт? А то не факт, що ти написав такий ряд робот, яких, може, ніколи не напишеш більше? Це не дія, це слова? Хіба ти не переживаєш що дня муки й радости, що й в справжнє життя? Хіба ти, мій вогнику, не підеш зараз до дому й не виллєш свою муку в словах, від яких у людей буде стискуватися серце? Ні? Чого ж ти хочеш? Ти хочеш

спокою. Ти хочеш щоб я пішла з тобою, щоб ми наняли квартиру, оселились. Ну, і що далі? Ти будеш покійний. Ти не будеш бігати, чекати мене, хвилюватись, мучитись, не спати ночі... І не будеш жити. Не будеш страждати, не будеш і радіти, не будеш і людей розуміти. Ти цього хочеш? Так?

Тось *мовчить*.

Нат. Павл. Ну, добре, я зроблю. Буду так само, як тепер, цілі дні бігати по лекціях, а ввечері замість того, щоб вирвавшись од усього темного, нудного, жалюгідного, спішити з хвилюванням до мого ясного, я буду спокійно вертатися на свою квартиру, де жде мене, а то й зовсім не жде, бо знає, що прийду, — чоловік з самоваром і нудьгою. А це „шастя“ буде куплено ціною тяжкою, дійсного страждання чотирьох людей. Та якого страждання! Андрій стане ідіотом. Це йому завжди загрожує. Ця сестра зробиться зовсім ганчіркою в руках людей. Та, що приїде, стане хмурою ненавистницею людей. А батько... Ні, Тосіку, ні, мов сонечко, ти не захочеш цього, ти не можеш цього захотіти! Ні, ні! За що ж я тебе люблю, коли так?

Тось. Ну, добре. Нехай... Але ж це довго тягтися не може. Невже ти думаєш до смерти брехати? Невже не відкриється брехня? Може, вже й зараз є підозріння. Що ж тоді?

Нат. Павл. Ні, не відкриється. Коли людина схоче, то може все зробити.

Тось. Що за вісенітниця! Ось зараз може вийти Андрій, а я обніму тебе і кінець.

Нат. Павл. (*посміхаючись*). Ой! А брехня на віщо? Ти думаєш, що не можна переконати людину, що це не стіл, а грамофон? Хіба не гіпнотизують людей?

Тось *(зриваючись)*. Так ти й мене гіпнотизувала тільки?!

Нат. Павл. *(сміється)*. Так я й знала! Так і знала, що спалахне. Голубчику, може я все це говорила тільки для того, щоб подивитись, як ти спалахнеш. Я так люблю в тобі, коли ти, ффф! і загорівсь. Хіба такого можна загіпнотизувати? Гіпнотизують, хворих, слабких. А тебе для чого?

Тось *(хапається руками за голову)*. Ні, я в цій плутанині зверну собі голову! Я нічого не розумію. Де початок, де кінець, де...

Нат. Павл. Щож це вони так довго? *(Біжить на балкон, придивляється)*. О, от уже й Іван Стратонович іде. Хлопчику, не треба так хвилюватись, а то ти такий скажененький у мене, що я завжди аж дріжу, коли ти з нами. Так і жду, що щось випалиш, або схопиш Андрія за горло. Іван Стратонович зараз прийде, давай сядемо, як родичі і будемо ждати гостей.

Тось *(беручи шапку)*. Я піду додому.

Нат. Павл. Ні, косяніку, ти будеш з нами обідати. Подивишся на гостей. Саня тобі мусить подобатись. Вона теж страшно правдива. От спарувати вас. Тільки найжена страшенно проти життя.

Тось. А на віщо ти Досі про Івана Стратоновича цю... неправду говорила? Що ніби він закоханий у неї?

Нат. Павл. Ні, що закоханий я не сказала, це занадто раптовий перехід. Я сказала „подобається“.

Тось. А це правда?

Нат. Павл. А я знаю? Може, й подобається, може, й ні. І хоч вона образилась, здається, і не вірить і..., а все таки їй приємно. А їй, котику, так треба приємности. Її треба поливать. Знаєш, як зівялу білу лілейку.

Тось. Брехньою поливать?

Нат. Павл.. Ні, приємним, водичкою.

Тось. А потім узять і придушить. Правда?

Нат. Павл. На віщо?

Тось. Господи! Та вона ж ясно бачить, що Іван Стратонович закоханий у тебе, а не в неї!

Нат. Павл. Що-о?! (*Хрестить його, сміється*).

Тось. Ах, Тасю, ну, на віщо ти й тут? Це ж видно. Він на тебе так иноді дивиться...

Нат. Павл. Котику! Годі. У мене закохані дворник, лавушник, Рябко, всі, бо всі на мене дивляться.

Тось (*задумливо-хмуро*). Ні, він у тебе закоханий. І навіть щось за нами помічає. (*Підводячи голову*). Знаєш, це так не скінчиться!

Нат. Павл. Кінчиться так, як скінчиться. Нема чого про це думати. А ти краще от що, котику, — тільки ти не сердься! Ти цей тиждень трошки потерпи, як я не буду до тебе забігати. Добре? Потерпий, мов золотко? Я буду, певне, занята дуже. Ти знаєш, я взяла ще й той урок. Голубе! Я не могла инакше...

Тось. Ну, от! Ет, к чорту все і більше нічого! Прощай, можеш зовсім не приходити! (*Простягає руку*).

Нат. Павл. Фур, фур, мій вогник... (*Удержує за руку*). Хіба я сказала, що зовсім не прийду? Забіжу на хвилинку. І то ж, котику, недовго, перший час, поки трошки гостей устрою... Котику, не треба сердитись на свою Тасю. Не треба, правда? Можеш навіть трошки побуркотіти на мене, а сердитись не треба, ні? І от ще що... Не будь, дитинко, таким скажененьким при Андріїві. Можеш собі гризтись з Іваном Стратоновичом, а Андрія... Ну, ну, от уже вони й образились...

Тось (*холодно*). Мені ображатись нема чого... Не бійсь, я твого Андрія не загризу... Прощай! (*Дзвінок*).

Нат. Павл. Котику, ти з нами будеш обідати. Правда? Ну, будь же хорошим... Це, мабуть, Іван Стратонович дзвонить. Не треба хмуритись, моє сонечко. Сонечко повинно завжди ясным бути. Ну, сядь... Сядь і вірь, що я... люблю тебе. *(Обнімає за голову, жагуче цілує й біжить одчиняти. В цей мент двері одчиняються й входять Іван Стратонович і Дося. Іван Стратонович молодий чоловік літ 30, смуглявий, присадкуватий і хмурий. Борідка росте кущиками на шії).*

Нат. Павл. *(з сміхом)*. А вам Дося одчиняла, а я біжу. А більше нікого нема?

Іван Страт. *(з хмурым жартом, пильно зиркаючи на Тося й Нат. Павл.)*. А вам мало?

Нат. Павл. О, коли ви зо мною, то для мене більш нікого не треба. Я просто з цікавості.

Іван Страт. Ні, я не про себе. Доброго здоров'я, пііто. *(здоровкається з Тосем)*.

Тось. Доброго здоров'я, хіміко.

Іван Страт. Як? Хіміко? Цеж по якому? По українському, мабуть? Щасливий народ українські поети, їм закони не писані.

Нат. Павл. *(в цей час дивилась на улицу)*. Ну, що ж вони так довго? Може, не приїхали? Чи трапилось щось?

Іван Страт. *(наливає в чарку горілки, випиває й заїдає шматочком хліба)*. Зараз приїдуть. Це ж усе таки не те, що видумать нове слово, Наталю Павловно.

Тось *(сміється)*. Або зробити велике одкриття в механіці.

Іван Страт *(кривиться)*. Фе, щось ви сьогодні скислі якісь дотепи пускаєте. Новеньке б щось.

Дося *(пораючись коло столу, тихо)*. Знову зчепились.

Іван Страт. На жаль, Федосю Карпівно, мусимо розчепитися, бо Антон Михайлович почувають себе сьогодні в занадто мирному настрою.

Тось. Це ви нагнали на мене цей настрій.

Іван Страт. *(мовчки дивиться на його, посміхається й одходить. Сідає за піаніно й незграбно підбіраючи аккомпанімент, співає:*

Гей, не шуми, луже,
Зелений байраче —
Не плач, не журися,
Молодий козаче...

Поглядає на Тосю, який хмуро ходить по хаті).

Нат. Павл. Ура! Їдуть! Досю, їдуть! *(Біжить з балкону в сіни, Досю за нею).*

Іван Страт. *(встає до Тосю:)* Ви ж наготовили зустрічні вірші?

Тось. Ідть ви к чорту!

Іван Страт. О, ви зовсім не в екстазі, що приїжджають „родичі“.

Тось. Дивиться на його.

Іван Страт. Я б на вашому місці цілу поему зварганив би. „О, ви, которі...“ Хе-хе-хе!

Тось. Слухайте, ви кислота... Я зараз не маю охоти жартувати, але коли ви так дуже хочете, то можу. Тільки щоб потім не жалкували.

Іван Страт. У-у, з такою передмовою я пас. З поетами, коли вони не мають охоти жартувати, небезпечні жарти. Ухиляюсь. Покірно ухиляюсь і прошу ласкаво вибачити. О, родичі ваші вже йдуть... Мовчу, мовчу...

Тось. Щось ви сьогодні страшно балакучі.

Іван Страт. З вами ролю помінявся.

(В сінях чути скрипи, гомін голосів, поцілунки. Входить Андрій Карпович, за ним Карпо Федорович, Саня, Наталя Павловна і Досю, Всі радісно схвильовані).

Андрій Карп. (літ 40, худий, згорблений, одерж на йому сидить мішкувато. Сам дуже негарний з великим червоним носом і блідим лицем. Очі тихі, промінясті, надзвичайно ласкаві й розумні. Карпо Федорович похорий дуже на сина. Одягнений по селянському. Очі йому з виразом заляканої покірності, угодливості й неспілости. Почуває себе ніяково, ступав неспіло, незграбно, весь час соромиться й витирає з лица піт. Іноді тільки з боязкою ласкою поглядає на дітей. Саня висока, гарна, ще молоденька дівчина з дуже хмурым лицем і очима, які зпідлоба дивляться на все, немов байдуже й суворо. Держиться рівно, одягнена по міщанському).

Андр. Карп. Ну, от, тату, ви й дома... Ви й дома... Тепер усе... От і обід на столі. Хе-хе-хе... І вся наша сім'я... Оце наш родич, двоюродний брат Наталі, поет, знаєте, складає пісні, чудесьні пісні. Ось колись ми... Прекрасний чоловік, познайомтесь... Це мій тато, Тосю, прошу любити і жалувати, як кажуть кацапи. (Щасливо сміється. Тось мовчки уклоняється й простягає Карпу Федоровичу руку. Той з ніяковою посмішкою, незграбно стискає її й говорить:)

— Очєнь довольні.., Приятно...

Андр. Карп. А це тату, мій компаньон... Разом працюємо над машиною... Він на вид трошки хмурий, а серце чудесне... Хе-хе-хе! Чудесне серце... У хмурих лицем часто серце веселе...

Іван Страт. (Простягаючи руку, серйозно, низько вклоняється). Не компаньон, а помішник вашого сина.

Карп. Фед. Очєнь довольні... Звиніть... Приятно...

Андр. Карп. Ну, а тепер можна й обідати... З сестричкою познайомились? У, яка хмара... А серце теж золоте... Рекомендую, панове, за цєю хмарою ховається чудесне сонечко. Чудесне! Ну, от церемонія скінчилась. Тасюню, може вже й обідати можна?

Нат. Павл. А, може, вони б трохи умились з дороги?... Тату, може, хочете умитись? Саню?

Карпо Фед. *(покірно повертається за нею)*. Ну - да, умиться, з дороги.. Так що...

Саня. Я б умилась.

Нат. Павл. От, і чудесно. У вашій кімнаті вже наготовлено все. Ходіть, таточку, за мною. *(Злегка однімає його)*. Досю, там усе єсть?

Дося *(що шепотіла з Санею)*. Все, я зараз. Ходім! *(бере Саню й виводить)*.

Андр. Карп. *(піднято ходить по хаті, підходить то до Ів. Страт. то до Тося, гладить їх по плечах і весь час радісно посміхається)*. Значить, у нас прибавилось народу... Нашого полку прибило, як то співається десь... Де то так співається, Тосю? Га?

Тось. В старо-словянській пісні...

Андр. Карп. В старо-славянській? Чудесні ці старо-славянські пісні... Чудесні. Тільки я забув уже... А чудесні... Ми Українці, старші Славяне, ніж руські... Старші, чистіші. Вони помішані з Фінами. Ви не згодні. Іване Стратоновичу? *(Гладить по плечі його)*.

Іван Страт. *(посміхаючись)*. Цілком згожуюсь. Тільки мені здається, що й руські чудесний народ.

Андрій Карп. *(гаряче)*. Чудесний, прекрасний народ! Знаменита нація, просто знаменита. А день, панове, який сьогодні чудесний! Га! поете! Славте день, і сонце... Як то єсть:

„Слава... слава,
Хортам і гончим і псарям...“

Ну, тут точка... Точка, точка. Де точка, то вже годі... Ха-ха-ха! Я, панове, сьогодні трошки переповнений. І ледащо, ледащо страшенне! З самого ранку гуляю. Лаєтесь дуже, Іване Стратоновичу? Дуже? Пропав день?

нічого, надолужу! Тепер закипить. Голову даю, що через тиждень здамо в комісію мотор.

Іван Страт. Раз голову даєте, то здамо.

Андр. Карп. Даю! Дві голови даю!

Іван Страт. Чиї? Мою й вашу? *(Входить Наталя Павловна).*

Андр. Карп. Ха-ха-ха! Ні! Мою й... *(озирається)* й ось чию... Ось чию!

Нат. Павл. *(з сияючим лицем).* Що таке?

Андр. Карп. Тасю! Я кажу, що через тиждень здамо в комісію мотор. Даю дві голови, що здамо. Мою й твою. Правда, здамо? Давш?

Нат. Павл. Даю!

Андр. Карп. Урра! А ще через тиждень, як дасть Бог, може, вже й авансик нам наші бельгійські капіталісти одпустять. Одпустять, Іване Стратонович, га?

Іван Страт. Як даєте голову, що одпустять...

Андр. Карп. Ха, ха, ха! Дві голови даю! А що, справді, вони ж уже до гвинтика знайомі з нашою роботою. Що їм? Спробували та й контракт. Ого! Чортова Бельгія заплатить таки нам...

Нат. Павл. Адю, Адю!... Спокійніше, спокійніше, а то мокрого рушничка на голову покладу. Занадто ви вже розходились. Дивіться на його, яким балакунчиком сьогодні.

Андр. Карп. Тасюню! Сьогодні ж день... *(Бере її руку, гаряче цілує).* Ти сама знавш... І я за його ніколи тобі не забуду... Ну й годі... Не буду... Що ж там наші подорожні? Миються? Швидче їх сюди.

Нат. Павл. Зараз, зараз... *(Входить Пульхера).* От і Пульхера... Давайте, Пульхеро, борщ, гості вже приїхали.

Андр. Карп. Приїхали, Пульхеро, тепер держіться, варить будете на двох більше.

Пульхера. І слава Богу. Аби було з чого, а то хоч на цілий рід варитиму...

Андр. Карп. Буде, Пульхере, буде! Ще трошки, то буде так що й...

Пульх. І слава Богу. А то вже...

Нат. Павл. Давайте, Пульхеро, давайте! Ось уже ідуть наші. *(Пульхера виходить)*.

Андр. Карп. Чуде-есна жєнщєнна! Чудесна! А от уже й наші подорожні. *(Входять Карпо Фед., Саня й Дося)*.

Нат. Павл. Ну, тепер можна сідати. Панове, сідайте, де хочете, а я з татом. Тату, ми сядемо тут... Добре? Адю, ти на другий бік.

Андр. Карп. Чудесно. Чудесно. *(Нат Павл. ніжєно всажує Карпа Фед. й сїдає біля його. Всї розсажуютьєся)*.

Іван Страт. *(до жмурєго Тосє)*. А ми з вами поруч, правда? Як вірні друзі й нерозлучні приятелі. *(До Сані)*. Знаєте, ми *(показує на Тосє)* як нерозмита вода, куди один, туди й другий. *(Саня неуважно зпїд лоба зиркає на них. Вєсь час слїдкує за Нат. Павл.)*.

Тось *(з погрозою)*. Я вам сказав, що до жартів не маю охоти.

Нат. Павл. *(непокійно дивитьєсь в їхній бік)*. Панове, наливайте чарки! Вип'єте, тату?

Карпо Фед. *(Почуває себе, видно, ніяково. Обережно відсовує серветку, не знає де діти руки)*. Спасибі... Очєнь довольні... Я б... той... *(до Анбр. Карп.)* Я б, може, той... може б я собі на кухні... пообїдав? Га?

Нат. Павл. *(з мукою)*. О, тату! Ну, що ви, Бог з вами! Голубчику! Ну, що ви! *(Саня кусає губу й різко одсовує тарїлку)*.

Андр. Карп. *(стихає зразу)*. Ну, що ви говорите, тату...

Карпо Фед. *(винувато)*. Не звично... Ще щось розіб'ю...

Нат. Павл. Та бийте! Голубчику! Ах, їй Богу... Ну, годі... *(Обнімає й гаряче цілує)*. Ви ж, тату, серед дітей... Досю, ради Бога, накричіть на Пульхеру... *(Дося встає й іде, на зустріч Пульхери)*. Панове, наливайте. Ось ми вип'єм і... Адю, наливай... Я хочу теж випити.

Андр. Карп. Чудесно! Чудесно! Ви вже наливаєте. Ну, наливайте, Іване Стратоновичу. А от і борщик. Знаменитий, тату, борщ варить наша Пульхера. От наші гості, Пульхеро... Тато наш і сестричка...

Пульх. *(з борщем в руках, ставить на стіл і вклоняється)*. Доброго здоров'я! З приїздом благослови Боже!

Карпо Фед. *(вклоняється)*. Спасибі... Спасибі...

Андр. Карп. Ну, перше випить... А тоді борщу... *(Бере чарку, Нат. Павл. дає Карпу Фед.)*. Ну, панове. Я хочу сказати маленьку промову, ви вже простіть мені, не можу вдержатись. Це мій довгожданий день. Я, панове, не вмію красно говорити... Ну, все одно. Так от, я хочу тільки сказати, що за всю ту радість, яку має наша сім'я зараз, треба дякувати ось кому *(показує на Нат. Павл.)*. Тату, ось хто наш кормилець, ось хто наше... Тасю, Тасю, ти мовчи, ти сьогодні мовчи. Як би, тату, не оце сонце наше, нам би...

Нат. Павл. Адю, я протестую!

Андр. Карп. Ніяких протестів!

Пульх. *(стоїть, склавши руки)*. Іменно! Правда!

Андр. Карп. Правда, Пульхеро? От вам свідок!

Пульх. Істинно ж, кормителька... Хай уже Бог здоров'я посилає, а що вже...

Нат. Павл. Ну, я не хочу так, Адю, що за свинство таке! За здоров'я наших дорогих гостей! От і все! *(Це!)*.

Андр. Карп. Це, розуміється, але... Та я ж хоч кінчу промову! Ну, коли так, то за всю нашу сім'ю! Іване Стратоновичу, я вважаю вас за члена нашої сім'ї... А вас, Тосю, й сам Бог велів. За щастя, за... *(Тось різко встаючи, хоче щось сказати)*.

Нат. Павл. *(зтурбовано глянувши на його, радісно, весело кричить)*. Урря! За щастя, тату! *(Тось бере чарку, з посмішкою вихилив в рот. Сідає)*.

Іван Страт. *(до Натал. Павл.)*. Наталю Павловну, ви перебили Антону Михайловичу, він теж хотів сказати промову!

Нат. Павл. О, прошу вибачення. Таточку, я вам наспілю борщу. Досю, будьте Саніним кавалером.

Саня *(раптом встає, дуже немов їй боляче, стискує брови, підходить до Наталі Павловни, нахиляється й цілує руку. Всі здивовані)*.

Нат. Павл. Саню! *(Здивована, але зараз же обнімає й цілує її. Саня одходить на своє місце й з тим же виглядом сідає)*.

Анд. Карп. Що це значить? *(Саня мовчить)*.

Дося *(Змішано)*. Та це... От яка!... Можна сказати, Саню?

Саня *(гордо)*. Я можу й сама сказати. *(До Андр. Карп.)* Я писала Досі, що мені не подобається Наталя Павловна... Я думала, що... Я не вірила, що вона любить тебе і... нас. Дося лаяла мене за це. Я написала, що коли побачу, що неправда, то при всіх поцілую їй руку. От і все. *(Починає їсти)*.

Андр. Карп. *(трошки змішано, але радісно)*. От, так сюрпріз! Тасю, бачиш, які ми думки породили в цих голівках? Га? Ну-ну! Ну, й слава Богу! Слава Богу!

Нат. Павл. *(весело)*. Тепер ми, значить, секретів не маємо!

Андр. Карп. За це ми по другій випемо. Правда, тату?

Нат. Павл. Ну-ну! Хто вип'є, а кому й годі. А то рушничок, знавш?

Андр. Карп. Це, тату, моя жінка мене так усмиряє.

Карпо Фед. *(повторяючи окремі слова)*. Ага. Усмиряє...

Андр. Карп. Мені, знаєте, шкодить, як я хвилююсь чогось...

Карпо Фед. Шкодить... Ну-да, шкодить...

Андр. Карп. Жар у голові стає і погано... Так моя жінка бере мокрий рушник і... і на голову мені. Тоді я стаю зразу, як солений огірок... Ха-ха-ха!

Карпо Фед. Як солений огірок, ха-ха-ха!...

Андр. Карп. Тільки це серйозне средство. Коли дуже вже щось... А, знаєш, Тасю, дай мені шклянку води... Щось серце мені...

Нат. Павл. *(зтурбовано)*. Голубе!... Ну, от бачиш. *(Хутко встає, наливає води й дає Андрію Карповичу)*.

Андр. Карп. *(випивши)*. Дякую, дорога... Легче... *(Карпо Фед. і сестри злякано дивляться)*.

Нат. Павл. От, бачиш, говорила. Промови тобі говорить... *(Сідає на місце)*. Нічого, тату, це так собі... Чекайте, я вам наріжу м'яса... Може, вам з кісточкою? Любите?

Карпо Фед. Благодарю вас... Очень довольні...

Нат. Павл. Ось мягчий хліб... На віщо ви твердий? *(Карпо Фед. кладе вилку й крутить головою, немов хоче сховати)*.

Нат. Павл. Що вам, таточку? Негарно? Татуню! *(Карпо Фед. бере сервету й хоче притулити її до лица, одкладає, закриває очі напнутим рукавом і плаче. Всі затихають)*.

Андр. Карп. Тату! Татусю!

Нат. Павл. Татоньку! Що вам? Рідний!

Карпо Фед. Діточки!... Не заслужив я од вас... Хай вас Бог...

Андр. Карп. *(Дужг схвилюваний)*. Ну, от... Ну, й слава Богу, тату... Слава Богу... Що було, то минуло, тепер буде лучче... Лучче, тату...

Нат. Павл. *(тихо)*. Досю! Дайте води татові...

Карпо Фед. Нічого, то я так... Знаєте... *(Винувато посміхається, витирається полою)*. Може, зтомивсь, чи Бог його знає... Звиніть мене, господа... що побезпокоїв старий.

Дося. Випийте води, тату...

Карпо Фед. Спасибі, дитино, я не хочу пити... Я вже лучче їстиму...

Андр. Карп. От і чудесно! От і чудесно! *(Одкидається на спинку стільця)*.

Нат. Павл. *(голосно, трівожно)*. Адю!

Андр. Карп. Нічого, Тасю, нічого.

Нат. Павл. *(хутко встав, підходить до його, бере за голову, прудко тре пальцями виски й лоба)*. Адю, Адю, спокійніше... Хороший, спокійніше... Ну-ну, не треба, не треба... Води, Досю... Ах, який же бо ти... Ну, от легче... На, випий... *(Андрій Карпович не й тихо посміхається)*.

Тось *(раптом встав)*. Вибачайте, панове... Я згадав... У мене одна справа. Я забув... Я мушу йти. Прощайте...

Нат. Павл. *(різко)*. Тосю! Мені здається, що...

Тось. Я не можу! Дуже важна справа. Прошу простить мене. *(Хапає шапку й хутко вибігає)*.

Андр. Карп. *(слабо)*. Що з ним таке?

Нат. Павл. А! Забув якусь справу... Якийсь гедзь уже вкусив...

Андр. Карп. *(додродушно)*. Одно слово, поет... Мабуть, вірші в голову прийшли, побіг записувать.

Іван. Страт. *(що пильно слідкував за сценою)*. Гм! Страшенно нетерплячий поет.

Карпо Фед. *(зтурбовано встає)*. Може, то через нас... Може недовольні, що... з мужиками?...

Нат. Павл. О, тату! Що ви?! Бідний же ви мій! *(Сильно обнімає його й гаряче цілує)*.

Завіса.

ДІЯ II.

Та сама кімната. Темно. З вулиці крізь балкон падають смуги світла ліхтарів. Увійходить Іван Стратонович. Він у робочій синій сорочці. Озирається. Підходить до дверей кімнати Наталі Павловни стукає й тихо гукає: „Наталю Павловно!... Наталю Павловно!...“ Іде на балкон, одчиняє двері, визирає й виходить. Видно, як спірається на перила й застигає в понурій задумливості. В сей час тихо входять з сіней Наталя Павловна й Тось. Як тільки вони починають балакати, Іван Стратонович озирається, швидко й обережно причиняє двері й ховається за стіну. Іноді визирає.

Нат. Павл. *(тихим голосом)*. Темно. *(Світить лампу)*. Пульхера, мабуть, вже спить, Андрій у майстерні, а всі у Досі. Ти не посидиш трошки?

Тось. Ні хвилинки! Ти знаєш, за чим я прийшов і прошу мене не задержувати. Прошу, головне, покинути цей тон цілковитої невинності.

Нат. Павл. Вогнику мій! Кажу ж тобі, що більше не буде. Тепер уже я буду вільніша. Завтра прийду до тебе на весь вечір. Скажу, що піду з ученицями в театр і на весь вечір до мого хлопчика. На весь вечір!

Тось. Можеш не турбуватись і не брехать. Досить уже брехні. Прошу дати мені всі мої листи. Це єдине й останнє моє прохання.

Нат. Павл. На віщо вони тобі?

Тось. Тасю! Я не виношу цього тону! „На віщо мені листи“. Невинність,

Нат. Павл. Хіба ми гімназисти, що, розходячись, мусимо вертати листи?

Тось. В твоїх руках мої листи я не хочу лишати.

Нат. Павл. В моїх руках? А давно ти цілував їх? Хлопчику, хлопчику, на віщо ти мене так мучиш? На віщо?

Тось. Ах, лиши, будь ласка... Ніяким твоїм мукам я не вірю і все це одна комедія.

Нат. Павл. Чого ж ти хочеш від мене?

Тось. Ти знов? Я хочу правди! Любиш мене? Так ходім зо мною! Андрія? Так лишайся з ним. Ясно? А ти хочеш дуже легко жертви приносити. Со всіми удобствами. Ха-ха-ха! Ні! Жертва, так жертва! А удобства покинь нам грішним смертним, які себе не хочять приносити в жертву, які в святі не записуються. Та, розуміється, які тут жертви! Ти просто знаєш, що мене такими словами скоріше можна удержати, ну й смалиш. Другому будеш друге говорить. Хіба тобі важко? Ну, та це вже стара пісня. Прощу дати мені листи. Мені ніколи, я мушу йти.

Нат. Павл. *(Сідає коло столу, кладе голову на руки й якийсь час сидить непорушию).*

Тось. Наталю Павловно!... Чувте?

Нат. Павл. *(підводячи голову, тихо).* Знаєш, до чого ти мене присуджуєш тим, що підеш од мене?

Тось. До того, що ти візьмеш другого любовника. Більш зручного.

Нат. Павл. *(Нахиляє голову. Потім пошвидко, мовчки встає, іде до себе в кімнату, якусь хвилину пореється там і виходить з пакуночком листів у руках. Кладе на стіл перед Тосем і знову сідає на своє місце).*

Тось. *(грубо).* Всі тут?

Нат. Павл. Всі, Тосю.

Тось. *(Криво посміхаючись).* Не довго й вагалась. *(Розгортає один із листів і починає про себе читати. Потім злістью*

мне його в руці й суне весь пакунок у кишеню. Нат. Павл. поглядає на його).

Тось. Ну, тепер вапа жертва буде цілком чиста й свята. Бажаю знайти більш святого і жалістливого любовника, ніж я. Прощайте.

Нат. Павл. *(тихо)*. За що ж ненависть, Тосю, га? Невже инакше не можна розійтись? Ну, я розумію, ти не можеш ділитись, я не можу покинути Андрія.

Тось. Ну, розуміється. Обовязок святий.

Нат. Павл. Ні, Тосю, не обовязок. Просто не можу. Від одної уяви, що з ними зробиться, у мене так стискується серце, що я готова кричати від жалю. Чекай. Розумом я й сама розумію, що це дурниця, що я маю цілковите право покинути їх і йти з тим, кого люблю. Вини не буде ніякої. Але... не можу... Хіба я сама, котику, не думала про це? Я не зможу потім жити, вони кожну хвилину будуть стояти передо мною. І не того, Тосю, що я покинула їх, а того, що розбила їхню віру. От що! Умри я, це для них у тисячу раз легше, ніж зрада. В тисячу раз! Це буде просто нещастя, але віра в щастя, людину не розіб'ється. Розумієш? Їм легко буде жити. Розумієш ти мене?

Тось. Ні! Цього я не розумію. Я розумію тільки те, що кого любиш, того й жалієш.

Нат. Павл. *(хитає головою й сумно посміхається)*.

Тось. Так, так! Ти любиш Андрія і його жалієш, а мене ти не любиш і... не жалієш. А мене можна пожаліти! *(Схвильовано ходить по хаті)*. Я вимучився, я весь перенятий болем, я не сплю ночі й мучусь так, що иноді кричу як божевільний і вранці сусіди присилають дворника подивитись, що зо мною. Одна думка, що тебе обнімає другий, що ти милуєш його, смієшся до його... О! Тисяча б жалюгідних стояла передомною, а б їх усіх

спихнув, щоб добратись до тебе. Ти цього не розумієш, бо ти не любиш. І тепер я питаю тебе, чого ти жалієш Андрія, чому не жалієш мене? Чому?

Нат. Павл. Тому, що тебе жалість принизить, а його підніме.

Тось. Так? О, ти завжди знайдеш слова. І такі слова, що приємні, що ласкають. Але це одні слова. Кого любиш, про того не будеш роздумувати, чи піднімеш, чи принизиш його, коли утишиш його муки. Е! Що тут говорить. Брехня, одна брехня! Годі. А то я збожеволю. Прощай!

Нат. Павл. І руки на прощання не подаси? І не поцілуєш свою Тасю?

Тось. І тут без брехні не можна?

Нат. Павл. Яка ж тут уже брехня?!

Тось (*з ненавистю*). Та та, що ти, може, й рада, що ми розходимось. Може, я вже надокучив тобі і ти зможеш перемінити на нового. (Нат. Павл. *з тихою, ніжно-радісною посмішкою дивиться на його*).

Тось (*брутально*). Ну, говори ж, що неправда, що це тобі образа... Валяй комедію... Ні, тобі вона вже не потрібна. Образи для тебе нема ніякої, а комедія ще вдержала б мене коло тебе. Рисковано.

Нат. Павл. (*Підводиться й тихо підходить до його, ніжно обнімає, лащить*). А вдержала б? Удержала? Скажи, що може вдержати тебе коло мене, я все зроблю... Скажи, мов світло, мій вогнику. Скажи, інакше й я ж погасну без тебе.

Тось (*визволяючись*). Я сказав уже.

Нат. Павл. Від того я погасну, дитинко, я погасну від того.

Тось. Без Андрія? Ха-ха-ха!

Нат. Павл. Котику мій, не ходи од мене, не ходи,

поки любиш. А ти ж ще любиш, я бачу. Бери од мене все, що хочеш, що треба тобі. Полюбиш инчу, будеш з нею жити, я ж нічого від тебе не вимагаю, нічим не в'яжу тебе, поки любиш, не йди од мене. Тепер я буду трохи вільніша, буду частіше забігати до тебе. А коли Андрій одержить гроші за мотор, я покину всі лекції й ми зможемо поїхати з тобою кудись на цілий тиждень або місяць і я буду вся твоя, вся, вся! Дитиночко! Ти ж такий хороший, чулий, ти ж комашки не роздушиш без потреби, а тут же чотири людини. Людини, Тосіку! Як би ти бачив, які вони бідні, які вони милі, як вони розпустились, одійшли трохи од тепла. Старенький такий комічний, такий славний, як розійдеться іноді, так просто зворушує своєю хорошою душею. А як співать любить! Каже, що вже двадцять років не співав. Тосіку! Як би ти ходив до нас, ми б разом вечорами сиділи... Тосіку, коли знавш, що не для себе брешеш, а для того, кому брешеш, то це зовсім не важко. Ми для них брешемо. Схочемо, не будем брехать... Знаємо це і буде з нас... Котику, радість моя, пожалій же й мене. Невже ти думаєш, що мені не тяжко? От ти так ображаєш мене, що друга б убила тебе за твої слова, а я... не хочу грати комедії, бо знаю, що ти й сам не віриш своїм словам, з муки своєї говориш їх, а сам більше мене мучишся за їх. Правда, косяніку? І славно б так було. Ну, хоч рік їм дати спочинуть. Я хочу Саню вчити музиці. Знаєш, надзвичайно музикальна, здібна й багата натура. Просто чудеса робить. За цей тиждень вона схопила те, що другій треба місяці. Котику, ну, подивись же на мене так, як ти вмієш. Так жарко, так ніжно, весело, ясно. Ну, посміхнись до мене. Я ж люблю тебе одного, ти єдиний мій!

Тось *(що слухав, схиливши голову, підводячи її)*. Скажи Тасю, тільки скажи мені правду, яка б вона не була.

Нат. Павл. Скажу, котику, скажу, радість моя...

Тось. Ні, чекай... Я дам таке питання, що ти почнеш крутити або збрешеш. Тільки я тобі говорю, скажи правду, яка б вона не була.

Нат. Павл. А як вона буде така, що котик розсердиться і схоче мене покинути?

Тось. А! Значить, єсть якась така правда, що можна тебе за неї покинути?

Нат. Павл. Котику! Ти ж такий гарячий. Правда, може, зовсім малюсенька.

Тось. Ну, добре. Даю слово, що не покину, яка б вона не була. Чувш?

Нат. Павл. *(Радісно як дитина лащучись)*. Чую... Дякую! *(Цілує)*.

Тось. Чекай... Скажи, ти з Андрієм... От уже насторожилась!

Нат. Павл. Дитинко, я слухаю.

Тось. Скажи, ти живеш з ним як... як з людиною?

Нат. Павл. *(сміючись)*. Ось чого зазулька кувала!

Тось *(спалахуючи)*. Зовсім ні!... Ну, все одно. Я тебе питаю. Говори.

Нат. Павл. Котику, я ж тобі вже казала.

Тось. Стій! *(Хапає її за голову, повертає лицем до себе й тильно дивиться в очі)*.

Нат. Павл. *(невинно)*. Що, милий?

Тось. Безодня! Безодня брехні. Вже потемніли, затуманились, значить, буде брехать.

Нат. Павл. Дитиночко! Кажу ж тобі правду, що нічого нема з ним. Ну, який же ти, їй богу! Він зовсім хворий, та йому й не до того.

Тось *(хапає себе за голову)*. О-о! Мука ж яка! Неправда, неправда ж!

Нат. Павл. Тосю, правда!

Тось *(спиняючись)*. Правда? Значить, правда й те, що тобі я потрібний тільки як чоловічина.

Нат. Павл. Ну, от! І так горе й так біда! *(З мукою)*. Та люблю ж я тебе, всього, люблю все в тобі, все, все, Андрій ах! Тосю, ти мучиш мене так, що... *(Зупиняється)*.

Тось. Що, що? Ну, говори ж! Покинеш мене? Так?

Нат. Павл. Ні. Що я загублю радість життя. А без радості я не можу ні... любити, ні жертвувати, ні жити. Ну, годі. Давай сюди листи. Давай, давай... Помняв їх, давай. Я їх знов у шкатулочку.

Тось *(мовчки стоїть похиливши голову)*.

Нат. Павл. *(ніжно обнявши, витягає листи з кишені, гаряче цілує Тосю й біжить у свою кімнату)*.

Тось *(сідає на канапу, ховає лице в руки й не рушиться)*.

Нат. Павл. *(вертається, сідає біля його, пригортається)*. Ну, буря пройшла, тепер мусить визирнути сонечко. І знову буде тепло, ясно, легко. А завтра Тасік на цілий вечір прийде до Тосіка. Тасік буде зтомлений, Тасіку буде холодно, Тасік буде змучений, а Тосік обніме й стане тепло, стане легко, бадьоро... Ну, зніми ручки, зніми, котику.

Тось *(знімаючи руки, зітхаючи)*. А знаєш, що все таки так не скінчиться.

Нат. Павл. Все гарно скінчиться... Чудесно скінчиться, золотко. Ти стрінеш инчу, вільну, покохавш, зівш кубелечко і... кінець. Тоді все скінчиться.

Тось *(хитає головою з усмішкою)*. Ніколи цього не буде... Я не можу дивитися на других. Знаєш, ти з таким боєм сидиш у мене в душі, що я чую, ніколи не вийдеш ти звідти. Ти тягнеш до себе, як тайна, як безодня. Знаєш, може навіть через цю свою брехню тягнеш... Хай! Я все скажу. От, коли ти дала мені листи, я почув, що став таким самотнім, що смерть — просто

радість. Я почув — все одно, знай і це! — я почув, що скажи ти мені повзти за тобою й дивитись, як ти будеш цілувати другого, і я поповзу... (*Понуро*). А може, тут же вбив би й тебе, й того, і себе... Не знаю...

Нат. Павл. Котику, котику! Тільки тебе, тільки тебе люблю!

Тось. (*схоплює її, жагуче обнімає й цілує*). Ех! Все одно! (*Одхиляється, встає*). Ну, до завтра! Іду.

Нат. Павл. В пів на восьму, радість моя.

Тось. Буду ждати. (*Хутко йде з хати, Нат. Павл. за ним. Як тільки вони виходять, з балкону швидко виходить Іван Стратонович, біжить у кімнату Нат. Павл. і через якусь хвилинку знову виходить, запишаючи пакуночок листів у кишеню. Зупиняється коло столу й жде*).

Нат. Павл. (*з радісним лицем швидко входить із сіней. Побачивши Івана Стратоновича, здивовано*). О! А ви де це взялися тут?

Іван Страт. З неба впав. Вам на радість.

Нат. Павл. (*хутко дивиться на одчинені двері балкона*). Ви там були?

Іван Страт. Милувався, знаєте, ніччю. Чудова ніч.

Нат. Павл. (*кидає в його поглядом і прудко, непокійно йде до себе в кімнату. Зараз же вибігає звідти*). Де листи?

Іван Страт. (*виймаючи з кишені*). Ось.

Нат. Павл. Ви підслухали й украли потім листи?

Іван Страт. Ха-ха-ха! Ви обурені? Ви? Ви обурені? Нечесно, правда? Ха-ха-ха!

Нат. Павл. Дайте їх сюди.

Іван Страт. Ого! Хіба я їх для того брав? (*Нат. Павл. пильно дивиться на його, кусає губи, напружено думає*).

Іван Страт. (*з понурою зловіщою*). Що? Попались? Тепер от викрутіться! Хе! Тільки я не Тось... І не Андрій.

Нат. Павл. (*тихо*). Для чого ви це зробили?

Іван Страт. Ви не розумієте?

Нат. Павл. Ні.

Іван Страт. З цікавості, знаєте. *(Нат. Павл. раптом стрибає на його й хоче вирвати листи).*

Іван Страт. *(хутко одскакує, ховає листи).* Ого! Так ви он як? Чудесно!

Нат. Павл. *(важко дихаючи, мовчки сідає на стілець і дивиться на Івана Стратоновича. Тихо).* Яке ви мали право красти мої листи?

Іван Страт. Право? Ну, ми цих сентиментальних виразів вживати не будемо. Ви, може, щось инче хотіли спитати?

Нат. Павл. Я так вражена, що мені не до виразів!

Іван Страт. Вона вражена! Ха-ха-ха! Та ви тільки ввійшли, глянули на мене і вже все зрозуміли, і яке право, і через що... Вона вражена!

Нат. Павл. *(широко дивиться на його).* Боже, яка ненависть, злоба!

Іван Страт. Ви вражені й не розумієте через що? Хе!

Нат. Павл. Даю слово, що не розумію!

Іван Страт. О! Вашому слову я вірю! Коли ви даєте слово, то я вірю. Ну, так я сам поясню вам. Ненавижу за те, що ви обманули мене. Чуєте? Так, так, добродійко, обманули! Ненавижу вас за те, що цілий рік мучився заздрістю до Андрія Карповича. Ненавижу за те, що цілий рік здушував у собі нечисті (як я думав тоді) помисли про вас. Ненавижу за те, що люблю вас. Розумієте тепер?

Нат. Павл. О! *(Закриває лице руками).*

Іван Страт. Ах, ви знову вражені? Бідна, невинна жінка, вона нічого не помічала. Може, води дать? *(Зціпивши зуби).* О-о! Тепер я вам дам! Тепер я вам одплатю за всі мої муки. Я давненько вже помічаю, що Андрію

Карповичу, здається, нема чого заздрити. І тільки сьогодні пощастило здобути реальні докази. Хе! Андрій Карпович буде страшенно зворушений вашою жертвою. Це ж така саможертва!... Вона ні за що не хоче покинути, бо їй жаль. Чого жаль, добродійко? Автомобільчика, якого ви вчора мріяли купити? Чи тих килимів, якими ви збираєтесь оббити ваш будуарчик? Ха-ха-ха! А той поет і губу розпустив. Велика жінщина, свята! Мабуть, зараз вірші пише.

Нат. Павл. *(Однімає руки, встає. Лице її сяє радістю, захватом)*. Говоріть ще... Говоріть.

Іван Страт. *(хмуро здивовано дивиться на неї)*. Це ще що за трюк?

Нат. Павл. *(прикладав руки до лиця; однімає їх. Зхвилювана, на лиці то мука, то радість, робить кілька кроків уперед і назад, видно, вагається щось сказати)*. Господи, це як сон...

Іван Страт. Що за фокус?

Нат. Павл. Нічого. *(Сідає знову на канату, закриває лице руками)*. Нічого говоріть далі, говоріть усе, усе!

Іван Страт. *(брутально)*. Та я все сказав уже. Тепер буде розвязка. Покликати сюди Андрія Карповича чи самі підемо до його?

Нат. Павл. *(Знімає руки, щасливо дивиться на його. Тихо, випнувши голову вперед)*. Ніколи ви нікого не покличете, Чуєте?

Іван Страт. Що-о?!

Нат. Павл. Ніколи!

Іван Страт. Ха-ха-ха! Он який фокус! Ловко! Ну, знаєте, можете з дурнішими комедії валять. Говоріть: сюди кликати Андрія Карповича чи самі підемо до його? Та, може, й всю щасливу сімю покликати? Та й „родича“ вашого заразом уже... Ну? *(Нат. Павл. встає, підходить до*

його, кладе йому руки на плечі й з глибокою скорботою й любов'ю дивиться в лице).

Іван Страт. *(держиться рукою за кишеню)*. Ну? Та що буде!

Нат. Павл. Скажіть мені, Іване...

Іван Страт. Хм! „Іване“...

Нат. Павл. Скажіть: памятаєте, ви раз зімою, коли ми всі вертались з театру страшно брутально обійшлись зо мною. Без усякої вини з мого боку... Памятаєте?

Іван Страт. Не знаю... Ну, скажем, памятаю, то що з того?

Нат. Павл. Тоді вже було? Тоді вже ви кохали мене?

Іван Страт. *(пильно вдивляється в неї хоче вгадати її наміри)*. Ну, кохав... що далі?

Нат. Павл. Ні, ви серйозно скажіть, це страшно важно для мене...

Іван Страт. Знаєте що, Наталю Павловно, ви мене на цю удочку не піймаєте. Не тратьте, куме, сили, пускайтеся на дно.

Нат. Павл. *(різко)*. Я вас питаю, вам трудно сказати?

Іван Страт. *(теж різко й грубо)*. Для чого я вам буду говорити? Для комедії?

Нат. Павл. Ну, я вас прошу, благаю.

Іван Страт. *(пильно дивиться)*. Ну, добре. Тоді я вже кохав вас. Ну, для чого це вам?

Нат. Павл. Для чого? *(Дивиться на його довгим поглядом, глибоко зітхає)*. Так... Не для чого. *(Понуро задумується)*.

Іван Страт. *(криво посміхається)*. Це робиться цікавим. Вам може, жаль, що ви того не знали?

Нат. Павл. *(немов прокидаючись)*. Що ви сказали?

Іван Страт. Я питаю, вам, може, жаль, що ви того не знали? Вона наче не чула! Хе!

Нат. Павл. Не будемо про це говорити. *(Втомлено, в'яло)*. Кличте Андрія Карповича. *(Іде знов до канати й сідає)*.

Іван Страт. *(з кривою усмішкою слідкує за нею)*. Це цікаво. Це цікаво... Ну, Наталю Павловну, для чого вам було знати? Через що так „страшно важно“ знати? Га?

Нат. Павл. *(сумно)*. Знаєте що, Іване Стратоновичу, все так склалося, що нам неможливо балакати. Чи я винна, чи що інше, я не знаю та й не хочу знать. Єдине, що лишається, — це справді покликать Андрія Карповича, дати йому листи, сказати усе, що ви чули і... і... кінець.

Іван Страт. І ви так легко на це згожуетесь?

Нат. Павл. Тепер, згожуюсь.

Іван Страт. Що значить „тепер“? *(Нат. Павл. мовчить)*. Коли вже виходу инчого немає?

Нат. Павл. *(зтомлено)*. Ні, не того.

Іван Страт. *(Якийсь час пильно дивиться на неї, потім хрипло сміється)*. Ха-ха-ха! Ще чого доброго почую, що мене люблять... Ха-ха-ха.

Нат. Павл. *(тихо, сумно)*. Так, я вас люблю, Іване.

Іван Страт. Ну, от! Ха-ха-ха! Ні, чекайте! Ні, це вже, дійсно, така безодня брехні, така страшна, нахабна прирва брехні, що... Та як у вас духу стає говорити це після того, що я чув?!... Ну, це, знаєте!... Ось куди хилився весь трюк. Придумала в один мент. Нічого, ловко!

Нат. Павл. *(встаючи, гордо, різко)*. Іване Стратоновичу! Я у вас нічого не прошу, нічого злого вам не зробила. Я сказала те, що єсть. Сміятися над цим я не дозволю! Можете кликать Андрія сюди й говорити йому все. Я нерозумно зробила, що сказала, я повинна була знати, що говорити це в моєму становищі — безумство. Ну, та до багатьох безумств ще одне. Хай так. Але сміятися над тим, що мені... Ну, годі, кличте Андрія.

Іван Страт. *(машиально)*. Яка безодня хитрости, лукавства...

Нат. Павл. Іване Стратоновичу!!

Іван Страт. Ні, тут, дійсно, загубиш голову! Так ви любите мене?!

Нат. Павл. Ні, не люблю! Годі. Нема про що балакати. Кличте Андрія. Кінець так кінець!

Іван Страт. *(тре лоба)*. Фу, чоррт! Тут, дійсно, голову загубиш! І ви думаєте, що я вам повірю?!

Нат. Павл. Я нічого не думаю і думати не хочу. Забудьте те, що я вам сказала, це був „трюк, фокус“, як ви говорите, я це придумала для того, щоб вас обдурити, вимануть у вас листи й зберегти свій автомобіль і килими. Ну, от.

Іван Страт. *(крізь зуби)*. Так. Новий хід якийсь. Хм! Так кликає Андрія?

Нат. Павл. Кличте.

Іван Страт. Так... Щире каяття буде... Сльози... Добрячий Андрій Карпович великодушно простить і... автомобіль вирятовано. Так. Досить ловко. Ну, так ми маємо також ще один хід. І це вже буде вам мат, високоповажана добродійко. Мат, чуєте? Ви не забули, мабуть, що я маю на Андрія Карповича вексельок, який він мені по своїй великій і занадтій чесности видав. Тепер я його „пред'явлю ко взисканію“, скажемо, хоч завтра і після завтра вся майстерня буде описана й запечатана. І моторчик ваш, що мусить привезти вам автомобільчик, тютю! Що? Шах і мат?

Нат. Павл. Ви цього не зробите!!

Іван Страт. Ага. Дошкулило? *(Ніжно)*. А то ж чому не зроблю?

Нат. Павл. Вони не винні!

Іван Страт. О, мені нема діла до пішок, коли треба

дати мат королю. Хай гинуть. *(Лютю)*. Хай гине все! Все зруйную, себе, їх, але й ти підеш з нами! Чуєш?! Хай гине моя робота, надії, все, ну, зате... мат! *(Нат. Павл. закриває лице руками)*. Що? Мат, мат, ходів нема більше... Ха-ха-ха! Вона мене любить. Дума, досить їй сказати і вже все, вже впаду до ніг її й поповзу. О! Я не Тось ще слава Богу! Вона мене любить... Яке нахабство!...

Нат. Павл. Я ж вам сказала, що це брехня! Чого ж вам треба?

Іван Страт. *(шипить)*. Я й сам знаю! „Сказала“... Сказала, як побачила, що не вигоріло.

Нат. Павл. *(тихо)*. Я з самого початку це бачила.

Іван Страт. Так. І все таки сказала? Вирвалось з душі?

Нат. Павл. Як ви мене мучите? Кінчайте швидче.

Іван Страт. Ви мене рік мучили! Дайте ж і мені помучить. О, проклята!... *(Ходить по хаті. Зупиняється)*. Ну, добре. Мені цікаво... Ви мене теж давно любите?

Нат. Павл. *(з мукою)*. Іване Стратоновичу, на віщо мучить і себе й мене! Все одно ви ні одному слову не повірите. Не треба. Годі.

Іван Страт. Я мучусь? Ха! Я просто з цікавості питаю. Мені інтересно, які б ви ходи робили, як би я повірив вам. Ну, допустіть, що я вірю кожному вашому слову. Ну?

Нат. Павл. *(глибоко зітхає)*. Я вас не люблю. От весь мій хід.

Іван Страт. *(хапає її за руку, з ненавистю)*. Ну, говори ж! Говори, бреши, давно любиш?

Нат. Павл. *(з ніжною ласкою гладить його по голові)*. Бідний, мій, бідний!

Іван Страт. Ха-ха-ха! Жалко? Ну-ну. От, от! Ну ще! Ну, що далі?

Нат. Павл. *(так же)*. Я не винна, Іване, що так склалось, бачить Бог, не винна...

Іван Страт. Навіть „Бог“, ну, ну...

Нат. Павл. Господи! Могла я думати? Такий завжди суворий, хмурий, зайвого слова не почуєш від його...

Іван Страт. Так, так...

Нат. Павл. І стільки видно пережитого страждання. Я знаю все, Іване. І як ви поховали свою наречену, як ви голодували, знаю всю вашу самоту й остервенілість проти людей. Але я не могла підійти до вас. Я зовсім не думала...

Іван Страт. І щоб утішитись, полюбили Тося...

Нат. Павл. *(мент мовчить, закусує губи, рішуче)*. Тося? Ех, Іване, хіба це любов? Ви самі чули. І він сам добре розумів й бачить, що він для мене тільки... молоденький мужчина. Ну-так, я погана, гидка, я це знаю, я дійсно, хочу жити, хочу мати розкіш життя, хочу багатства, я обманюю Андрія й маю любовника. Але, Іване, мені цього мало. Я хочу любити. Любити душу, любити... *(Спиняється)*.

Іван Страт. *(одхиляється, вдивляється в неї, тихо, по-малу)*. Коли правда, що ви любите Тося так, як казали йому, то скільки треба жорстокого цинізму, щоб обплювати так свою й його душу. А коли не любите, то скільки цинізму й нахабства в тій брехні. Хіба ні, Наталю Павловно?

Нат. Павл. *(похиливши голову)*. Кожний бореться, як уміє, Іване.

Іван Страт. Безодня! Чиста безодня! *(Починає ходити по хаті, про себе посміхаючись. Нат. Павл., іноді позираючи на його, сідає коло столу)*.

Іван Страт. *(зупиняючись коло неї. Суворо)*. Ну, добре. Ви хочете, щоб я вам вернув листи?

Нат. Павл. *(байдуже)*. На віщо вони мені?

Іван Страт. Так чого ж ви хочете?

Нат. Павл. Нічого тепер не хочу.

Іван Страт. „Тепер“? Що ж трапилось такого?

Нат. Павл. Нічого.

Іван Страт. *(дратуючись)*. Та що ви знов крутите? Говоріть, що думаєте!

Нат. Павл. Я хочу покою, Іване. Хоч смертного, аби покою. Робіть зо мною, що хочете, мені все одно.

Іван Страт. *(хвилюється, якийсь мент мовчить, хрипло й насильно сміючись)*. Все, що хочу?

Нат. Павл. *(так же)*. Все...

Іван Страт. Хоч би й... цілувати вас почав?

Нат. Павл. *(живо, радістно повертаючись до його)*. Іване! *(Зараз же опадає, щуплється й глухо говорить)*. Я вами так не гралась.

Іван Страт. *(хпається руками за голову)*. Безодня!... Безодня!... О! Бережіться, коли ви граєте! Чуете?! Бережіться! Ця гра вам не минеться так!

Нат. Павл. Я нічого не боюсь.

Іван Страт. Говоріть: ви любите мене?

Нат. Павл. Люблю.

Іван Страт. Проженете Тося?

Нат. Павл. Прожену.

Іван Страт. Покинете Андрія?

Нат. Павл. Андрія?... *(Тихо)*. Не можу.

Іван Страт. Та я вам дам таке ж саме багатство, що й він. Ми ж пополам ділимо заробіток!

Нат. Павл. *(з мукою)*. Боже... Іване, я люблю вас, але не вимагайте цього від мене... Я не можу...

Іван Страт. Ха-ха-ха! От в чім діло! Ну, вибачайте, добродійко, я за поцілунок, навіть за ніч не дам вам листів!

Нат. Павл. Я їх не прошу у вас.

Іван Страт. О, я знаю. Ви просто знаєте, що не можу ж я показувать їх Андрієві, будучи вашим любовником. А то ще й сам верну. Хе! Гра тонка! Тільки я вам не вірю! Ні одному слову не вірю. Вона мене любить. Ха-ха-ха! Ач як ловко! Та ви землю тут їжте, не повірю. Навіть, як би пішли зо мною, покинули Андрія, і то не повірю. За гроші покинула б!

Нат. Павл. *(тихо)*. А смерти повірили б?

Іван Страт. Ой! Страшно! Смертю докажете? Ви смертю? Ха-ха-ха! Це мені подобається. Повірю! Вашій смерти повірю. Прошу... *(Показує на балкон)*. З третього поверху смерть буде напевне. Доказуйте.

Нат. Павл. І це ви мене так любите?

Іван Страт. Ха-ха-ха! Ач куди повернула! Та я вас ненавижу, а не люблю. Докажіть, що любите, стрибайте, тоді любитиму.

Нат. Павл. Любитимете?

Іван Страт. Любитиму і віритиму. Ну?

Нат. Павл. А як не вбюсь, а тільки покалічусь?

Іван Страт. Ага, сюдою висковзнути хочете! Ну, так я вам дам ціяністого калію, у нас є в лябораторії. Навіть зараз можу спуститись у низ, узяти й дати вам. Од його вже напевно помрете. В пять хвилин смерть.

Нат. Павл. Андрій знатиме, що я його зражувала. Це вбє його..

Іван Страт. О, присягаюсь вам, що нічого не знатиме. Можна випити калій замість, скажемо, лавро-вишневих крапель. Помилка, мовляв... О, так легко та ще такій актрисі, як вам, провести цю штучку...

Нат. Павл. І листи мені оддасте?

Іван Страт. А-а! Оддам, але тільки тоді, коли ви випете лавро-вишневі краплі.

Нат. Павл. Я ж не встигну знищить їх. Андрій догадається.

Іван Страт. Затопить грубку у себе... Можна зробити таку дозу, щоб за десять хвилин померли. За десять хвилин можна від двадцяти любовників листи понищить... Що! І так не подобається? Чи, може, ви б згодилися так померти, щоб через десять хвилин ожити? Га? Це вам більш подобається? *(Нат. Павл. сидить в глибокій задумі).*

Іван Страт. Ну, так як?... Наталю Павловно! Та можете не думати, — повний мат, виходів нема більше, є один — лавро-вишневі крапельки. Ну? Принести? Наталю Павловно!

Нат. Павл. *(підводячи голову, глибоко зітхає).* Дайте мені строку до того часу, як скінчите мотор і зробите з компанією контракт.

Іван Страт. А?... Щось придумала... Одтягнути трошки, а там щось придумаеш... Хм!... Добре! Даю вам строку... Мотор ми кінчаємо завтра.

Нат. Павл. Завтра?!

Іван Страт. А що? Занадто швидко? Еге-ж кінчаємо. Ну, тиждень на пробу. Днів дев'ять-десять вам ще жити... Ха-ха-ха... Хоча знаєте що? На віщо мені ризикувати собою? Ви така жінчина, що не задумаєтесь доказати мені мою смерть, а не свою. Знаєте що, краще покінчим уже сьогодні. Я зараз піду принесу вам калію й ви докажете. Або ж..., як це вам не подобається, прочитаємо в компанії всею сім'єю листи. Добре?

Нат. Павл. *мовчить.*

Іван Страт. І так не подобається? Ну, так от що. Даю вам строку до завтра, а сьогодні... *(жагучим шепотом)* ви прийдете до мене. Чуєте?

Нат. Павл. *(швидко).* Що-о?!

Іван Страт. Сьогодні я хочу, щоб ви були моєю. Я знаю, що ви мене не любите, але тим більше я цього хочу.

Нат. Павл. Цього не буде!

Іван Страт. Буде!

Нат. Павл. Ні за що! Насильно я ніколи не оддамся. Та ще людині, яка мене не любить? Ніколи!

Іван Страт. Я люблю вас.

Нат. Павл. Я не вірю. Досить ви показали це. А хоч би й любили, то краще смерть, ніж з примусу бути вашою. Я люблю вас, говорю ще раз, хоча після цих всіх розмов... Ну, та я розумію вас, розумію, що й вам не легко, на вашому місці я, може, теж так само поводитись би. Але вашою я не буду, хоч би й згоди-лась на „лавровишневі краплі“. Одна свідомість, що ви мене примусили цими листами. О, ні!

Іван Страт. Значить, я вперед мушу вернути вам листи?

Нат. Павл. *(Різко)*. Я знаю, що ви їх не вернете, знаю, що думаєте, ніби це мій „хід“ і годі. Годі!

Іван Страт. *(сміється)*. Ах, і цей ходик зірвався. А так схопилась. Аж устала. Ну, та будете моєю!

Нат. Павл. Іване, ідіть лучче читайте Андрієві листи.

Іван Страт. А „лавровишневих крапель“ не хочете? Доказати мені?

Нат. Павл. Вам вони непотрібні. Ви й смерти не повірите.

Іван Страт. Ні, смерти повірю. Даю навіть слово, що буду жаліть Андрія так, як ви... Хе! А ви святиною будете в моїй душі. І в Андрієвій... Ха-ха-ха! Ну? *(Нат. Павл. стоїть у понурій задумі. Входить Саня)*.

Саня. О! Ви дома, Наталю? А я думала... *(зупиняється)*.

Іван Страт. У Наталі Павловни нерви трошки по-псувались сьогодні. Я їй пропоную лавровишневих крапель, а вона мовчить. Випустіть мене, Саню, я піду вниз до Андрія Карповича... Покійної ночі, Наталю Павловно!

Нат. Павл. Покійної ночі. *(Саня з Іваном Стратоновичом виходять).*

Нат. Павл. *(Схоплюється з місця, скажено бє кулаком по столі й шипить).* Проклятий!! *(Швидко ходить по хаті, ломить руки, потім безсило сідає на жаману й, затуливши руками лице, недвижно сидить).*

Саня. *(Входить. Підходить до Нат. Павл. й трівожно говорить).* Наталю, у вас голова болить? Може, намочити рушник?

Нат. Павл. *(знімаючи руки).* Ні, дякую, Саню. Зараз пройде, я трошки втомилась. *(Сміється).* Боже, яка тривога на лиці. Наче я вже вміраю... Ні, Саню, я ще хочу жити! *(Встає й починає ходити по кімнаті).*

Саня. Ви страшенно бліді...

Нат. Павл. Нічого, дитинко, пройде... *(Задумується).*

Саня. Може б, ви лягли трошки?

Нат. Павл. О, ні... *(Прислухається).*

Саня. Що ви?

Нат. Павл. Нічого, я так. Де тато?

Саня *(з усмішкою).* Та де? В майстерні, розуміється. Вже збираються вчитись у Андрія на механіка.

Нат. Павл. Та невже?

Саня. А єй Богу! Раз, кажуть, син такий розумний, так батько, значить, удвоє. Аби наука.

Нат. Павл. *(з неуважною ніжністю).* Любий.

Саня. Тільки бояться, що ви, може, будете невдовольні або сміятиметесь.

Нат. Павл. Господи! чого ж я можу бути невдовольна?

Саня. Тато вас дуже люблять... Чи не більше, як мене або Досю.

Нат. Павл. А ти ревнуєш, може?

Саня (з гарячим поривом хапаючи її руки). О, я вас так люблю!... Ви такі... такі добрі... такі... Я не вмію цього сказати, але я вас так люблю, що аж плачу.

Нат. Павл. За що, дитинко?!

Саня. Я Андрія так не люблю... Може, за тата?... Ви... як матір Божа!

Нат. Павл. О, Саню, не треба так!... Я погана, я страшно погана, чуєш?

Саня. Ви?! Ой, Боже! Та лучче вас на світі немає. Як би мені це хто другий сказав, так я б йому очі видерла! Господи! Ви погані? Я тільки не вмію говорити, а то б я вам сказала... Я таки теж бачила людей. Поки ти їм потрібний, поти й хороший, а як висмокчуть, так і викинуть. Хіба я чула коли щире правдиве слово? Все брехня, обман... Знаю. Я їм на злість правду казала. Як хтось при мені бреше, а я на злість візьму й скажу правду. Скільки татові за мене доставалось. Вони не вміють, плохі. О, я б їх загризла всіх! Мене б'ють бувало, а я огризаюсь.

Нат. Павл. А мені ти віриш?

Саня. Ой! Скажіть мені головою вниз кинутись отуди на улицу, побачите! Ну, хочете? (Встає й наготовлюється бігти до балкону).

Нат. Павл. О! (Затуляє лице руками й починає швидко ходити).

Саня. (Злякано). Наталю, що вам таке?

Нат. Павл. Нічого, Саню, нічого... Голова трохи... Нічого. (Стає й слухає). Ти нічого не чуєш?

Саня. Ні, нічого... А що?

Нат. Павл. Мені почулося, що Андрій з Іваном Стратоновичем ідуть сюди по сходах.

Саня (*слухає*). Ні, я нічого не чую.

Нат. Павл. Саню!... (*Хоче щось сказати, вагається*). Ні, нічого. От що, Саню. Я дуже тривожусь за Андрія, він тепер дуже працює і... той... Я боюсь, щоб з ним не було чого поганого... Може б, ти пішла поглянула вниз у майстерню до їх, як він там... Нічого не кажи, а так ніби прийшла подивитись... Або за татом... Піди, дівчинко моя...

Саня. Добре... Я ніби за татом!... (*Нерішуче*). Тато як раз хотіли просити вас, щоб ви їм трошки пограли сьогодні... Та не сміють.

Нат. Павл. От і чудесно. Скажи, що грати буду...

Саня. Та вам голова болить... Хай другим разом, може?

Нат. Павл. Ні, ні, це нічого... Може, й Андрій піде. Ти тільки нічого йому не кажи... Добре?

Саня. Добре...

Нат. Павл. Ну, йди хороша. Чекай: а про що ви вчора так гаряче балакали з Тосем? Га?

Саня (*змішавшись*). Та так... Нічого...

Нат. Павл. А! Почервоніла? Ну, про що? Га?

Саня. Та він мені сказав, що... Та йй Богу, нічого.

Нат. Павл. Ні, ні... Чи ти мені не віриш, може? Ну, тоді...

Саня. Ой ні!... Він мені казав, що я йому подобалась за те, що тоді, як приїхали, поцілувала вам руку.

Нат. Павл. Так?... Ну, а він тобі подобається?

Саня. Я не знаю...

Нат. Павл. Ну, дякую, що... Ну, нічого. Іди, дитинко. Та зараз же прийди сказати.

Саня. Я швиденько! (*Вибігає*).

Наталя Павловна ходить по хаті, здавивши голову руками, часом зупиняючись і прислухаючись. Входить Дося з книжкою.

Дося. Куди то Саня так побігла? Я питаю, а вона тільки руками замахала.

Нат. Павл. За татом. Я хочу заграць йому що небудь...

Дося. А він сьогодні ще з ранку до нас підходив, щоб ми вас попрохали. Що, вам голова болить?

Нат. Павл. Та трошки... Нічого... Зтомилася, мабуть... Дурниця.

Дося *(тихо)*. Наталю! Ну, дозвольте мені приймати заклази... Я не можу так. Ви нас годуйте... Я вже добре тепер шию.

Нат. Павл. Досю! Я ж вам уже сказала, що цього не буде. Шити ви не вмієте і... Та це тепер і не потрібно. Андрій не сьогодні-завтра продасть мотор і я сама покину уроки... *(Підходить до неї, ніжно)*. Досю, ви вірите, що я вас люблю?

Дося. Вірю.

Нат. Павл. Ну, так... ну, так вірьте, Досю, що б там ні було. Чувте? Що б ні трапилось...

Дося *(злякано)*. Що ж може трапитись?

Нат. Павл. Я не знаю... Не знаю. *(Прислухається)*. Ідуть, здається?

Дося. Саніну ходу чую... *(Нат. Павл. біжить до дверей. Вбігає Саня)*.

Нат. Павл. Ну? Як?

Саня. Нічого... Ху!... Тато там позаду... Нічого...

Нат. Павл. Спокійний? Що робить?

Саня. Щось там з баньочками якимись. Не може прийти, бо щось там таке. Вони всю ніч будуть робить...

Нат. Павл. *(З полегкістю глибоко зітхає)*. Ну, слава Богу! Тепер ми заграємо... А! Ось і тато! Татуню! За-

співаємо, правда? Ех, що буде, то буде, а ти, Марку, грай! Правда?

Карпо Фед. А ти, Марку, грай... Авже ж... Ху! Загнала мене капосна дівчина... Ніяк не звикну до цих городських сходів. Лізь аж на небо.

Нат. Павл. *(Піднято сміється)*. Ха-ха-ха! Звикнете, татуню! Звикнете, хороший. І до мене звикнете таки, як до дочки, а не до пані....

Карпо Фед. *(змішуеться)*. Та я вже звук, спасибі... Як у раю живемо...

Саня *(з здержаною радісною посмішкою)*. Тато кажуть, що бояться себе за чуб потягнути, щоб не прокинутись. *(Всі сміються)*.

Карпо Фед. *(серйозно)*. Ой, дитино. Як натерпиться чоловік лиха, то вже й носом боїться чхнути, щоб не злякати свого щастя... Ой-ой... Іменно, діти мої, як у рай ми попали. Дай Боже вже нашій Наталі всього, що вона од Бога собі просить...

Нат. Павл. *(перебиваючи)*. Е! Вже завели свою пісню... Давайте краще всі заспіваємо... *(Раптом обнімаючи його)*. Я, тату, тільки одного прошу у вашого Бога, щоб він вам дав трошки спочинку. От і все... Ну, якої вам грать? „Голоту“, чи „За тучами“? Га?

Карпо Фед. *(Закладаючи руки за спину й починаючи ходити по хаті)*. Та коли вже той..., то „Голоту“ б, може...

Саня. Ха-ха-ха! Улюблену!

Нат. Павл. Досю, розчиніть двері на балкон. Може, Андрія скортить, то й він прийде.

Дося *(розчиняючи двері)*. А сусіди не будуть сердитись?

Саня *(Злітно спалахуючи)*. Овва! А як вони співають?...

Карпо Фед. *(злякавшись)*. Ой, дітки, а чи не пізно. Га?

Нат. Павл. Хоч би розпізно, то будемо співать. Ну, я починаю! Саню, другого голоса. Досю!

(Грає. Співають. Карпо Федор. спершу підтягав несміло, соромиться, далі розходиться).

Нат. Павл. *(зупиняючись, слухає).* А що не йде Андрій? *(Всі слухають).*

Саня. Ні, не чути.

Нат. Павл. Давайте його улюбленої. Сільської *(грає й співає):*

По той бік гора,
По сей бік гора
По між тими крутими горами
Сходила зоря...

Слухає й знов ще голосніше й завзятіше:

Гей, то не зоря,
Дівчина моя,
З новенькими гей да відерцями
По водицю йшла.

(Слухає).

Саня. Йде! А вїй Богу йде. Я знаю. *(Біжить назустріч Андрієві).*

Нат. Павл. Саню! Не трэба, наче ми не навмисне. Далі, далі. *(Співають. Входить Андрій Карпович в такий же робочій сорочці, як і в Івана Стратоновича. Не кажучи нічого, починає підтягати. Карпо Федорович трохи соромиться при синові).*

Нат. Павл. *(Озираючись).* О? А я чую, прибавився ще чийсь голос. *(Встає, йде до Андр. Карп., непомітно, але трівожно вдивляється йому в лице).* Туди чуть?

Андрій Карп. Отто й біда, що чуть. Терпів, терпів та й не видержав. На хвилиночку. Чудесна пісня. Ну, давайте ще раз-два та й побіжу знов. Сьогодні, Тасюню кінчаємо. Ну, тату, заводьте! *(Тихо, ніжно сміється).*

Карпо Фед. *(Засоромлено).* От доводять старого до гріха. Як би почула стара покійниця, от би вже вилаяла.

Саня (*З легкою посмішкою*). Тато стидаються при Андріївці співати.

Карпо Фед. А от при тобі не стидаюсь. От і мовчи.

Саня (*Лашитьсья*). Так я ж, татку, ваша найменьча.

Карпо Фед. А, от-то-то бо й є! „Найменьча“.

Андрій Карп. (*до Нат. Павл.*). А ти диви, на очах дівчина перероджується. Їй богу, ніколи не подумав би, щт вона може бути такою ніжною... А все... наша мама... (*Ніжно, любовно цілує руку Нат. Павл.*).

Нат. Павл. (*Хмуро*). Ну, Адю, не треба...

Андр. Карп. (*Здивовано*). Тобі неприємно?

Нат. Павл. (*М'ягче*). Прости, голубчику. Мені якось сьогодні...

Дося. У Наталі голова болить.

Андр. Карп. (*Злякано*). А! Та чого ж то?... Та чому ж ти не сказала? А, ще співають. (*До Сані*) Це все ти... найменьча! Спать, спать!

Карпо Фед. Ах, Господи!... А ми ще співаємо... Ходімо, діти, ходім...

Нат. Павл. (*Сміючись*). Уй, уй! Ми будемо співать! Це найкраще. І Адик з нами. Добре?

Андр. Карп. Треба йти, Тасюню, Іван Стратонович уже десь аж зтемнів весь. Чудесний чоловік, а як хмара разураз. Просто хмара. Оце прийшов і аж душно стало в майстерні. А треба йти... Треба.

Нат. Павл. (*Вдержуючи його*). Ні, ні, ні. Я не пустю тебе сьогодні, не пустю!

Андр. Карп. Голубонько, ми мусимо кінчить...

Нат. Павл. Нічого не мусите. Ти посидиш з нами.

Андр. Карп. (*Тривожно*). Мамуню, щось ми сьогодні якісь чудні. Може справді, хворі?

Нат. Павл. Не хвора й не чудна. Я хочу, щоб ти посидів з нами. Ми будемо співать. Ну, хоч з півгодинки.

Саню, заводьте „Тихо, тихо“... (Саня нерішуче дивиться на Андр. Карп.). Ну, Саню, заводьте. Тату, сідайте тут з нами... (Сідає на канату, всажує по один б'ік Андрія Карп., по другий Карпа Фед.). От-так... Так гарно... Так любо... Нічого не страшно... (Пригортається).

Андр. Карп. Як дівчинка мала, що вискочила з темної хати.

Нат. Павл. Ну, Саню!

Саня. Що ж? Можу.

Співає :

„Тихо, тихо“...

За нею всі. Нат. Павл. підбадьорує Карпа Фед. Андрій Карп. про себе посміхається, поглядаючи на батька.

Входить Іван Стратонович. В руках у його пляшечка з чимсь. Нат. Павл. насторожується.

Іван Страт. (З кривою посмішкою). Просто іділлія!

Нат. Павл. (Дзвінко). Прилучайтесь, Іване, Стратоновичу.

Іван Страт. Нехай колись другим разом.

Андрій Карп. (встаючи). То правда, а зараз до роботи, до роботи. Ви вже не сердьтесь, любий, що я...

Іван Страт. О, прошу... Я сам прийшов трошки спочинуть. Та й Наталі Павловні ось лавровишневих крапель приніс. У неї голова боліла. Прощу. (Подає Наталі Павл. пляшечку).

Нат. Павл. (Сміючись бере). О, які ви добрі! І не думала, що ви пам'ятаєте. Дякую, дякую! Тільки у мене вже голова не болить і нерви заспокоїлись.

Іван Страт. Уже?

Нат. Павл. Уже, Іване Стратоновичу, дуже вам дякую. Я все таки сховаю, може колись здадуться. (Іде до себе в кімнату).

Андрій Карп. *(до Івана Страт., здивовано)*. А знаєте, се чудесні краплі! Я раніше не вірив, що вони помагають, а раз випив і справді далеко краще стало. Далі-е-ко краще. Чудесні краплі!

Іван Страт. О, чудесні! *(Нат. Павл. входить)*.

Іван Страт. А ви б усе таки випили, Наталю Павловно. Хе-хе-хе! От і Андрій Карпович говорить, що чудесні краплі.

Андр. Карп. *(гаряче)*. Прекрасні краплі! Вірю! Вірю й поклоняюсь. Ти б, справді, мамуню, випила, спала б лучче. Тобі потрібно побільше спочивати.

Іван Страт. Іменно! Чудесно б заснули.

Нат. Павл. Ні, дякую. Я засну й так. Адю. Щось я хотіла сказати?... Забула... Ага! Так я чула, що тато хоче вчитись механіці? *(Сідає коло Карпа Фед., той трошки змішувється, але видержує погляди)*. Правда, тату? Адю, це ж можливо, правда?

Андр. Карп. Цілком. Тато вже нам і так помагає.

Карпо Фед. Та що там тієї помочи од темного!

Андр. Карп. *(Сідаючи теж)*. Сідайте, коли так, Іване Стратоновичу. *(До батька)*. О, через півроку ви у нас будете таким механіком, що чудо! Їй-богу! Саня артисткою. а Досю заміж! Га, Досю? Хе-хе-хе!

Дося *(що шопотілась з Саньєю)*. Ти, Андрійку, знаєш, що я ніколи не вийду заміж, ну... і не треба.

Андр. Карп. Ого! Чудесного жениха тобі знайдемо. Правда, Іване Стратоновичу? Та що ви сьогодні такий хмурий, як гріх?

Іван Страт. *(що ходив, зупинившись)*. Нудно. Від нудьги я навіть хочу запропонувати вам почитати що небудь у голос... Так всією сім'єю... У мене тут єсть одна цікава річ...

Андр. Карп. Чудесно! Тільки робота у нас, Іване Стратоновичу... Га?

Іван Страт. Та це недовго... Ви як, Наталю Павловно?

Андр. Карп. Тасю, почитаємо? Господи! Що з тобою? Ти біла, як стіна! *(Всі стрівожені, Саня підбігає)*.

Нат. Павл. *(хоче посміхнутись)*. Нічого. Це так...

Іван Страт. От бачите, я ж вам кажу, краще випийте лавровишневих крапель.

Нат. Павл. *(Мовчки дивиться на його)*.

Андр. Карп. Справді, серце, випий... Випий, голубко, це чудесні краплі, я по собі знаю. Принести тобі? Саню!

Нат. Павл. *(Поспішно, різко)*. Не треба!!

Андр. Карп. Та що з тобою?!

Нат. Павл. Ах! Нічого зо мною нема. Ну, зблідла трохи. Ну, голова болить... Ах, Адю, я як маленька дитина у тебе. Ну, що тут такого? Та й ви, Іване Стратоновичу, як навмисне сьогодні дуже уважні. Давайте краще співати. Це найкраще.

Андр. Карп. Ну, куди тут співи! Краще дійсно почитати що небудь. От Іван Стратонович щось там має. Хай чита, а ти поклади голівку мені на плече, заплющ оченята й чудесно буде. Йй-богу.

Нат. Павл. Ні, я читати не хочу. Щось инче...

Андр. Карп. Вередлива яка сьогодні наша мамуня. Ну, співають так співають. Тільки пізно вже, може? Зачини, Досю, балкон. Ну, будемо співать. Іване Стратоновиче, сідайте, будемо басувать. Тільки якої, панове, га? Я, знаєте, здається, мертвий з могили вилізу, як почую, що коло мене десь співають. Ну, що тобі краще трошки?

Нат. Павл. Краще, краще... Сиди так коло мене.

Іван Страт. А я так стояв би за те, щоб читать. Наталі Павловні спокійніше було б.

Саня. *(Різко)*. Співать будемо! *(Вороже дивиться на Івана Страт.)*.

Іван Страт. *(Здивовано-хмуро дивиться на неї, потім на Нат. Павл. тильно)*: Ви думаєте, що Наталі Павловні краще буде, як співать будемо?

Саня. Раз вона так хоче, то, значить, краще.

Іван Страт. Ну, я б цього не сказав.

Нат. Павл. Саню... Іди сюди. *(Саня підходить. Нат. Павл. бере її голову, цілує)*. Моя хороша дівчинко!..

Андрій Карп. Ну, а тепер співать. Правда, тату? Трошки заспіваємо й до роботи. Ну, панове, яку?

Іван Страт. Давайте, „Як умру, то поховайте“...

Саня. Ну, це сумна і тато не знають.

Іван Страт. Нічого, будуть за нами тягти.

Андрій Карп. А пісня чудесна. Давайте? Тасю?

Іван Страт. Це як раз для Наталі Павловни. Підходяща.

Андрій Карп. Правильно. Тільки тихо, тихо, панове. Ну, баси починають. Саню, Досю, ви-ж, глядіть. Ти, Тасю, можеш не співать, ти собі сиди... Ну! *(Дірігуючи починає)*:

„Як умру, то поховайте“...

Співають. Андрій Карп. співає схиливши лице до Карпа Федор., той соромиться, але тягне за ним. Іван Страт. з понурою насмійкою дивиться на Нат. Павл.

Нат. Павл. *(Сидить, одкинувши голову назад з заплющеними очима. Раптом після другого куплету встає й говорить рівним зтомленим голосом:)* Ні, піду ляжу. Спів гірше. Ви справді, краще читайте. Читайте, Іване Стратоновичу, я піду ляжу.

Андрій Карп. Мамуню!

Іван Страт. Бачите, я вам казав, випийте лавровишневих крапель!

Нат. Павл. Може, й вип'ю. *(До всіх)*. Ви собі сидіть, не турбуйтеся, ради бога. Ось вам Іван Стратонович прочитає, а я може, засну...

Андрій Карп. Ну, куди тут читать! Отто біда яка... Ніколи не боліла голова... Мамуню, може, лікаря покликать?

Нат. Павл. Дякую, Адю. Це ж дурниця, я просто втомилась. Покійної ночі.

Усі. Покійної ночі.

Карпо Фед. *(Поспівую)*. Ходімте, діти, ходімте. Пора і нам спать. *(Саня, Дося виходять з ним)*.

Іван Страт. Ну, ходімте й ми, Андрію Карповиче! Хай наша хозяйка засне, спочине. А ми, може, вдвох почитаємо...

Нат. Павл. Адю, останься на хвилинку! На одну хвилиночку.

Іван Страт. А я, значить, сам піду? Ну, покійної ночі, Наталю Павловно! А крапельки приймете? Хе-хе-хе! *(Виходить)*.

Андрій Карп. *(Здивовано)*. Що ж тут смішного? Глупо і більше нічого.

Нат. Павл. Він дума, що я хочу по дамському звичаю пококетувати своїм стражданням, щоб мене жаліли. *(Іде до канати)*. Сядь, Адю...

Андрій Карп. Глупо і більше нічого. *(Сідає поруч)*.

Нат. Павл. *(якийсь час сидить з заплющеними очима. Раптом кладе руки на плечі Андр. Карп.)*. Адю, я хочу дати тобі кілька питань, будеш відповідати мені щиро, по совісті?

Андрій Карп. Мамуню, хіба я коли...

Нат. Павл. Ну, добре. Скажи: ти любиш мене?

Андрій Карп. Тасюню! Ти б ще спитала, скільки буде два по два...

Нат. Павл. Ну, добре. Ти віриш мені?

Андр. Карп. Як Богові.

Нат. Павл. Чекай. Ти відповідай, подумавши. Скажи ти повірив би, як би тобі сказали, що я тебе обманюю?

Андр. Карп. Тасю! Що з тобою? Що за розмова?

Нат. Павл. Відповідай, Адю, й не звертай уваги, у мене сьогодні нерви трошки розійшлись... Ну?

Андр. Карп. *(Подумавши)*. Ні, не повірив би... *(Спа-лахнувши)*. А той, хто говорив би... мерзота і більше нічого!

Нат. Павл. *(Слабко посміхнувшись)*. А як би я, дійсно, зрадила... Дійсно... Що б ти?

Андр. Карп. *(З тайним ляком)*. Тасю... Тасю!..

Нат. Павл. *(Весело сміючись)*. Господи, зблід як! За-спокойся, хороший, я тільки хочу знать, як ти любиш мене і... як віриш.

Андр. Карп. Ну, Тасю, ти підбіравш поганий спосіб узнавать... Фу! *(втирає лоба)*.

Нат. Павл. *(Тривожно)*. Тобі погано? Ну, прости мене, прости мене, хороший, я погана, прости, Адю...

Андр. Карп. Та нічого, нічого... Тільки, Тасю, ти можеш не питати про це. Ти знавш сама, як я тобі вірю... Здається, малим Богові так не вірив. Їй Богу. Знавш, скажу тобі правду: з початку, як побрались, я не вірив тобі, мучився, думав просто з жалости ти пішла за мене. Думав, що я тобі, як мужчина просто гидкий. Знавш... я не смів іти до тебе, як до жінки. Чекай, як говорить, то вже говорить. Іноді я навіть думав, що ти вийшла за мене через те, що надієшся бути багатою. Одну хвилинку, одну тільки хвилиночку раз так подумав! І то давно, мамуню, давно! Тепер я тільки молюся на тебе, тепер я іноді такий щасливий, що аж страшно, за що

мені таке щастя? Зо всіх боків щасливий: як син, як мужчина, як брат, як муж, як людина, як... Тасю, Тасю! Ти ще питаєш! Та як би це трапилось, що ти... що ти обманювала, знаєш, це був би якийсь один жах. Це був би кінець!.. Це було б гірше смерти! Куди: як би ти (не дай Бог!) померла, це було б у сто, куди! в тисячу раз легче... Смерть я, може, пережив би, а обман... Ой, мамуню, не треба навіть говорити. Не треба!

Нат. Павл. *(Тихо гладить його по голові)*. Не будемо, любий... Посидимо так трошки і... підем спать. Мені трошки сумно сьогодні, хотілось з тобою на самоті побути.

Андр. Карп. Я ж уранці прийду... *(З жагою)*. Прийду до моєї жінки, в теплу постельку до неї. Щастє моє!

Нат. Павл. *(Встаючи)*. Ну, а тепер іди працювати. Годі... Піду ляжу...

Андр. Карп. Ти б, справді мамуню, крапельок приняла. Га?

Нат. Павл. *(З посмішкою)* Може, й прийму. Ну, прощай! Роби, хороший. *(Обнімає й цілує)*.

Андр. Карп. Так наче на поїзд їдеш... Спи спокійно. Іван Стратонович мабуть лютує... До ранку мамуню... *(Виходить)*.

Нат. Павл. *Хитає йому головою, якийсь час стоїть нерухоно й задумливо на місці, потім зтріпнується, глибоко зітхає й іде до себе в кімнату. Через якийсь час виходить з пляшечкою в руці. Сідає коло столу, схиливши голову на руки. Встає, дико озирається, іде до балкону, одчиняє двері, немов хоче покликати когось, вертається й знов сідає. Дивиться на пляшку піднявши її до світла. Входить Іван Стратонович через двері з кухні.*

Нат. Павл. *(Здригується, ховає пляшечку, встає, суворо й різко)*. Чого вам ще треба? Знов підслухували?

Іван Страт. *(Понура, мовчки й помалу підходить, виймає з кишені якийсь папір, розгортає і рве)*. Вексель. *(Потім вий-*

має пакуночок листів, кладе на стіл перед Нат. Павл.). Листи. (І дивиться на неї насторожено-чекаючим, хмурым, гарячим поглядом).

Нат. Павл. (Жадно хапає листи, ховає на грудях, потім дивиться на його й застигає. Іван Страт. видушує на губах понуру посмішку). Іване!

Іван Страт. (так же дивиться, хрипло). Я не читав їх.

Нат. Павл. (Збезсилівши сідає, не зводить з його очей).

Іван Страт. Ну, а тепер можете прогнать мене і скінчить комедію. Кінчайте швидче.

Нат. Павл. (Раптом встає, обнімає його й жагуче цілує).

Іван Страт. (задишаючись). Це подяка чи... чи...

Нат. Павл. (Один мент вагається, але дивиться в його гарячі дикі очі і обнявши, говорить): Любов... Любов...

Іван Страт. (Жагуче цілюючи). Тасю!.. Тасю!.. Ходім до мене. Ходім... Ми зараз вернемось.

Нат. Павл. (Одхиляючись). Іване!.. Це — безумство.

Іван Страт. А-а! „Безумство“.. Тепер теж безумство?

Нат. Павл. Ти не віриш мені й тепер?

Іван Страт. Не вірю. Що тобі стоїть обнять?

Нат. Павл. Значить, я повинна йти для доказу?

Іван Страт. Ти боїшся?

Нат. Павл. Ні, я для доказу не піду. Піду, коли бажання поведе.

Іван Страт. Значить, я мушу вірити словам тільки?

Нат. Павл. (Дивиться в його лице, помалу): Ні, я дам тобі инчий доказ... Чуєш, Івасю?.. Я дам другий доказ і ти повіриш... Тільки треба заспокоїтись. Чуєш?

Іван Страт. (хрипло). Коли?

Нат. Павл. Коли? Не знаю. Хутко. Три тижні, два, не знаю. Ти мусиш ждати. Чуєш? Я хочу тебе випробувать, чи ти віриш мені... Говори, віриш?

Іван Страт. Не знаю. Знаю, що ти отруїла мене своїми словами. Я не знаю, чому вірять. Убий мене, тільки правду дай! Дай!

Нат. Павл. Дам. Тільки не зараз, а тоді, коли ти мені будеш вірять, а не покажам. Чуєш? Будеш ждять?

Іван Страт. Не знаю... Мушу... Тепер ти безпечна. Сила на твоєму боці.

Нат. Павл. Не говори дурниць. Хіба я не розумію, що ти думав, я вертав листи і що зараз стоїть у твоїх очах? Я завжди в твоїх руках і без листів.

Іван Страт. А! І через це тільки й поцілунки ці?

Нат. Павл. Не говори, кажу, дурниць! Як би через це, я б зараз пішла до тебе. Я хочу дати тобі такий доказ, щоб ти все життя вірив мені. Але ти мусиш ждять. І ні одного слова, ні одної сцени. Хоч би я обнімалась на твоїх очах з Андрієм, Тосем, зо всіма мужчинами, ти мусиш мовчать і ждять. Чуєш?

Іван Страт. Доки? Все життя?

Нат. Павл. Ні, далеко менше. Сказала, не більше місяця. Я хочу тебе перевірить. А тоді доказувать тобі. Будеш ждять?

Іван Страт. *(мовчить)*. Буду.

Нат. Павл. Ну, а тепер іди до Андрія. Я втомилась. Цілуй. *(Обнімає)*. Іди.

Іван Страт. *Похилений, похитуючись виходить*. Нат. Павл. *Безсило сідає на стілець, кладе голову на стіл і тихо, безнадійно ридає.*

Завіса.

ДІЯ ІІІ.

Там же. Ранок. — Стіл наготовлений до обіду.

Іван Стратонович *(З капелюхом у руці)* Я не маю більше сил. Чуєш? Не можу ждять!

Нат. Павл. Мусиш, Івасю. Мусиш бідний... Та не ходи, зараз же обідать будемо.

Іван Страт. Я піду перейдусь... Ще як би хоч робота. В роботі забував. А як здали мотор... Цей тиждень мені здається довгими роками... (*криво посміхаючись*). Може, ти сподіваєшся, що я збожеволюю?

Нат. Павл. Іване! Це віра твоя?!

Іван Страт. (*Зшульгившись*). Прости, я не хотів... Я божевільний...

Нат. Павл. Ох, швидче б уже!

Іван Страт. Ти не скажеш мені?

Нат. Павл. Нічого не скажу... Жди. (*Входить, наспівуючи Саня. Змовкає*).

Іван Страт. Ну, піду перейдусь. (*Виходить*).

Саня. Господи! Він з кожним днем стає таким, що аж душно при йому в хаті. Ну, що болить голова, Наталю?

Нат. Павл. Ні, дитинко, нічого. Трошки.

Саня. І що сталося таке з вами? Андрій каже, що ви ніколи нічим не слабували. А за цей тиждень ви просто з лиця зійшли. (*Несміло*). Може, в вас горе в яке, Наталю?

Нат. Павл. (*Сміючись*) Горе? Що ти, дівчинко моя? Хіба ви мене не любите? Хіба нам не щастить? Ось не сьогодні-завтра гроший матимемо цілу купу.

Саня. (*Сумно*). А все таки ви невеселі. Пульхера каже, що бачила раз, як ви плакали.

Нат. Павл. (*Регочеться*). Хіба? От це старенькій привидилось. Я вже й забула, коли плакала! Ну, що, може, трошки за піяніно сядемо? Га?

Саня. Сядемо. Тільки щоб у вас голова не боліла. Ви й так цілі дні граєте на уроках.

Нат. Павл. О, хутко вже ніколи грать не буду! Ну, сідаймо. (*Дзвінок*) Звонять?

Саня. *(Біжить).* Мабуть, Андрій. *(Вертається з листом).* Лист, Наталю! Лист! Мабуть від компанії. Дивіться, тут ось на конверті щось не по нашому надруковано... Що вам, Наталю! Ой, матінки!

Нат. Павл. *(Дуже схвильована).* Нічого... Це про мотор. Одповідь... Так швидко *(Прикладає руку до серця. Розриває конверт, читає, безсило сідає).*

Саня. *(З ляком).* Що? Не добре? Не хочуть?

Нат. Павл. Ні, навпаки... Просять Андрія прийти підписать конткркт.

Саня. А ви наче не раді?!

Нат. Павл. Я? Не рада?.. *(Раптом підводиться, піднято).* Я не рада? Ха-ха-ха!.. Ні, я рада... Я страшенно рада. Тепер кінець... О, я безумно рада! Де Андрій? Ах, він пішов до Сердюкових. Саню, біжи зараз за ним. Знаєш, де?

Саня. Знаю.

Нат. Павл. Біжи зараз, клич, хай кида все. Де Дося? Досю! Досю!..

Саня. Дося пішла на пошту.

Нат. Павл. Ах, на пошту. Так, так, Дося пішла на пошту. Наша тиха, покірна Дося пішла на пошту. Так, це правильно... Ах! Що ж я хотіла?.. Забула... Це вдарило мені в голову... Біжи, дитинко, біжи! *(Ходить).*

Саня. *(Тривожно слідкує за нею).* Може б вам води дати?

Нат. Павл. Води? *(Морщить лоба, пригадуючи).* Ах, так... Води... Ну-так... *(Іде до дверей в кухню).* Пульхеро! Пульхеро! Біжи, Саню, біжи... *(Саня не рушиться. Входить Пульхера).*

Нат. Павл. Пульхеро, біжіть зараз до панича Тося, покличете його сюди, скажіть, щоб зараз же, зараз же йшов. Щоб кидав усе і зараз же біг сюди! Швидко, Пульхеро.

Пульхера. *(Пильно дивиться на неї, строго:)* А знаєте, що я вам скажу, пані?

Нат. Павл. Ну?

Пульхера. А то, що вам треба, як панові покласти рушничок на голову, бо щось ви...

Нат. Павл. *(Щось згадавши).* Ага! *(Біжить у свою кімнату, зараз же вертається).* Ну, нічого. Та біжіть же, Пульхеро! Та чого ви стоїте, Господи!

Пульхера. Ну, знаєте, що я вам скажу?

Нат. Павл. Ах, Пульхеро, потім скажете, ідіть швидче. Та скажіть, щоб зараз же йшов.

Пульхера. Та скажу. А вам скажу, що коли ви ще з тиждень побігаєте по отих своїх уроках, то...

Саня. Та Наталя вже не будуть давати уроків. Вже контракт підписувать буде Андрій. Ось листа получили.

Пульхера. *(Радісно вражена, хреститься).* Ну, слава ж тобі, Господи! Так би ж і сказали! Біжу! Біжу!... *(Біжить у кухню).*

Нат. Павл. *(тихо сміється, злякано до Пульх.).* Та куди ж ви?

Пульх. Та хустку ж хоч накинуну на себе.

Нат. Павл. Та тут же через дорогу, одна хвилинка.

Пульхера. А хоч би й пів хвилини, то хіба я молода дівчина, щоб по улиці оттак бігати? Зараз, зараз.

Нат. Павл. Ах, боже!.. Саню! А ти ж чому не біжиш?

Саня. Зараз. Я татові скажу. Добре? От зрадіють, Боже! *(Хутко вибігає).*

Нат. Павл. *Швидко ходить по хаті. Виходить Пульхера з великою хусткою на плечах:* Біжу, біжу. А як нема вдома?

Нат. Павл. Мусить бути! Мусить. Він у цей час разураз дома.

Пульх. Ну, а як не буде?

Нат. Павл. Як не буде? Як не буде? — Я сама піду шукать його. Та він дома. Біжіть, Пульхеро.

Пульхера. Та біжу, біжу. Ну, слава тобі, Господи!
(Вибігає. Назустріч їй хутко входить Карпо Федорович).

Нат. Павл. (Кидаючись до його, обнімає, цілує, милує). Татуню! Сьогодні наше свято. Сказала вам Саня, сказала? Сідайте тут, сядемо обов. Ви раді, татусю? Раді?

Карпо Фед. Змилювався Бог, змилювався над нами за наше терпіння.

Нат. Павл. Таточку! Ви заслужили. Ви заслужили. Тепер усе буде добре. Тепер ви спочинете. Правда?

Карпо Фед. Тепер спочинемо. До смерти за вас молитимем Бога, щоб дав вам вік довгий, щастя...

Нат. Павл. О! Я буду тепер довго-довго жить! Тепер, тату, будемо спочивать. Ми з вами наробились. Правда? Мій тато був за сторожа при церкві. Я вам уже казала? Він був схожий на вас, такий же тихенький. Він тільки в труні знайшов спочинок. Не довелось, татуню, йому спочити тут. Ви за його спочинете, правда? І за його і за себе. Правда?.. Я трошки, тату, ніби не при собі, але такаж радість, така радіть! (Схоплюється, біжить на балкон, визирав на вулицю. Раптом махає рукою й біжить знов до його, обнімає, цілує). Я здуріла, таточку, з радости. Але ви не лякайтеся, ця дурість не страшна... Правда?

Карпо Фед. (Щасливо весь час посміхаючись гладить її руки). Ой, ні, не, страшна. Таку дурість дай Боже всякому...

Нат. Павл. Таточку, я хочу на одинці побалакать з Тосем. Я хочу зробити з ним несподіванку Андрівві, як на іменини.

Карпо Фед. (Схоплюючись). Та говоріть, говоріть. Я вийду, я вийду...

Нат. Павл. Татуню, ви не сердитесь? Ні?

Карпо Фед. Ой, що ви... Наталю...

Нат. Павл. Тату, а коли ж ви мені казатимете „ти“ і „доню“? Га? Коли?

Карпо Фед. Та я... Не смію я, доню.

Нат. Павл. *(Радісно, цілюючи)*. Спасибі! Спасибі, таточку. *(Входить Тось. Хмурий)*.

Пульхера *(входячи за ним)*. Ось привела. Заздрять, що не їм таке щастя та й не радіють. Он які!

Тось. Я, Пульхеро, радію та в мене сьогодні голова болить. Драстуйте, Карпо Федорович.

Пульхера. А! Панська хвороба! Поменьче б книжок читали. *(Виходить)*.

Карпо Фед. *(Здоровкаючись з Тосем)*. Та й я піду собі. Говоріть, говоріть. *(Виходить)*.

Нат. Павл. *(Зразу стихаючи вся)*. Тосю! Я хочу з тобою говорити.

Тось. *(З підозрінням)* Прощу.

Нат. Павл. *(Показує на лист)*. Сьогодні Андрій підписує контракт.

Тось. Так. Пульхера казала. Дуже радий. Поздоровляю. Ну?

Нат. Павл. Який холодний, чужий, ворожий погляд.

Тось. Річ не в моїм погляді. Ну, що далі?

Нат. Павл. Не треба так дивитися на мене, Тосіку, не треба, коханий мій. Єдиний коханий мій! *(Раптом обнімає Тосю, припадає до грудей йому і рвучко, голосно, з мукою пидає)*.

Тось. *(Злякано)*. Тасю! Тасю! Голубко! Дорога моя! Що з тобою! Що з тобою, скажи мені... Та щож з тобою, Господи, ти хочеш мене з розуму звести чи що? Тасю!

Нат. Павл. *(Підводиться, дивиться на його, хапає його за голову й цілує з дикою жагою очі, чоло, ніс, вуса)*. Єдина радість!.. Єдине світло... Сонце...

Тось. Голубонько, рибко, що з тобою? Що це все значить, скажи ж, не муч мене... Тасю, хтось ввійти може!

Нат. Павл. Хай!.. Хай входять... Хай всі бачать... Мій єдиний, мій... *(ридає)*.

Тось. О, що ж ти зо мною робиш! Що з тобою? Ти прощався зо мною? Говори! Прощався?

Нат. Павл. Підожди... Я зараз... Це слабість... Цього не повинно бути... Я зараз... Тосю! Ти любиш мене?

Тось. Тасю! Ну, що за питання?!

Нат. Павл. Правда, я сама не знаю, що говорю. Я знаю, що ти любиш. І я люблю тебе. Ох, як же люблю!.. Пам'ятавш, як ми купували у бабуні насіння, а вона думала, що ми чоловік і жінка. А хіба ми не чоловік і жінка? Хто може сказати, що ні? *(З невимовною ніжністю)* Тосіку!.. Котику!.. Хлопчику мій!.. Вогнику мій...

Тось. Тасю!.. Та що таке, ти скажеш мені? Що за мука?!

Нат. Павл. *(Мовчить. Рішуче:)* Тосю! Віриш ти мені, що я тебе люблю, скажи.

Тось. Тасю! Для чого ці підходи, говори прямо.

Нат. Павл. *(Твердо)*. Я тебе питаю, ти мені відповідай. Віриш?

Тось. Ні!

Нат. Павл. Фрр! Вогнику!

Тось. Не вірю. Я чую, що ти мені зараз скажеш. Що тепер ми мусимо розійтись. Можеш говорити, я спокійний.

Нат. Павл. Спокійний? Зовсім? О, хлопчику мій... Ні, ні, я хочу тобі сказати, що ми ніколи не розійдемося. Чуєш? Ніколи.

Тось. (*Просиявши*). Тасю! Це правда?! Правда?!

Нат. Павл. Правда. Ти будеш мені тепер вірити, що я любила й люблю тебе. Чекай, дитинко. Тільки я ще хочу одне сказати. Слухай, Тось. Ніколи, чуєш? — ніколи ні одній людині ти не повинен того говорити, що між нами було. Чуєш?

Тось. Я не розумію, Тасю, — всі ж усе одно будуть бачити...

Нат. Павл. Те, що будуть бачити, це друга річ. А вони не повинні знати того, що було. Ти давш слово?

Тось. Скільки хочеш... Тільки я не розумію...

Нат. Павл. Ні, ти присягнись мені нашою любов'ю, що виконаєш своє слово. Присягнись, що ти віриш мені.

Тось. Присягаюсь, Тасю.

Нат. Павл. Ну, от і все. Тепер усе буде добре... Тільки щоб ти вірив, що я люблю тебе, що тебе одного любила й люблю... Гляди ж, Тось, особливо Андрій не повинен нічого знати. Чуєш?

Тось. Тасю!... Я чую... Але я все таки не розумію. Ти ж покинеш Андрія?

Нат. Павл. Покину.

Тось. Він же буде знати, через що і для чого покинула. При чому ж тут моє слово? Ти щось... Я не розумію.

Нат. Павл. Я це все беру на себе, ти не думай про це. Вибрешусь. Я ж умію брехати. Ха-ха-ха! Безодня. правда!

Тось (*з підозрінням*). І вже не боїшся, що це вб'є Андрія?

Нат. Павл. Не боюсь! Навпаки, я дам йому на все життя спокій і певність у себе. Дам те, що найбільш потрібно. І дам брехньою! Чуєш: брехньою! Хай же живе брехня!

Тось. Тасю! Це негарно.

Нат. Павл. Що? Що негарно?

Тось. Ця твоя радість.

Нат. Павл. *(піднято)*. Хіба? Ха-ха-ха! Мій правдивий хлопчик не любить брехні? Навіть тої, що дає радість? Хлопчику, що єсть істина? Істина є постаріла брехня. Всяка брехня буває істиною... Філософія, правда? Мій поет не любить філософії? Не треба. Не треба її любити. Вона мутить розум... *(Задумується)*.

Тось. Тасю... Ти це серйозно все говорила, чи жарт був?

Нат. Павл. Що? про істину?

Тось, *(Різко)*. Про те, що покинеш Андрія.

Нат. Павл. Серйозно... Ох, серйозно... *(Схоплюється, з жахом)*. Тосю! Тосю... Невже це серйозно? Невже це?... Тосю!

Тось. *(Холодно)*. Це від тебе залежить.

Нат. Павл. Тосю! Боже мій!... *(Раптом спиняється)*. Фу, фу. Ще істерики бракує. Зовсім усе було б добре.

Тось. Коли ж ти покинеш Андрія?

Нат. Павл. *(Дивиться на його)*. Тосік не вірить, правда?

Тось. Я повірю тоді, коли ти це зробиш.

Нат. Павл. А як не зроблю?

Тось. Значить, ти мене дурила, як і завжди.

Нат. Павл. *(Тихо)*. Зроблю, Тосю. Я зроблю, а ти своє слово пам'ятай. Чуєш? І пам'ятай, що б ні сталося, чуєш, що б ні сталося, що Тася тебе любила і зробила... і... Словом, інакше не могла вона. Чуєш?

Тось. Що „не могла“? Що ти не покинеш Андрія? Так?

Нат. Павл. Я тобі говорю, що б ні сталось. Я не знаю, що може статись. Годі. *(Зтомлено)*. Ох, швидче б, швидче!

Тось *(Обнімаючи її)*. Я не смію, Тасю, вірити своєму щастю... Тебе ж не вгадавш...

Нат. Павл. І не вірь, котику. Вірь тільки, що я люблю тебе. І все буде добре... Чекай, здається, йдуть. Ти, розуміється, не будеш тікати? Ти мушиш тут бути сьогодні. Сьогодні будемо веселі. Добре? Обіцяєш?

Тось. Обіцяю. *(Дзвінок)*.

Нат. Павл. А потім... Що буде, то буде. Коханий, єдиний, мій! *(Хапає голову Тосю, дико, жагуче цілує й біжить у сні. Тось у радісному непорозумінні. Входять Нат. Павл. Андрій Карп., Саня і Іван Страт. Всі радісно сяють, крім Ів. Страт.)*.

Андр. Карп. Тасю! *(Обнімає її, цілує)*.

Нат. Павл. Наша взяла, Адю?

Андр. Карп. Наша! Де лист?

Нат. Павл. *(Біжить до столу, подає)*. Ось!

Андр. Карп. *(до Ів. Страт.)*. А ну, про віщо воно шкрябав... *(Щасливо сміється. Обидва читають)*.

Іван Страт. *(Хмуро, байдуже)*. Нічого.

Андр. Карп. *(Обурено)*. „Нічого“! Він каже „нічого“. Ну, ви подивіться на цю мару. *(Побачивши Тосю)*. Доброго здоров'ячка, Тосю! Ну, ви подивіться на цього... на цього пессіміста. Ну? Я мало не підскаочив вище лихтаря на улиці, як зустрівся з Саньєю, а зустріли його і ось вам... Хмара хмарою. Та ви розумісте, чоловіче, чим це пахне? Га?

Іван Страт. *(З посмішкою)*. Десятьма тисячами. І ще чим небудь. *(Зиркає на Нат. Павл.)*.

Андр. Карп. „Десятьма тисячами“. І це йому так, наче він що дня має по двадцять тисяч... Ні, я з таким

чоловіком не зговорюсь. Тасю! Сьогодні у нас бенкет, сьогодні ми... Пульхеро!

Саня (*біжить до дверей у кухню й гукає*). Пульхеро! Пульхеро!

Андр. Карп. Тасю, сьогодні бенкет. У нас є хоч трохи грошей?

Нат. Павл. (*Весело*). Рублів десять знайдеться!

Андр. Карп. Тільки всього? Ех, жаль. Шампанії б смальнути?

Нат. Павл. Позичить можна... Тосю, у тебе нема? (*Тось з силувано-веселою усмішкою*). На таке благе діло му-сить бути. (*Виймає гаманець, рахує*). Пятнадцять рублів і двадцять копійок. (*Входить Пульхера*).

Андр. Карп. (*До Тося*). Чудесно! Знаменито!... Да-вайте сюди, давай, Наталю, твої. Пульхеро! Сьогодні у нас буде бенкет, чуєте?

Пульхера. Та чую. Той, що з кокардою?... Колись приходив. (*Всі регочуть*).

Пульхера (*Удаючи сердиту*). Еге ж, засмійтеся. Може, стара догадається, що він за їден, от-той... як ви його назвали.

Андр. Карп. Бенкат, Пульхеро, бенкет, гулянка.

Пульхера. А-а! Бенкет... Ну, так би й казали... Ну, та що буде?

Андр. Карп. Так от... (*До Нат. Павл.*). Ні, я Тасю, не вмю... Це не мов діло.

Нат. Павл. Треба, Пульхеро, купити вина... Чуєте?

Пульхера. Ба ні, не чую, треба купити картоплі. (*Всі сміються*).

Нат. Павл. Ну, так от тої картоплі, що зветься ви-ном. Тільки... А знаєш що, Адю? Краще написати на записочці, а то Пульхера забуде.

Андр. Карп. Чудесно! Знаменито! Де папер?...

Тось (*виймає записну книжку*). Ось, маєте. (*Видирає лист, подає з олівцем*).

Андр. Карп. Знаменито! Так шампанського, панове? Дві пляшки? (*Пише*). „Шампанського“. Так. Ще чого, Наталю?

Нат. Павл. Я не знаю...

Іван Страт. Монопольки, простої.

Андр. Карп. Фе, демократ. Ну, можна й простої. (*Пише*). Все? Чудесно. Ось маєте, Пульхеро. Знаєте, де маґазин?

Пульхера. Ще б чого не знала. Це за церквою?

Андр. Карп. Де за церквою? Аптека? (*Всі сміються*).

Пульхера. От раденькі! Яка аптека? Аптека по один бік, а то по другий.

Андр. Карп. А, правильно, правильно! Вибачайте, Пульхеро, вибачайте, ради Бога! (*Уклоняється*).

Пульхера. Та тут усе, значить, списано?

Нат. Павл. Все. Та швиденько, Пульхеро.

Андр. Карп. Одна нога тут, а друга там.

Пульхера. А сама посередині ні туди ні сюди?

Нат. Павл. Звощика візьміть, Пульхеро.

Пульхера. От ще чого не було! Ще на звощиках мене покатайте.

Андр. Карп. Правильно, Пульхеро! Беріть звощика. Беріть!

Пульхера. (*Сміється*). І вигадують же. Що ж візьму. А обід потім? (*виходить*).

Нат. Павл. Потім, потім... Саню, а де ж тато? По-клич швидче! От маєш.

Андр. Карп. Він уже знає?

Саня (*вибігаючи*). Знають!

Тось (*бажаючи бути веселим, до Ів. Страт.*). Значить, хіміко, вас можна поздоровити тепер?

Іван Страт. А вас?

Тось. Мене? А я тут при чому?

Іван Страт. (*З хмурою посмішкою*). А як же, член щасливої сім'ї.

Тось. В такому сенсі... згожуюсь.

Іван Страт. Згожуєтесь?

Нат. Павл. (*весело*). Панове! Тільки хоч сьогодні не гризійся. Іване Стратоновичу, ви мені колись обіцяли бути хорошими. Пам'ятаєте?

Іван Страт. Ми й не гриземось, Наталю Павловно. Просто собі розмовляємо, як добрі приятелі. Я от, наприклад, хочу навіть просить Антона Михайловича написати оду на сей урочистий день і прочитати за шампанським. Я настільки вірю в ґеній Антона Михайловича, що думаю — йому досить часу, поки Пульхера з'їздить туди й назад.

Тось. (*Сміється*). Можна.

Нат. Павл. Ви злий, Іване Стратоновичу. Навіть у такий день ви не можете.

Андр. Карп. Бить, бить, його треба!

Іван Страт. Господи! Та що ж я такого сказав?! (*Входять Саня й Карпо Федорович*).

Нат. Павл. (*Біжить назустріч*). Що ж ви сховались, татуню? Тут уся сім'я, а ви десь там.

Андр. Карп. Ну, тату! Тепер купимо пасіку? Га? Поділимося, я механіку, а ви пасіку. Чи хочете навпаки, я пасіку, а ви механіку?

Карпо Фед. І так, синку, добре і так добре. Аби все було добре.

Андр. Карп. Правильно! Чудесно сказано. Знаменито. Ну, тату, тепер буде все добре! Все!

Карпо Фед. Дай Боже, дай Боже.

Андр. Карп. А як буде погано, то ось хто нас виручить. *(Показує на Нат. Павл.)*.

Карпо Фед. А виручить... О, виручить, дай Боже, щоб здоров'я більше було.

Нат. Павл. *(дзвінко)*. Буде, тато! Виручу! Всіх виручу! *(Всажує Карпа Фед. на канапу. Тось пильно дивиться на неї, одходить до балкону)*.

Андр. Карп. А де ж Дося? Шо ж це її не видно?

Саня. Пішла, Андрійку, на пошту. Мабуть, ще в магазин зайшла.

Андр. Карп. А... По хазяйству? Ну, Тасю, давай паперу, сідай, пиши листи до всіх своїх учнів. Адьє, мовляв, і бувайте здоровенькі. Кінець. Сідай, зараз сідай.

Нат. Павл. Моментально? Вспію. Зараз я хочу в вами бути. З татом хочу. *(Лукаво)*. Ну, татуню, може заспіваємо? Ха-ха-ха!

Андр. Карп. А знаєте, цілком справедливо сміються з нас руські. Чи горе, чи радість, зараз „давай заспіваємо“. І я вам скажу, панове, це таки чудесний звичай у нас. Ну, що, справді, чому б нам не заспівать? Га? *(Сміються)*.

Андр. Карп. *(теж сміючись)*. А їй Богу, панове. Ну, що тут такого? От як раз усі зібрались. Га? Як ви думаєте? Поки Пульхера принесе... А то якось, знаєте, в грудях радість, а вилить... якось незручно кричать. Французи зараз починають танцювать. Ну, а ми співають. Га?

Саня *(злітно)*. А кацапи горілкою наливаються! *(Сміються)*.

Нат. Павл. *(дивлячись у бік Тося й Сані, які трошки одійшли назад. Піднято)*. Знавш, Адю! Може, незабаром ми матимемо ще одну радість, трошки инчого характеру,

але теж таку, що заспівать прийдеться. (*Показує очима на Тосю й Саню*). Як думаєте, панове?

Іван Страт. (*пильно вдивляється в неї*).

Андр. Карп. (*з захватом*). Чудесно! У, це так чудесно, що й нашої радості далеко!

Саня (*озираючись*). Що чудесно? Андрійку, я не чула, що чудесно? (*Сміються*).

Андр. Карп. Щось.

Саня (*з непорозумінням дивиться на всіх*).

Нат. Павл. Ми кажемо, що незабаром матимемо ще одцу радість. Але про неї тобі не можна знать.

Андр. Карп. Ха-ха-ха! Не можна, не можна! Ні, ні, їй як раз не можна знать. Боже спаси!

Іван Страт. А також Антону Михайловичу.

Андр. Карп. Безумовно! Безумовно.

Карпо Фед. Воспретить.

Нат. Павл. Ха-ха-ха. Іменно, тату, воспретить.

Тось (*червоніючи*). Я, панове, нічого не розумію.

Іван Страт. А чого ж ви почервоніли, коли не розумієте?

Тось. Я??

Нат. Павл. Ха-ха-ха! І Санюсь теж, видно, не зрозуміла. Правда? Правда? (*Біжить до неї*). Ой, зовсім не розуміє, червона, як сонце.

Тось (*спалахнувши, до Нат. Павл.*). Наталю Павловно!

Нат. Павл. (*швидко до його*). Фр! Фр! Уже!

Тось. Кумедні жарти.

Саня (*раптом, видно, зрозумівши*). Ой, які ж бо їй Богу! (*Вибігає. Сміються*).

Нат. Павл. Саню! Санюсь! Не будемо! Даю слово, що не будемо! Бідна дівчина!

Тось. Наталю Павловно! (*Нат. Павл. щось шепоче йому на ухо. Тось пильно дивиться на неї, зразу зтихає й робиться серйозним. Кидає на всіх чудним поглядом*).

Андр. Карп. (*до Нат. Павл.*). Заспокоїла? Хе-хе-хе!

Нат. Павл. Ого! Моментально. Сказала таке словечко, що як по шучому велінню. Треба ще й Сані сказати. (*Іде за Саньою*).

Андр. Карп. (*до Карпа Фед.*). Чарівниця! Одно слово, татуню, чарівниця у нас та й годі.

Карпо Фед. (*з побожністю*). Одно слово чарівниця.

Іван Страт. (*до Тося*). Солодке, мабуть, слово! Га?

Тось (*з чудною посмішкою*). Солодке, хіміко. Солодче всіх ваших кислот.

Іван Страт. Он як!

Андр. Карп. (*підморгує до Ів. Страт.*). Може, й ми коли небудь узнаємо, що за слово?

Тось (*все так же чудно посміхаючись*). Може й узнаете.

Андр. Карп. Чудесно! Чудесно!

Іван Страт. (*ходячи по хаті, з підозрінням подивляючись на Тося*). Побачимо... Побачимо.

Тось. Побачите й почуєте. (*Іван Стр. зупиняється й уважно дивиться йому в лице*).

Тось. Що? Зараз хочете побачить? Рано.

Іван Страт. Рано?

Тось. Рано.

Іван Страт. Так Наталя Павловна сказала?

Тось. Так я вам кажу. (*Іван Страт. зривається й знову ходить трохи швидче*).

Андр. Карп. Що? Не піддається? Тайну свято береже? Та ви вже, Тосю, не мучте Івана Стратоновича, бачите, як потемнів. Може, він як раз і сам на ту лінію хоче стати. Ха-ха-ха!

Іван Страт. *(зупинившись, різко до Андр. Карп.)*. Ви вгадали, Андрію Карповиче!

Андр. Карп. Ха-ха-ха! *(Входять Нат. Павл. і Саня)*.

Андр. Карп. Тасю! Ради Бога, скажи й Івану Стратоновичу яке небудь солодке слово, а то тут мало до дуелі вже не доходить між цим і лицарями. Заздрить!

Нат. Павл. Та не може бути? А Досі ще нема?

Андрій Карп. Ха-ха-ха! *(З захватом до Карпа Фед.)*. Ну й чарівниця ж! Прямо тобі... Ха-ха-ха!

Саня *(весело)*. Хоч би вже Дося швидче йшла, хай трошки на неї...

Нат. Павл. *(хитро)*. Іване Стратоновичу! На пару слів.

Іван Страт. *(понуру)*. Прошу дати мені спокій.

Андр. Карп. Упірається! Ха-ха-ха! Упірається!

Нат. Павл. *(уважно подивившись на його)*. Чекай, зараз і до тебе черга дійде. Іване Стратоновичу, я вам хочу сказати кілька слів по секрету! Чуєте?

Андр. Карп. Та не впірайтеся, Іване Стратоновичу. Швидче йдіть та хай до мене доходить черга.

Іван Страт. *(підходить до Нат. Павл. Та шепоче йому щось на ухо. Він відповідає. Вона знов. Всі слідкують. Лице Ів. Страт. прояснюється)*.

Андр. Карп. *(аж підскакує)*. Заспокоїла! І цього заспокоїла!

Нат. Павл. *(з сміхом іде до себе в кімнату)*. Зараз і тебе заспокою, чекай!

Андр. Карп. Ну, це ж подумайте тільки. Заспокоїла! Ну? Саню, а тобі що сказала! Га?

Саня. Ай, одчепіться од мене. Нічого. Он на Івана Стратоновича нападайтесь, бачите який ходить уже.

Андрій Карп. *(Лукаво)*. А Досі нема! Хм!

Нат. Павл. *(з мокрим рушником у руках, підходить до його)*. Ну, а тепер твоя черга. Покажи свої очі... Так.

(Кладе руку на голову). Заспокоїть треба. Тільки тобі ось що... Рушника не можна вживать. (Одкладе). Сидить тихо, добродію!

Андр. Карп. Мамуню, їй богу, я себе чудесно почувую.

Нат. Павл. Навіть занадто чудесно. (Тре виски пальцями). А голова болить?

Андр. Карп. Трошки. Їй богу не дуже. Я спокійний.

Нат. Павл. Ну, от, щоб зовсім був спокійний, посидь тихо. (Тре).

Андр. Карп. (до Івана Страт.). От що значить деспотизм! Колись і вам така біда буде.

Нат. Павл. Біда? Ах, ти ж! Так я тобі біда? От же тобі, от же тобі! (Тре).

Андр. Карп. Ой, мам... мамуню! Годі.

Нат. Павл. (Покидаючи терти, раптом співає):

Як би тобі горенько та біда

Як би тобі горенько та біда

Ти б вийшов на улицю та кричав.

Андр. Карп. (моментально підхоплює, пристукує ногою, підморгує всім, щоб підтягували).

Нат. Павл. Ех, жаль, вина немає! Хочу повної радості. З вином, з муками, з брудом, з брехньою. Ха-ха-ха! Правда, Іване Стратоновичу! Де ж узяти чистої радості! Давайте співать. Адю!

Андр. Карп. Єсть, ваше благородіє!

Нат. Павл. Тосю, Саню! Що ви справді? Хіба вам не весело? Що, справді, як мокрі миші сидять. А ще молодь називаються. Співать, грать! (Голосно жагуче):

Пиймо, панове, пиймо молодці,

Пиймо ще поки нам петься,

Поки недоля нас не спіткала,

Поки ще лихо сміється!

(Всі захоплюються її настроєм, кожний відповідно своїм переживанням. Руки робляться нервові, веселі, навіть Іван Стратонович оживає й співає разом зо всіма, часом тільки з злісно-насмішкливою посмішкою поглядаючи на Андр. Карповича й Тосю. Нат. Павл. підбігає до піаніно, сідає й аккомпанує. Входить Пульхера з пляшками. Всі кричать „Ура!“ підбігають до неї, видирають пляшки, регочуть, кричать).

Тось. Давайте, Пульхеро, сюди. Давайте! Вони не вміють.

Саня. Тосеві! Тосеві!

Пульхера. Христос з нами! Та дайте дихнуть! диви на їх! А матінко! Та беріть, беріть.

Іван Страт. Сюди, Сюди!

Нат. Павл. *(що теж підбігла)*. Адю! Штопор давай! Саню, шклянки, чарки. З буфета швидко!

Тось. Ніяких штопорів. Шампанське з штопором? Ха! Пустіть! не заважайте. Чарки давайте. Швидко! *(Починає одтикати)*.

Іван Страт. *хапає другу фляшку*.

Тось. Іване Сстратоновичу, не чіпайте. Ви не вмієте.

Іван Страт. Подумавш! Глядіть, щоб ви вміли.

Нат. Павл. „Не сваріться, чортові сороки, начальство велить“. Адю! Я хочу тебе поцілувати! Татуню! А татуня забули! Таточку, ідіть до гурту.

Карпо Фед. *(З тихою щасливою посмішкою слідкує за всіма)*. Та куди вже мені старому. Я хоч подивлюсь на вас.

Нат. Павл. Ні, ні! *(Підбігає, веде його до столу)*. Сьогодні треба всім укупі бути. Ах, Досі немає. Панове, як же без нашої тихої Досі?

Саня. Почекаймо!

Тось. Панове! Чекають уже пізно. Бережіться! Чарки підставляйте! *(Затичка з тріском вилітає)*. Чарки, чарки! *(Всі підставляють чарки)*.

Нат. Павл. Татуню, давайте свою чарку! Адю, ти маєш?

Тось. Не штовхайтесь! Помалу.

Іван Страт. Антон Михайлович на своєму місці.

Нат. Павл. Прошу без сварок, дотепів і тому подібному. Мир і радість мусить бути. Правда, тату?

Карпо Фед. Правда, доню. Ох, правда... Та яке шипуче...

Нат. Павл. Стійте, тату, не пийте, я хочу наперед сказати слово. Прошу слова! Прошу слова.

Андр. Карп. Просимо, просимо.

Тось. *(піднімаючи чарку)*. Слухаєм.

Нат. Павл. Ах, Досі немає! Ну, нічого. Панове, вип'ємо за те, що дає радість!

Андр. Карп. Урра!

Нат. Павл. Чекайте! За все, що дає радість, що б воно ні було! Що б воно ні було: брехня, правда, любов, ненависть, хвороба, навіть... навіть смерть! Добре? *(Всі нерішуче дивляться на неї)*.

Нат. Павл. Ну? За все, що дає радість! Не хочете?

Андр. Карп. Мамуню! Радість річ чудесна; але брехня, хвороба, смерть...

Нат. Павл. А коли вони дають радість? Радість, чувш? Велику, довгу...

Тось. За радість, ура, а за брехню... геть!

Нат. Павл. Ха-ха-ха! Ах ви ж... Струсі мої!

Іван Страт. Урра за все, що дає радість!

Нат. Павл. Брраво, Іване Стратоновичу! Я п'ю з вами!

Андр. Карп. Е, чорт його бери, подумаєш. І я урра! Урра за все, що дає радість.

Нат. Павл. Молодця, Адю.

Тось. Саню! Тільки за радість і правду!

Саня (*нерішуче*). Я не знаю.

Андр. Карп. Пий за все! От подумаєш. Головне пий, а за що, потім розбереш. За радість пий, яка зараз є. От і все.

Нат. Павл. А ви, татуню, за що? Га?

Карпо Фед. Щоб було добре.

Нат. Павл. Значить, з нами. Урра!

Тось. Ні, з нами.

Нат. Павл. Нічого подібного, вони занадто молоді, щоб пити з вами. Правда, тату?

Карпо Фед. Правда, доню.

Нат. Павл. (*радісно*). А що? Ага! Урра! Тосю, давай другу пляшку. Тепер вип'ємо за спочинок, тихий, мирний спочинок. Правда, тату? Тихий, тихий, щоб... Ех! Ну, все одно. Лий, Тосю!

Карпо Фед. А смачне нехай йому...

Андр. Карп. Смачне, тату? Та й гроші смачні. Десять рублів одна ця пляшечка!

Карпо Фед. (*злякано*). Та бійся Бога!

Саня (*сміливо*). Ха-ха-ха!

Карпо Фед. Та хай воно йому скисне... Десять рублів? (*Дивиться на свою шклянку*). Та за десять рублів я б ціле село упоїв так, що дороги б додому не знайшли... А нехай тобі... Шампанське зветься?

Андр. Карп. Шампанське, тату.

Тось. Бережіться! Підставляйте, чарки!

Нат. Павл. (*застигло задумано стоїть з чаркою в руці*).

Тось. Наталю, що ж ти, чарку давай!

Нат. Павл. (*зтріпнувшись*). Ах, чарку? На!

Андр. Карп. Задумалась?

Нат. Павл. А Досі все нема. Треба, щоб сьогодні всі були. Завжди обижена. Навіть тут.

Саня (*вибігає на балкон, дивиться*). Нема.

Тось. Нічого, колись инчим разом і вона вип'є.
(Дивиться на Івана Стратоновича).

Андр. Карп. Ха-ха-ха! Іване Стратоновичу, чого ж Тось на вас дивиться?

Іван Страт. (з насмійкою дивиться на Тосю). Треба ж і йому щось сказати.

Саня. Ой, як їм не докучить гризтись оттак що-дня.

Тось. Кого люблю, того й б'ю, Саню.

Іван Страт. От іменно!

Нат. Павл. Ви знов? Краще пийте. Тепер панове, знаєте що? Давайте всі сядемо.

Андр. Карп. Так. Та що буде?

Нат. Павл. Це значить, щоб у цій хаті все добре сідало.

Іван Страт. А як буде добре стоять, то не годиться?

Нат. Павл. (закриває очі рукою, мовчить).

Андр. Карп. (тривожно). Тасю! Тобі погано?

Нат. Павл. (глибоко зітхаючи). Голова трошки закрутилась.

Карпо Фед. Вино в голову вдарило.

Нат. Павл. Еге ж... Ну, все одно панове, будемо стоять. Тільки давайте заспіваємо щось поважне, урочисте, тихе... Мені хочеться чогось такого поважного.

Іван Страт. „Як умру“...

Нат. Павл. (збрігнувшись). Ой, ні! Не хочу!

Карпо Фед. Ну, так „Ой, сів пугач“. (Співають).

Нат. Павл. (знов закриває очі рукою. Раптом зриває її, блискає очима й голосно, дзвенячим голосом кричить): Ой, панове, я впилась! Я впилася. Ха-ха-ха! Панове! Я хочу всіх вас розцілувати. Всіх, всіх! Я впилася і хочу всіх розцілувати. Татуньо, вас першого! Ви — мій тато і я вас

першого розцілюю, розцілюю. (*Жагуче цілує*). Татуню мій, татуню. Прошу не сміятися з п'яної. П'яний, як малий, Правда, тату? (*До Андр. Карп.*). Тепер тебе, Адю... Ти не сердися на свою жіночку, що вона впилася, ні?

Андр. Карп. Ха-ха-ха! Я сам п'яний! (*Здивовано*). Йй Богу, панове, п'яний. Це знаменито. Цілуй, мене, жіночко, цілуй. Ми всі з радости п'яні. (*Цілюються*).

Нат. Павл. Саню! Тебе цілую за правду! Хай живе правда і Саня з нею! (*Цілує. До Тося*). І тебе, вогнику, за правду! Ти — вогник... (*До Івана Страт.*). І хмару нашу, і хмару. (*Цілує*). Це ще не доказ. Доказ потім... Ха-ха-ха! (*Кличе в двері*). Пульхеро! Пульхеро... Ідьте сюди, я вас хочу поцілувати. (*Сміються*). Прошу не сміятись. (*Входить Пульхера*).

Нат. Павл. Пульхеро, ви також повинні випити за нашу радість. І я вас поцілую. Тосю, дай Пульхері шампанського.

Тось. З великою охотою. (*Підносить*).

Пульхера. А воно, може, таке кріпке, що уп'юся?

Тось. Ні, од його тільки співають.

Пульх. Е, як так, то хай же й я заспіваю. Ну, давайте... Хай же Бог посила щастя, здоров'я і многії літа дому сьому.

Нат. Павл. (*серйозно*). Хай, Пульхеро!

Пульхера. (*теж серйозно*). Хай цвіте, як весна, а родить, як земля. Щоб наша доля була, як з криниці вода. Пошли, Боже! (*П'є*).

Нат. Павл. Пошли, Боже!

Пульхера. Ой, та чудна ж яка... А добра, щоб її побільше! (*Вертає чарку*).

Нат. Павл. А тепер я вас поцілую та й давайте обідать! (*Цілує*).

Пульхера. То давать обідать?

Нат. Павл. Ах, Досі ще немає. Ну, що вона там так засиділась! Почекаймо ще трохи, Пульхеро. Ох, упи-
лась я, панове, аж голова крутиться. *(Сідає й схиляє го-
лову на руку)*.

Андрій Карп. Мамуню, може б, ти трошки поле-
жала?... *(Нат. Павл. мовчить)*. Чувш, мамусю?... Полеж
трошки, це вино вдарило з непривички у голову. *(До
всіх)*. От мені й самоту ніби закрутило... А вам тату?

Карпо Фед. *(Махає з посмішкою рукою. Сяня й Тось
одійшли до балкону)*.

Іван Страт. *(хмуро слідкує за Нат. Павл.)*.

Нат. Павл. *(Встаючи, помалу, чудно обводить всіх очима,
зупиняється на Тосеві й Сані, посміхається й рівним, тихим
голосом говорить)*: Ні, піду, мабуть, прийму лавровишневих
крапель, — може, трохи заспокоять. Дуже в голову вдарило.

Андр. Карп. Прийми, мамуню, прийми. Ти стра-
шенно бліда й очі так блищать, що аж моторошно. *(До
батька)*. З непривички...

Карпо Фед. Атож...

Нат. Павл. *(Підморгує з блідою посмішкою на Тосю
й Саню)*. А тим як раз навпаки.

Андр. Карп. Ха-ха-ха! Е, тим як раз навпаки...
А вам як, Іване Стратоновичу?

Іван Страт. *(Хмуро)*. „Чудесно. Знаменито“.

Андр. Карп. *(Добродушно грозиться)*. Ну-ну! Вже
перекривляє.

Нат. Павл. *(Схопившись за серце)*. Ні, треба прийнять.
(Твердо й рівно іде в свою кімнату. По дорозі бере мокрий рушник).

Андр. Карп. Прийми, мамуню, прийми. Ну й справді,
ця Дося як піде, так наче по смерть. Я б уже й обідав
би, їй Богу. Саню, там не видно Досі?

Карпо Фед. Та не перебивай їм.

Андрій Карп. Нічого.

Саня. Досі? Ні, не видно.

Андр. Карп. *(лукаво)*. Пішли б ви, може, пошукали її, Іване Стратоновичу? *(Іван Страт. мовчки, важким зневажливим поглядом дивиться на його)*.

Карпо Фед. Сама прийде, не заблудиться.

Андр. Карп. Чого ви на мене так дивитесь? *(З кімнати Нат. Павл. раптом чується страшний крик)*.

Андр. Карп. *(Схоплюючись, злякано)*. Що таке?! *(Всі кидаються до дверей її кімнати)*.

Нат. Павл. *(Вибігаючи, бліда, кидаючись до Андрія з мокрим рушником у руці)*. Адю!... Нічого... Не лякайся. На, на голову.

Андр. Карп. Та що таке?! чого ти кричала?

Нат. Павл. *(Хитаючись)*. Саню! На... На голову йому... Швидче... Швидче...

Саня. *(Хапає рушник, кладе на голову Андр. Карповичу)*. Ой, Боже!... Андрійку! Андрійку. *(Сама дивиться на Нат. Павловну)*.

Андр. Карп. *(одбиваючись)*. Одчепись! *(До Нат. Павл.)*. Та що з тобою?! Що сталося?!

Нат. Павл. Саню!... Держи... Нічого... Я... Я помилилась... Я замість... капель... Випила... ціанистого калію... Саню... Голову його...

Андр. Карп. *(Помалу весь опадає й падає до долу)*.

Тось. *(До Нат. Павл.)*. Тасю!! Боже!

Іван Страт. *(Кидаючись до Нат. Павл., лютує до Тося)*. За лікарем!! Швидче!!...

Нат. Павл. Тосью!... Памятай слово... *(Страшно мучитесь, але ледви стогне)*.

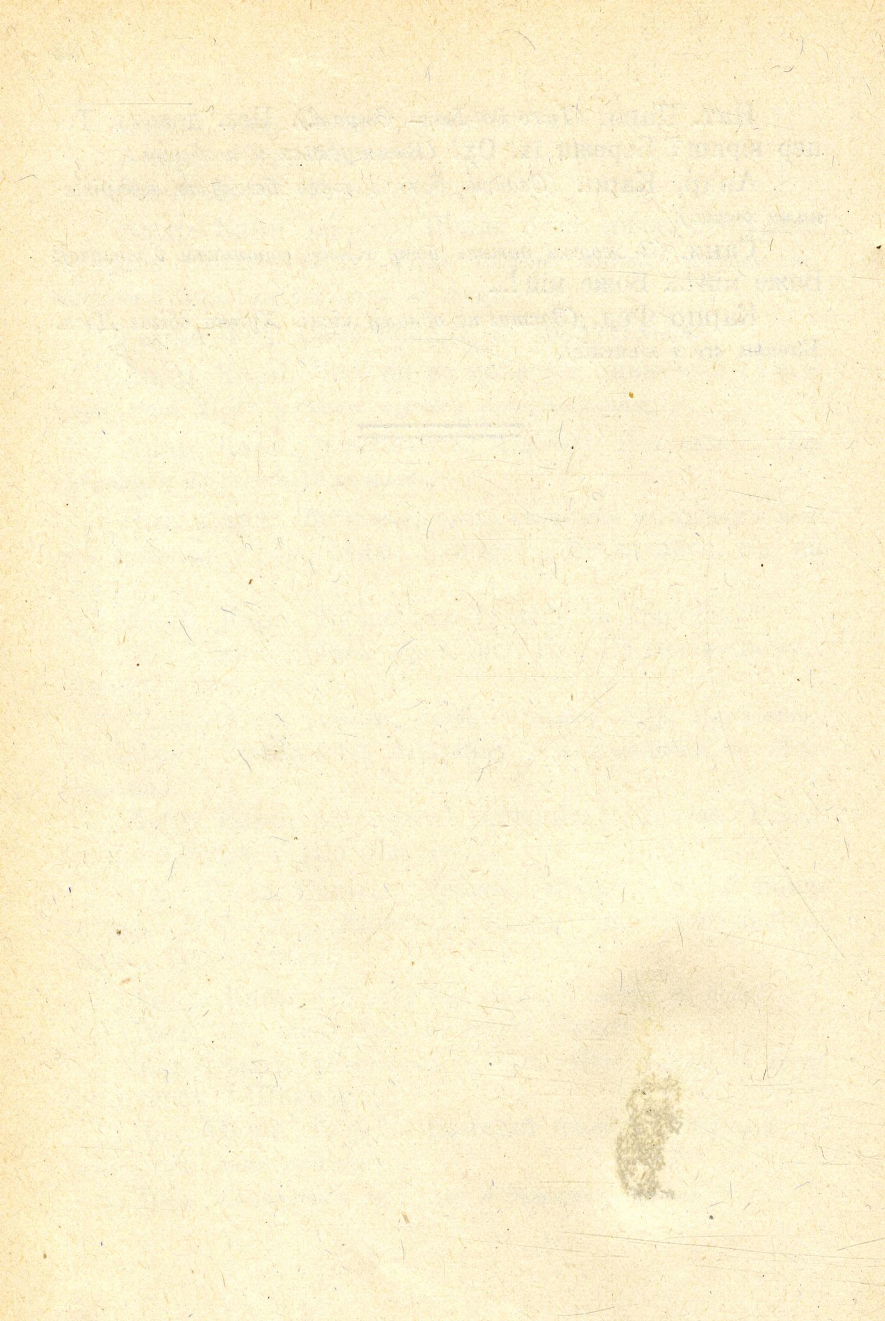
Тось. *(Хапається за голову й біжить з хати)*.

Нат. Павл. *(Тихо до Івана Страт.)*. Це... доказ... Тепер віриш? Бережи їх. Ох! *(Витягується й помирає)*.

Андр. Карп. *(Сидить долі з тупо безглуздо витріщеними очима)*.

Саня. *(З жахом давить йому голову рушником і шепоче)*:
Боже мій!... Боже мій!...

Карпо Фед. *(Застиг на одному місці. Хутко вбігає Дося. Бачить все і каменіє)*.

НАТУСЬ

Песа на 4 дії.

НА ТИПЕ

В. П. ПЕТРОВ

ДІЄВІ ОСОБИ:

Роман Віталєвич Возій, молодий учений.

Христя Парменівна, його жінка.

Натусь, їхній син, літ 6-ти.

Петро Віталєвич, брат Романа, художник-маляр.

Мішель, брат Христі.

Олімпіяда Іванівна, тітка Христі.

Дзижка, Ольга Устинівна, актриса.

Чуй-Чугуєнко, Семен Семенович, актор.

Марта, прислуга у Возіїв.

ДІЯ I.

Їдальня у Возіїв, середнього достатку. Понад лівою стіною канапа. Біля неї двері в інші покої. Просто — двері в вітальню. В тій же (задній) стіні — двері в сніи. Між двома дверима шафа-буфет. Вправо — двері в кухню. Посередині стіл; на йому лямпа і посуд після їжи. На канапі сидять Роман і Петро. Похожі один на одного, Роман огряднічий з вигляду, злегка на підпитку. За столом сидить Мішель і щось майструє. Риси лица невиразні й дрібні, єсть схожість з сестрою. Коло столу порасться з посудом Христа. В рухах, в лиці, в голосі напружена роздратованість і рішуча завзятість. Манера говорити — швидка, стрибаюча, невпинна й малотонна. В моменти дужчих переживань з'являються різкі й крикливі ноти. Христа й Роман говорять одночасно, але чути майже тільки Христа. Христа звертається до Романа, а Роман до Петра. Христа все більш і більш драгуючись, Роман все спокійніше й лагідніше. Петро слухав Романа дивлячись униз і тільки часом коротко й з неспокійною увагою зиркає на Христа.

Роман. Нічого. Входимо ми. Уяви собі, ніколи не думав, що він такий. Сивенький, як голуб. Вур-вур, — балакає. Ах, ти ж дідусю! Їй Богу. Знаєш, брат, трохи я його не обняв! Старенька його така сама, сивусенька, малюсенька...

Христа. І не думай, що я так покину це! Я не можу більше так. Це неможливо. І я тобі говорю, Романе. Романе! Я до тебе звертаюсь. Чуєш? (*Пауза, Роман говорить*). Ах, як інтелігентно, гарно! Це — зовсім манера учених.

Роман (*лагідно*). Дай спокій, Христю. Поговорила трошки і буде. (*До Петра*). Ну, так. І уяви собі...

Христя. Нам треба покінчити розмову, я прошу у тебе десять хвилин. І в кожному разі ти міг би поводитися делікатніше. Це — грубість і хамство. Хамство!

Роман. Ну, чого ж ти лашся?

Христя. Бо ти — хам. Ти користуєшся тим, що ти можеш не слухать мене і ображавш. Але я принципно цього не допущу зо мною. Я маю право вимагати людського поводження з собою. У тебе ніякого великодушя нема. Я це тобі прямо і щиро говорю. Ти ображавш людей, які слабіші за тебе, які у тебе в руках. Ти — хочеш бути ідейним, передовим, а гірше всякого чорносотенця! Прошу мене не перебивать. Я завжди слухаю, коли ти... Я тобі приведу приклади, коли тобі треба. Учора, наприклад...

Роман (*одвертається до Петра і говорить далі, але тихо, так що чути тільки невиразне буботіння*).

Христя. Ага, ти не любиш слухати. Ти любиш тільки другим вичитувать. О, це цілком по інтелігентському! Це цілком інтелігентська манера. Так само, як радить другим працювать, а самому по цілих днях сидіти по шинках з веселою кумпанією. І при тому жінка мусить сидіти дома коло кухні й дитини. Зовсім ідейна людина, наукова сила.

Роман (*перестає балакати і, видно, здержує себе, ще лагідніше й тихіше*). Ну, годі, Христю. Це не допоможе. Я сказав тобі, що не можу і не можу.

Христя. А приходити п'яним можеш? А по цілих днях дома не бути можеш?

Роман. На віщо гіперболи? Сама ж знаєш, що мені неможливо це. Дай спокій, Христю.

Христя. Я не можу дати спокій. Я також не можу. У нас грошей нема. Ми живемо як міщане, дрожимо за кожную копійку. Не забувай, що у нас дитина. Коли ти

чесна людина, ти повинен знати, що не маєш права дбати тільки про себе! Ти можеш так само займатись наукою, як і тепер, але ми будемо забезпечені.

Роман. Найпізніше через місяць мене призначать приват-доцентом. Ми будемо багатчі.

Христя. З жалуванням якихсь паршивих сімсот-вісімсот рублів у рік? Ти сказився? Я тобі кажу, що ти еґоїст! От що! Тобі пропонують шість тисяч у рік і ти одмовляєшся під тим приводом, що твоє призначення — наука. А ми повинні картоплю їсти.

Роман *(глухо)*. Хто — ми?

Христя *(напружуючись)*. А! Ти знов? Стара історія? Мішель і тьотя нас об'їдають? О, міщанин жалкий! Ти думаєш, що я не бачу, через що ти сьогодні так. Тебе мучать п'ятьдесять рублів, які ти повинен, чуєш, ти повинен дати Мішелю. Від цього залежить уся його кар'єра, життя. Але ти...

Роман. Я вже п'ятьдесять разів давав на кар'єру...

Христя. Ти давав? Ти? Як ти смієш говорити це?

Мішель *(встає, підходить до канапи)*. Чекай, Христе, я об'ясню Роману Віталевичу...

Христя. Я давала! Я!

Роман. Мої гроші?

Христя. О! Так і знала! Ха-ха-ха! О, міщанство. Його гроші. Муж — голова сім'ї, його гроші.

Мішель. Бачите, Романо Віталевичу, позвольте вам вияснити всю, так сказати ситуацію. Річ у тім, що ви, дійсно, несправедливо говорите.

Роман *(схоплюється, скаженіє)*. Геть!! Геть мені звідси! Геть зараз! П'явка! Працювать ідіть, жироріди! Геть!!

Мішель *(одсовуючись)*. Таким способом я розмовляти не можу. *(Виходить наліво)*.

Петро (*хапаючи Романа за рукав*). Романе, Романе.

Христя. (*Робиться камяно-спокійною*). А, так? Добре... Ми зараз підемо всі... Зараз. Марто!... Прошу дуже... Я тільки цього й хотіла. Марто!!

Марта (*вбігаючи й витираючи руки об хвартух*). Що пані? (*Вигляд у неї прислужливо-угодливий, боязкий*).

Христя. Натусеві сорочки принесли з пральні?

Марта. Принесла, пані. Там у комоді всі склала. Казала пралю... Звиніть пожалуста...

Роман. Натусь застається.

Христя. (*Спалахнувши, ніби тільки цього й ждала, люто*). Що?! Як?! Натусь застається? А ну, спробуй! А ну спробуй! (*Хапає з столу тарілку, б'є її об землю і кричить*): А ну ж спробуй, падлюка ти! Та я тебе... Ха-ха-ха. „Натусь застається“... Ого-го! Ха-ха-ха! (*Біжить наліво*).

Марта (*тихенько, зигулившись, виходить у кухню*).

Роман (*ходить по хаті, заспокоюючись*). От проклятий характер. А, Боже!... Сам собі шкожу... Хм! Наробив... (*Прислухається, чути крик Христі й дитячий плач*). Натусь плаче? Га? (*Винувато*). Розбудив криком... Невже вона його забірає?...

Петро. (*Хмуро*). Нікуди вона не піде.

Роман. Ти думаєш?

Петро. Е! Комедіянтка... Баба!

Роман. Ні, Петре, я її образив... Я таки образив. Тут уже я винен... Ну, характер подлий, просто неможливий. Дійсно, міщанин грубий...

Зліва чути крик Христі „Марто“!

Роман (*обережно підходить до дверей у покої й заглядає. Вертається*). Складає річі... Їде... От біду зачепив... Ах, ти ж нещастя... Натусь плаче.

Христя (*вбігає, люто кричить*). Марто!!

Роман (*до неї*). Христю... Ну, вибач мені... Годі...

Марта (*прожогом влітає, злякано*). Що, пані?

Христя. „Що пані, що пані!“ Ви чого не йдете, як вас кличуть? Вас двадцять раз кликать, на колінах просить? Не смійте!... Я ще хазяйка тут. Ви вже зраділи?

Марта. Та я ж пані нічого, я не чула.

Христя. Ви не чуєте... Всім вам закладає, як не хочеться.

Марта. (*Нетерпляче, з обидою в голосі*). Та їй Богу ж, пані, я не чула. Що це таке? Скажіть самі, пане...

Христя. Мовчать! Ви ще смієте... Забірайтесь зараз же звідси! Геть! Я не хочу, щоб ви були у нас! Не хочу! (*До Романа*). Дай їй рошот! Зараз же!

Роман (*несміло*). Але ж, Христю, тепер вечір, і взагалі, як же так?...

Христя. Я не хочу, щоб в моєму домі жили шлюхи з байстрюками. Та ще з гонором. У мене є син...

Роман. Христю... Що ти, Бог з тобою?

Христя. А, тобі хочеться, щоб вона zostалась? Ти її вічний заступник. Добре! Мені більше нема все одно діла. (*До Марти*). Ідіть допоможіть складати! (*Повертається*).

Роман. Христю! Ну, прости... Годі... Хай йому всячина. Ну, винен... Прошу прощення.

Петро. Покиньте, Христю Парменівно, на віщо зайві скандали?

Христя. (*До Петра*). А вас я просила б не в свої справи не втручатися! Хоч ви думаєте, що ви великий художник, та це не дає вам права лізти туди, де вас не просять. Я дуже добре знаю, що ви завжди цього хотіли й підговорювали Романа. Так, так, знаю. І лицемірря я не хочу терпіть. Не ваше діло. А скандали не я роблю і не маю вашого міщанського страху перед ними. Я перед усім світом буду кричати про свої права.

Роман (*кілька разів намагається перебити її*). Ну, добре.

Мовчи, Петре... Я згожуюсь... Ну, прости і хай буде тихо. Поклади Натуся спати, хлопець стомився. Ну, прости, годі.

Христя. Я не маю ніякого права прощати тебе. Ти образив не тільки мене.

Роман. Ну, я прошу прощення і у Мішеля і у тьоті.

Петро *(проти волі робить жест обурення і зараз же сам лякається й заминає)*.

Христя *(бачить і знов спалахує)*. А? Петру Віталевичу не подобається? Ну, так от же. *(До Романа)*. Ти сам попросиш сюди Мішеля і тьотю і попросиш у їх прощення. Коли вони тебе простять, — я подумаю. І Мішелю ти даси п'ятьдесят рублів. А Марту завтра ж рошитаєш...

Роман. Я ж не маю п'ятидесяти рублів, Христю.

Христя. А, не маєш? Не треба!

Роман. *(Піднімаючи голос)*. Та кажу ж нема! Чорт з ними, як би були... Ну, вибачай, вибачай... Ти ж знавш мій характер... Нема, Христю, всього десять рублів. Завтра обіцяли за роботу заплатити.

Христя. Петро Віталевич може дати до завтра.

Петро. Нема й у мене, Христю Парменівно.

Христя *(злісно)*. Брешете!

Петро. Ну, чого ж ви лаєтесь?

Христя. Бо терпіть не можу брехні! Я сама бачила, як ви сьогодні давали Марті розмінати сто рублів.

Петро. Їх нема уже... Слово даю...

Христя. Брешете!

Роман. Христю... Ну, як же можна...

Христя. Так не даси? Ні?

Роман. Завтра, Христю...

Христя. Не треба завтра. Я знаю. Це така сама історія, як з Мартою. Вона все завтра і завтра рошитується.

Роман. Та за що ж її рошитувать? Куди вона піде з дитиною?

Христя. Куди хоче! Туди, де нагуляла дитину. У нас теж не приют. У нас своя дитина. Тобі нічого, а я мати і хочу дати своїй дитині чисту і моральну обстановку. А потім не хочу мати в дому злодіїв. Це вона украла мій золотий годинник. Вона і більш ніхто.

Марта (*вбігаючи, при цих словах зупиняється, сплескує руками*). Ой, Господи! Та що ж ви, пані, кажете? Та я ж своїми очима бачила у пана Мішеля цей годинник. У жилетці, у кишеньці, як...

Христя. Що?! Та як ти смієш? Брепеш ти! Мішель! Мішель! Та я тебе за ці слова... (*Дзвінок*).

Марта (*вибігає одчинить*).

Роман. Годі, Христю, хтось прийшов! Не гарно.

Христя. Та як вона сміє!... Плювать мені... Мішель!
Входить Чуй-Чугуєнко, бритий, чепурний, важкуватий, говорить як деклямує.

Чуй (*уклоняючись*). Можна до вас, Романе Віталєвичу? Зібрався таки, як бачите на власні очі. Я за вами, ви готові?

Христя. Роман Віталєвич зайнятий, він нікуди не піде. Ні в ресторани, ні в публичні доми. У його в сім'я. Прошу це пам'ятати. Не маю чести бути з вами знайомою, але давно збираюсь вам сказати це.

Чуй (*ошелешений, пнеться назад до дверей*).

Роман (*скаженіє, підходить до Христі, хапає її за руку й виводить*). Як ти ще слово... я, я...

Христя. Пусти мене! (*Вириває руку й біжить до себе*).

Чуй. Вибачайте... Я не знав... Бувайте здорові.

Петро (*підійшов до його, бере за руку, сміється*). Нічого, сімейна іділлія. Не обурюйся і мовчи.

Роман. Я вас дуже прошу простить... Я не зайнятий і можу піти... Але ви посидьте трошки... Обовязково... Прошу...

Петро (*усажує Чуя на канану, сам сідає поруч*).

Роман (*схвильовано ходить по хаті*).

Чуй. Але, їй Богу, панове, може, я не в час, то я собі піду. Це ж успівтсья. В цей сезон п'єса йтиме раз двадцять...

Петро. Сиди! А то, брат, тут тобі таку п'єсу покажемо... Це навіть добре, що ти прийшов.

Роман (*до гостя, намагаючись бути жартівливим*). От, знаєте, паскудний характер маю... Можна подумати, що тут ціла баталія була. Ха-ха-ха. Ну, як же ви ся маєте? А ми думали, що ви й не зайдете сьогодні. Може, закусите що небудь?

Чуй. О, ні, дякую. Я тільки що по обіді...

Роман. А то б чарчину... Га?

Натусь (*вбігає в кімнату і з порогу в сльозах кричить, тупаючи на батька ногами*). Поганий! Поганий! Жулік! Я не люблю тебе. (*Вибігає з плічем*).

Роман (*хутко озирнувшись, застигає*).

Петро (*обурено хльоскає себе долонею по коліні*).

Чуй (*сміючись*). На кого це він з таким темпераментом?...

Роман (*жартівливо*). Та на мене ж, на тата... Хм! (*Раптом хутко іде наліво, але біля дверей озирється й говорить до Чуя*). Вибачте, я на хвилинку, зараз прийду.

Чуй (*злегка підводячись*). Прошу, прошу.

(*Роман виходить*).

Петро (*схоплюючись, у палкім обуренню шпурляє цигаркою об землю*). От і готово! От і кінець! Тепер буде все, що їй треба. Н-ну, подла ббаба! Ай, подла! Ай, подла! (*Як од болю крутить головою і бігає по хаті. Зупиняється перед Чуєм*). Ти бачив, як він зблід? Бачив?

Чуй. Та... так ніби... Це вразило його.

Петро. „Ніби!“ Це — ніж вона йому всадила в саме

серце. Здоровенний, кухенний ніж. „Ніби!“ (*Вітає, прислухається наліво, до Чуя*). Слухай: ти бачив коли небудь, щоб якась чужа людина насіла на другу й робила з ним, що хотіла? Без усякого права, без логіки, без... ну, я не знаю...

Чуї. Дуже часто.

Петро. А, дуже часто!

Чуї. На кожному кроці. У нас у трупі...

Петро. А, у вас у трупі!... У вас у трупі. Ваша трупа — рай, едем, Аркадія в порівнянні з цим. На каторзі, в шахтах — рай. Присягаюсь!... Там експлоатують, мучать твоє тіло, а тут... Якась паршива, вульгарна баба, (*хутко озирвається, тихіше*) якась баба роками-роками! — коверзує людиною. Та як? Знавш, що зараз тут діється? Посуди сам. Чекай. Що ти скажеш про Романа? Що про його говорять, як про наукову силу? Талант, надія, правда?

Чуї. Без усякого сумніву...

Петро. Між инчим йому вже дають кафедру. Це ж бабило вимагає, криком вимагає... он посуд тільки що була — вимагає, щоб він узяв посаду секретаря якогось банку. Ну?! Через те, що там шість чи десять тисяч, а там, мовляв, якась одна тисяча. Мало того, — ти послухай тільки! Вона, наприклад, нищить його роботи. Ну?! Так, так! Недавно десь пропало два аркушки, на яких він щось вичислив. Нема! „Мабуть, каже, Марта викинула“. Марта не смів й до столу підійти. Ну, подумай собі, яка проклята мерзота! Вона не дає йому в бібліотеки ходити, на реферати, в університет. Ти, каже, не сім'янин, ти не батько, у тебе ніякого чуття до дитини. У його!.. Який умліває за цю дитиною... Вона його й на крок з хати не випускає. Мене ненавидить за те, що Роман иноді приходив до мене. Ну, що ти скажеш?!

Чуй. Серйозна жінка.

Петро. Знаєш, аж дух мені забиває од ненависти. Йй Богу! Нну, не я буду, коли я йй не підстрою штуку! Пора цьому покласти кінець. Ось сьогодні... Дай п'ятьдесять рублів Мішелю. Братуха її, ледащо, вигнаний за нездатність студент, шулер, здається, словом, дрянй парубок — дай йому п'ятьдесять рублів. Він хоче десь поступити на службу. Брехня, розуміється. Тисячу раз давалось... Вона тільки...

Христя *(хутко входить)*.

Петро *(змішано змовкає)*.

Христя *(шукає щось на столі, в шафі, нетерпляче грюка дверцями. Злісно й пильно подивляється на гостей)*.

Петро *(з ніяковістю, ввічливо)*. Що ви шукаєте, Христю Парменівно? Може, допомогти вам?

Христя *(не відповідаючи, з чарочками в руках швидко виходить назад)*.

Петро. Яка мерзота! Ображена королева. Ми, розуміється, у всьому винні...

Чуй. А ти не дуже щось... сміливий з нею.

Петро. Та хай йй чорт! Зачепи її. Та тут, брат, така катавасія підніметься, що й життю не рад будеш... Сміливий. А ну спробував би ти!

Чуй. Ну, а чом Роман Віталевич не розійдеться з нею? Не підійшли одне до одного, ну, й розійтись собі мирно та тихо.

Петро. А як же! Три рази розходились! Уже пробували!

Чуй. Ну?

Петро. Ну, і от знов.

Чуй. Любить він її?

Петро. Кого? Це бабило? Та що ти, Бог з тобою. Більш ріжних людей я ще не бачив.

Чуй. Правда, Роман Віталєвич, чоловік — м'який.

Петро. Дурень він от що! Я б її, стерву...

(Змішано змовкає. Входить Олімпіяда Іванівна. Старенька жінка з пісним лицем. Тонко й осудливо підобравши губи, кидає поглядом у гостей і не хапаючись, починає також щось шукати в шафі. Бере мисочки, знов кидає поглядом і помалу виходить).

Чуй *(тихо)*. Це хто?

Петро. Це — нерв!... Іменно, нерв, тон всеї картини. Лейтмотив всеї опери. Бачив цей чудовий вираз лица? Ні слова не сказано, правда? А ясно все, га? Губки одні чого варті. Так наче тонесеньким склом пиляє тебе по нервах. Тіточка її. Тиха та божя. І от у цій кумпанії мусить він жити! Чоловік, для якого наука — все. Розуміється, загине. Загине, як пити дати. От уже почав запивать. Ніколи не було, алькоголю не виносить, а от тепер иноді приходиться на підпитку. Цілком зрозуміло. Я б повісився. Їй Богу.

Чуй *(обурено)*. Не розумію я вас, панове! Та якого чорта! Загине, повісився б. Плюнуть на неї та й край!

Петро. Ну, це легше сказати, ніж зробити. Ти думавш, їй приємно жити на якихсь п'ятьдесять рублів у місяць, що він давав їй на сина? Вона любить добре з'їсти, поспати, в театри, одягтися.

Чуй. Ну, мало чого вона не любить! Хай заробляє та й має.

Петро. Заробляє? З якої речі? Має законного мужа і повинна заробляти? Ха, сказав. Та вона вимагає, щоб він її любив. Розумієш, любив! Він їй каже: „любови у мене до тебе нема, я живу з тобою для сина“. А вона: „ні, ти мусиш мене любити, я — твоя законна жона. А не хочеш, ну, так я заберу сина“.

Чуй. Та не дасть!

Петро. *(Мовчки показує на черепки)*. Бачиш? Це пре-

людія. Він їй тільки спробував сказати це, сказати, а не зробить і як би ти чув, що тут було!... А ти думаєш, вона зупиниться перед чим небудь? От сам бачив, як Натусь вискочив. Вона має добру оборону.

Чуї. Ну, знаєш... Це — історія...

Петро. Тепер він пішов просить у неї прощення за те, що не дав Мішелю п'ятьдесят рублів. А зараз побіжить позичать, бо у нас немає. От тобі й не дати. А завтра чи через тиждень покине університет і піде в банк на шість тисяч. Піде, напевне! І буде наша Христя в автомобілях з Мішелем і тіточкою кататься...

Роман. *(Хутко входячи, до Чуя)*. Ради Бога, вибачте... Я вас ще на одну хвилинку покину, мені тут треба збігати в одне місце. Недалечко. Я скоренько.

Чуї. Та я, Романе Віталівичу, може, в другий раз, ви заняті. Мені аж ніяково...

Роман. Ні, ні, ні! Я зараз... Я ще хочу з вами побути... Петре, не пускай. Я одну хвилинку.

Петро *(тільки дивиться)*. Та ти куди? До Гаєнка?

Роман *(ніяково, поспішно вибігаючи)*. Та тут... так... Я швидко... За одну хвилинку. *(Вибігає)*.

Петро. Я так і знав: побіг грошей позичать, помирились. Ну-ну!

Чуї. *(Ходить по хаті. Пауза. Тихо)*. Слухай, а як вони розходились ті рази, він це робив через що? Може, закохувався у когось?

Петро. Е, де там! Як би то. Сил не було більше жити. Хіба тут можливо...

Чуї. Слухай. А знаєш що? У мене крутнулась одна ідея. Що, як би його закохати у кого небудь? Га? Може б, розійшовшись, він тоді якось... тверже держався б? Га? Як ти думаєш?

Петро. (*Мовчить. Захоплено*). А це, брат, ідея! Знаєш? Їй Богу, це ідея і не погана. Театральна трохи, ну, та...

Чуй. Чого театральна? Зовсім проста. Кохання, голубе, така штука, що й гори розломує. А в мене єсть і об'єктик гарненький. Знаєш нашу Дзижку? Новеньку? Будучу примадонну?

Петро. Ну? Її?

Чуй. А що ж? У неї єсть як раз підходяща для нас риса: вона не може стерпіти, коли знає, що єсть десь мужчина, який не закоханий у неї. Їсти, спати не буде, а закохає. Та ще як хоч трохи цікавий, то за всяку ціну постарається. Жонатий, не жонатий, їй наплювать. Дзиґа одним словом. Та й сама нічого: гарна, весела, молода, артистка, талант.

Петро. Хм!... Дзижка... Воно-то, правда... Тільки актриса, брат... Мало серйозного, легка інтрижка... А тут треба посолідніше...

Чуй (*ображено*). Ну, знаєш, серце, у тебе на артистів погляд з передмістя. Що значить „мало серйозного?“ А ти знаєш, що через Ольгу Устинівну, оцю саму Дзижку, тров душ на той світ пішли райські яблучка їстоньки. Га? Ага!

Петро. Та я ж нічого... Хай буде... Тільки, слухай, як же це зробить? Бабило його нікуди не пускає. Треба якось хитро. Ревнива, як тігра.

Чуй. А ми й тут собі раду дамо. Будем перші кроки робить прямо в неї під носом. Розумієш?

Петро. Ну, знаєш, це небезпечно...

Чуй. Іменно, це найбезпечніше. Перш усього, Дзижці все скажемо, всю історію і плани. Компрене — парле? Обовязково. Її захопить священна місія. Потім так: для замазки очей бабила треба, щоб ти взяв на себе ролю закоханого в Ольгу Устинівну. Розумієш?

Петро. Хм... І це трошки небезпечно. А як з ролі та в серйоз перейду?

Чуй. Це — твоє діло. Але ж ти свинею не будеш. Тут діло серйозне.

Петро. Ну, та я жартую. Добре. Хай так.

Чуй. Ну, от. І закликаймо Дзижку прямо сюди. А бабилу скажемо, що ти закоханий... Сам їй скажеш і попросиш помочі. Вона мабуть сватать любить?

Петро. У, хлібом не годуй.

Чуй. Само собою. Ну, от. А тут уже ти з Дзижкою коло Романа. Йому, розуміється, ні слова.

Петро. Ну, звичайно. Чекай! А знаєш, яку ще штуку можна підвести? От ловко було-б. Закохать у кого небудь бабила! Га? Вона зразу клюне, о за це боятись нічого! А потім, розумієш, накрить і розвод форменний. Сина забрать! Га?

Чуй (*у захваті, беззвучно сміється*).

Петро (*підскакує, робить радісні па*). Урра!... Тільки чекай, кого б нам на цю місію знайти?

Чуй (*весело*). Ну, це знайдеться!

Петро. Слухай: знаєш що? Берись ти! Га?

Чуй (*злякано й ображено*). Я? Та що ти, Бог з тобою! От-туди к бісу.

Петро. Та чому? Ти їй, до речі дуже подобавшся. Що вона тебе сьогодні так приняла, то це через те, що під таку руку ти попав. А взагалі вона дуже до тебе... Як ти на сцені, так вона очей не зводить.

Чуй. Ну, слухай, жарти жартами, а треба серйозно подумать. (*Роздумливо*). Кого ж би тут?

Петро. Та які жарти?! Я цілком серйозно. От диви! Та що тобі, як ти візьмешся?

Чуй. Ну, Петре, покинь... Та й, взагалі, мені здається, це зайвим. Досить як Роман Віталєвич...

Петро. Те-само собою. Але яка ґарантія? Її тільки законно, розумієш, законом треба ловить. Голубчику, Чуйчику, серце, берись! Це страшно інтересно буде. Я раб твій до смерти, як ми її спіймаємо. Краще тебе не знайти. Ти, перш усього, Дон Жуан страшений. Їй Богу, не підмазуюсь! Щиро, од серця говорю. А потім ще когось шукай та щоб уподобався їй. А тут уже справа стоїть на колесах, тільки вези далі. Чуйчику! Ну, що тобі таке? Забавишся.

Чуй. Хм!

Петро. І для Романа послугу зробиш. Сам же кажеш, що серйозне діло. Га?

Чуй. Хіба що для Романа Віталевича...

Петро. От спасибі! *(Підскакує)*. Ура! Нну, та й реготать же буду. Чекай! Нам же треба деталі обговорить. Дзижку не можна як актрису представлять. Правда? Хай буде якась панночка, що не хоче зустрічатись не в поряднім домі. Це бабилу буде лестно. Правда? Ну, та ми ще побалакаєм. Час є. От треба б тебе сьогодні з нею познайомити. Зручно дуже. Нічого, Роман дістане грошей, вона подобрішає.

Дзвінок.

Петро. О, це, мабуть, як раз і Роман. Держись, Чуйчику. Та не бійся... Ну, та ти, правда собаку з'їв і цуценям закусив на бабах.

Роман *(входить, має ніяковий, заклопотаний вигляд. Швидко йде наліво, говорить)*. Я зараз, ще хвилинку... Одну хвилиночку. *(Зникає)*.

Петро. Не дістав. Погано. Дуже погано. *(Прислухається. Зліва голосна розмова і крик)*. Не дістав. Ласться. От паршива справа!... Затягнеться діло. Виїде, потім знов назад... От біда! *(Ходить, чучверить голову)*.

Роман. *(Входить, до Петра)*. Іди сюди, Петре... Два

слова... Може б, ти пішов побалакав там? Га?... Ходім удвох...

Петро *(мнеться)*. Хм!... А як вона...

Роман. Дай їй слово, що завтра... Ти розумієш?

Петро. Та я то розумію... *(Одважно)*. Ну, ходім! Все одно!

Роман *(до Чуж)*. Вибачте, ради Бога!...

Чуж. Прошу дуже, прошу!...

Брати виходять. Чуж прислухається. Зараз же чути крик, який не перестає ні на хвилину. Вразіння каміння, що котиться по залізній покрівлі.

Петро *(входячи)*. Не можна слова сказати! Що ти їй скажеш! Слова не дав сказати. Ну?! Ах, ти ж бабило сорокاته! Стоп! Голубе, у тебе єсть гроші? Ради всього, говори швидче.

Чуж *(поспішно лізе в кишеню)*. Небагато. Чекай. Рублів тридцять п'ять... Десять... тридцять п'ять... дев'ять. Тридцять дев'ять.

Петро. Ура! Давай тридцять п'ять, у мене є п'ятнадцять. *(Виймає гаманець)*. Давай сюди. Зараз буде чудодійна метаморфоза Овідія! Урра! Моментально тут будемо. Я їй прямо покажу й замовкне враз. Ти слухай навмисне. Урра! *(Підскакує і з грішми в руках біжить наліво)*. Чуж слухав. Крик тягнеться. І раптом стихає, як накритий подушкою. Розмова чується глухо. Чуж пригладжує волосся. — Входять Роман з Натусем на плечах, Христя, Петро і Мішель, який заграє до Натуса).

Петро *(весело)*. От, Христю Парменівно, дозвольте представити нам нашого знаменитого трагіка: Семен Семенович Чуж-Чугуєнко.

Христя *(з ніяковістю, дуже привітно)*. Дуже приємно. Вибачте, будь ласка, за такий прийом, але я, знаєте, людина одверта і щира. І не завжди можу здержати себе.

А я вас прийняла за другого. Дуже-дуже мені приємно. А це — мій брат. Марто!

Чуй (*вітається з Мішелем*). Дуже приємно.

Роман. А це наш запорожський козак Гнат Возій. А псевдонім — Натусь. (*До Натуся*). Подай же руку козакові!

Чуй (*потискуючи руку хлопця*). У, який бравий козак. (*Входить Марта*).

Христя. Мартонько, приберіть, будь ласка, оті черпки. (*До Чуя*). Натусік розбив. Такий, знаєте, непосидливий хлопець. Сідайте, будь ласка. (*Сідають на канапі*). Я дуже рада, що ви таки завітали до нас. Це моя мрія була побачити вас не тільки на сцені, а і в житті. У нас, правда, мало бувають знайомі. Живем, як в монастирі. — Роман, знаєте, готується до професури, а ми всі мусимо ходити на шпиньках. Дуже-дуже мені привмно!

Петро (*переглядається з Чуєм і весело підморгує йому*).

ДІЯ II.

Там же. Двері в вітальню розчинені й там видно піяніно, канапа і т. и. За столом сидять: Роман, Христя, Мішель, Олімпіяда, Дзижка, Петро, Чуй. Дзижка між Романом і Петром. Христя поруч з Чуєм.

Чуй (*піднімаючи чарку*). А тепер, мої панове, я піднімаю келих за той елемент, який грає в житті немов непомітну, але величезну ролю. За ту силу, яка керує нашими вчинками, направляє їх і..., і... Я п'ю, панове, за мудру, досвідчену старість, за представника її... Олімпіяду Іванівну... (*п'є*).

Христя. Урра! (*Всі без захоплення піддержують її*).

Олімпіяда Іванівна (*змішчується, але дуже задоволена*). Спасибі... Це так рідко за наші часи... Старість перестали поважати...

Христя. Як хто, тьотю!...

Петро. Чуй! Ти — ґеній! Правда, Ольго Устинівно?

Дзижка. Цілком признаю. Я йому це давно казала, а він не вірить. Тепер я пропоную випити за ґеній Семена Семеновича... Ох, ні, ні! Я вже більше нічого не хочу пити, я й забула, мама як почув від мене запах вина... У мене страшенно мила мамочка, але запах вина для неї гірше пекельної сірки. *(До Христі)*. Може, можна встати вже?

Христя. Прошу дуже... *(Всі встають і дякують. Христя в піднято-веселому настрою. Вона часто поглядає на Романа. Підходить до його)*. Ти чого ніби смутний чи задумливий такий? Га? Не сміть мені!...

Дзижка. Так, так його! І братіку теж варто би чуба намняти. Сидять обидва як пугачі на могилах.

Роман. У мене щось ніби трохи голова болить. Але це пройде.

Дзижка *(до Петра, лукаво)*. А у вас що болить?

Петро *(понуро дивиться на неї)*. У мене болить тут те, чого у вас немає. *(Показує собі на груди)*.

Дзижка *(закотисто сміється)*. Ой, це страшенно цікаво. Що ж там у вас таке? Грудна жаба? Чи катар легких?

Петро *(кидає в неї убийчим поглядом і одходить)*.

Христя *(обнімаючи Дзижку)*. На віщо ви з ним такі безжалісні? Це страшенно щира, сердечна людина. Ви занадто з ним. Я хочу вступитись за мого родича. Правда, Романчику, Ольга Устинівна, занадто строга з Петрусем?

Роман *(з несподіваним сміхом)*. Ну, я б тобі радив, у чужу політику не вмішуватись. У всякого свій метод.

Христя. Ах, так? *(Сміється також)*. О, тоді вибачайте.

Дзижка *(до Романа)*. О, з вами треба бути обережною! *(Бачить, що Олімпіяда прибірає з Мартою з столу, звертається до неї)*. Олімпіядо Іванівно, може, вам допомогти?

Олімпіяда *(сухо і нісно)*. Дякую. Ми самі.

Христя. О, що ви! Ходімо краще в вітальню та заспіваєте нам. Правда? У вас такий чудесний голос. Я, здається, все життя його слухала б! Панове! У вітальню. Тіточко! Ці пляшки не туди... Чекайте. *(Підбігає й помагає, гості йдуть у вітальню)*.

Дзижка *(до Романа)*. Чого ви, справді, такий кишлий? Працювали сьогодні?

Роман. Ні.

Дзижка. І сьогодні ні? Чому ж так?

Роман. Не працюється... Дурниця все. Так собі настрій якийсь. Ходімте. Он Петро вже з вітальні дивиться на вас гарячими очима. Не мучте хлопця.

Дзижка. Нічого. Це — корисно. Ви угадали, цей мій метод.

Роман. *(З кислою посмішкою)*. Глядіть, не переборщіть. Прошу. *(Пропускає її вперед)*.

Христя. Ви вже йдете? *(Підбігає до Романа, обнімає його, солодково усміхається й поправляє чуба)*. Ти занадто, Ромасю, працюєш. Знаєш ти це? Ти просто закис. Ну, ну, я не держу. *(Бере під руку Дзижку)*. Можна вам сказати де кілька слів? По секрету.

Дзижка. Ура! Секрет. Обожаю секрети. Гайда. Куди? У сні? В льох? Ні?

Христя. Ну, чого ж так далеко? Ми й на каналі можемо.

Дзижка. Все одно, аби секрет... *(Сідають)*. Ну я слухаю. Ой, швидче, швидче! А розказувати нікому не можна?

Христя. О, ні.

Дзижка. Ну, це страшно трудно. Я пробувала, але це у мене ніколи не виходило. Але я все ж таки постараюсь, ви не бійтесь.

Христя. *(Сміється)*. Позвольте вас поцілувати. Ви така мила, я вас так люблю.

Дзижка. І це я люблю. *(Цілються)*.

Христя. Серйозно, Ольго Устинівно. Ви не думайте, що я трошки випила і розніжилась. Я дуже-дуже рада, що познайомилась з вами і що ви у нас буваєте. Вірите, за місяць нашого знайомства — у нас у домі все змінилось. Їй-Богу! Ви внесли життя до нас. Але чекайте. Це не єсть секрет. Секрет ось який. З Петром нашим діється щось недобре.

Дзижка. Ой? Що ж у його? Порок серця? Грудна жаба?

Христя. Е, не смійтесь, Ольго Устинівно, це серйозніше жаби.

Дзижка. Так йому треба операцію!

Христя. Можливо. Але оператором треба вас покликати.

Дзижка. Мене? Оце цікаво!

Христя. Він просив мене побалакати з вами. Ольго Устинівно, ви його мучите без потреби! Вибачайте, що я вміщуюсь, але я вас так обох люблю, що мені трудно дивитись, як ви себе мучите. Ах, не скажіть, дорога, я ж бачу все, я ж бачу, що ви так само любите його. Але розумію ваш характер.

Дзижка *(притихла, зітхає)*. Погана я! Гидка!

Христя. Ну, це вже теж занадто.

Дзижка. Ну, коли ж я не можу инакше! Розумієте? Але велике спасибі вам, я постараюсь бути инчою. Добре? А він, справді, любить? *(Засоромлюється)*.

Христя. О, за це не клопочіться! (*Озирається*). Дивіться, якими очима дивиться на вас.

Дзижка (*обернувшись*). Милий! (*Схоплюється*). Я не можу, я піду до його! Зараз же. Моментально. (*Обнімає й цілує Христю*). Спасибі! (*Біжить у вітальню*).

Олімпіяда Іванівна (*до Марти*). Винесіть це на кухню. (*До Христі*). Я тобі хочу щось сказати. (*Марта виходить*). Ти б поменьше з цею панькалася, Христю. Якесь воно непосидливе, безцеремонне. Чи порядочна вона дівчина? Щось вона усе з цим актьором ходить. Він прекрасний чоловік, а все ж таки актьор.

Христя. От це добре, тьотю, що ви заговорили. Я вам сама хотіла сказати. Сьогодні мені Семен Семенович розказав докладно про неї. Вона зовсім порядочна дівчина з дворянської родини. Мають два маєтки, тисяч п'ять десятин землі.

Олімпіяда (*з жахом*). Та що ти кажеш?!

Христя. І ви даремно до неї так холодно відноситесь. Вона дівчина дуже мила, весела, щира.

Олімпіяда. Та Господи! Та хто ж каже?!

Христя. Ну-так, ну-так. І треба, тьотю, з нею бути привітною. Романові треба сказати, він з нею якийсь грубоватий, аж дивно, він у нас такий м'який. Ви подумайте, яке щастя може бути Петрусеві! Я не думаю, що він буде пам'ятати наші сварки?

Олімпіяда. Та Господи! От як би дав Бог! І де ж ті маєтки?

Христя. Ну, це не важно. Головне те, що така вона мила людина. Така весела, щира.

Олімпіяда. Дуже хороша, то правда. Непосидлива, правда, але ж молоде, Господи! Молоденьке воно. От, Господи! Чом же він хоч раніше не сказав?

Христя. Ну, чого ж він буде розказувать? Ну,

ходімте, тьотю, туди. *(Входить Марта)*. Ви, Марточко, будь ласка самовар швидче, може, хто чаю схоче. А лімон у нас є?

Марта. Є, пані, аж цілий десяток.

Христя. От і добре. Ходімте. *(Виходять в їдальню)*.

Мішель *(весь час наворачтався на двері з вітальні, входить, посвистуючи. Озирається, підходить до Марти й обнімає)*. Ага, попалася!...

Марта. Паничу! Та що ви з розумом! От як гарно, дивіться! Я панові пожаліюсь.

Мішель. А ну, спробуй. Дурненька. Ти вже забула, кому ти дякувати повинна, що тут зосталась? Хочеш, щоб рощитали? Га? *(Обнімає)*.

Марта *(трохи не плачучи)*. Та тут же хтось ввійде. От горенько мов! Паничу, пустіть. Напилися та й лізуть. Тікайте, хтось іде.

Мішель. Брешеш, нема нікого. А двері замкнеш сьогодні в кухню? Кажі, моя чепурушечко? Га?

Марта. А щоб ви знали, що замкну!

Мішель. Ёй, бережись! Я, брат, терплю-терплю, та й не витерплю. Щоб не каялась. Ну, останній раз питаю, кажи швидче: замкнеш? Га? Гляди, подумай. Замкнеш?

Марта. Господи Боже мій! Паничу!

Мішель. Кажі, тобі говорю: замкнеш? *(Чуй і Петро входять, тихо балакаючи, закурюють)*.

Мішель *(голосно)*. Та глядіть, Марто, щоб пиво холодне було. Ну, йдіть, швиденько! *(Повертається до Чуя)*. Пивця, може, вип'єте? Щось у мене апетит на пиво. Я, знаєте, рідко п'ю. А скажіть, будь ласка, от ви говорили про оперних артистів. Скільки вони жалування беруть?

Петро. Вибачайте, Мішель, нам треба побалакати. Потім вам Семен Семенович усе розкаже.

Мішель *(добродушно)*. А, добре. Я, знаєте, сам не думаю, хе-хе-хе, в оперу поступати, а так цікаво. *(Жартує)*. Хоч у мене голос о!... *(Бере ноту басом, надувши горло. Сміється й виходить)*.

Петро. Одоробало! Тільки й інтересів у каналії, що жалування. Тільки й розмови. *(З інтересом)*. Ну-ну! А вона що?

Чуй. *(Озирається)*. Обережна стервина баба! Не розбереш, чи одповідає, чи ні.

Петро. Ну, що за дурниці! Ти їй як? От-так потиснув ногу? *(Показує носком чобота)*.

Чуй. Ні, це шаблонно й ризиковано. Коліном. От так...

Петро. Ну? А вона?

Чуй. А вона... От і не розібрав. Здається одповіла, а здається й ні. Подивилась, правда, палким і довгим поглядом.

Петро. От стерво! То ж то вона сьогодні така добра та мила до всіх. Ну, а так з нею не балакав... про кохання або щось?

Чуй. Не знаю, чи варто тепер. Спробую. Хоча почекають би ще.

Христя *(вбігає, кокетливо, медовим голосом)*. А ви що ж тут? Прошу до гурту. Співать. Семене Семеновичу, без вас нічого не можна. Прошу, прошу! Я хочу пару слів сказати Петрусеві.

Чуй. Хм! Заздрю Петрусеві. Щасливчик, всі йому пару слів говорять, а я...

Христя. Ах, який нещасний! Знаємо вас, мабуть всі артистки слідком бігають.

Чуй. Е, що мені артистки. Ну, я корюся вашому бажанню. Слухай, Петре, уважно!

Петро. *(Нетерпляче)*. Добре, добре, іди швидче.

Христя. Ну? Як?

Петро. Що „як“?

Христя. Балакали ви з нею?

Петро. *(Сумно)*. Балакав. Нічого нового.

Христя. Та не може бути! Ну, що ви? Та я з нею говорила і по всьому видно, що вона дуже цікавиться вами. Ніякої зміни?

Петро. Ніякої. Ще гірше. Сміється, жартує. Жаба в грудях чи грудна жаба, операцію радить робить.

Христя. От характер! Ну, божусь вам, як побачила, що ви сидите там такий сумний, просто побігла до вас. І більш нічого крім жаби?

Петро. *(Проти волі сміється)*. Нічого.

Христя. Ну, нічого, Петре, даю вам слово, все добре буде. Побачите. Ще подякуєте мені. Їй Богу.

Дзижка *(в дверях вітальні)*. Петре Віталевичу, коли ваша жаба трошки заспокоїлась, то йдіть співати. Що це таке, справді то той, то той тікає. Я так не хочу. Марш зараз же!

Христя. Ідемо, ідемо! А що будем співати? Вам весело, Ольго Устинівно? Мені літать хочеться. *(Назустріч Роман)*. Ти куди? Ми ж співать?

Роман. Співайте, співайте, я тільки подивлюсь, чи спить Натусь.

Христя. Спить, Ромасю. Та там же й тьотя недалеко.

Роман. Та ви без мене, я зараз...

Дзижка. Та нехай іде! Ми самі. Ходімте. *(Ідуть у вітальню і хутко починається спів з акомпаніментом піяніно)*.

Роман *(виходить наліво, якийсь час його немає, потім вертається, сідає в їдальні на канапі й сумно застигає. З вітальні чути: „Соло! Соло!“ і потім Чуй співає сам)*.

Дзижка *(обережно підкрадається до Романа. Підійшовши зовсім близько, раптом затуляє руками очі Романові)*.

Роман (*здрігнувшись, хапає руку й озирається*).

Дзижка (*нахиляючись до його, ніжно й серйозно*). Бідний: самотний, сумний. Що з вами, га?

Роман. (*Не випускає її руки*). Що зо мною? Голова болить.

Дзижка. Більш нічого? Жаби в грудях немає? Ну, руку так дуже не треба давить. (*Викручує*). Ой, аж пальці злиплись. Видно, страждаєте серйозно. Що це у вас спадкова хвороба: грудна жаба? Га?

Роман. Спадкова.

Дзижка. Бідненькі. Ви, мабуть, того й учора не прийшли до мене працювати, що страждали від жаби? Чого не прийшли, га? Говоріть зараз же! Швидче! (*Озирається на вітальню*).

Роман. Того, чого більше вже ніколи не прийду.

Дзижка. Оце маєте! А чого так? (*Роман мовчить*). Не гарно у мене? Хтось заважає вам робити? У мене ж вам так подобалось: тихо, затишно, ніхто не перебивав. Не розумію.

Роман. Без жартів, Ольго Устинівно: я завтра їду на село, місяців на три. Так краще.

Дзижка. Через що?

Роман. Через те, що не люблю почувати себе винним.

Дзижка. Не розумію. Перед ким?

Роман. (*Пильно дивиться на неї*). Перед моїм сином, жінкою, перед родиною своєю. Розумієте?

Дзижка. Хоч заріжте, — ні. За що? За те, що ходите до мене читати і писати, а не сидите в своїй хаті, де вам заважають? Кумедна вина! Йй Богу, у вас сидить жаба в голові, вибачайте!

Роман. Не розумієте?

Дзижка. Абсолютно нічого не розумію! Чоловік

тікає на село через те, що без дозволу жінки зацімався не в бібліотеці, як їй казав, а у свого знайомого. А стріляти ви не думаєте?

Роман. *(Різно й злісно)*. Ну, це вже вибачайте.... *(Встає, підходить до столу й наливає вина в шклянку)*. Випити зо мною не хочете? За мій від'їзд?

Дзижка. Ви щось занадто сьогодні пили, я помітила.

Роман. Невже ви мене помічали сьогодні? Дивно! *(П'є)*. Простіть мене, Ольго Устинівно, я дійсно сьогодні трохи більше випив і плету вам дурниці. Мені треба серйозно попрацювати перед університетом і тому мушу виїхати. Дуже вам дякую за вашу малу, затишну кімнату, але, на жаль, не можу більше нею користуватись.

Дзижка. *(Прибільшено весело)*. Ну, це инча річ. Це я розумію. Ну, що ж? Бажаю вам успіху в роботі. Ну а тепер ходім у вітальню до гурту.

Роман. Прошу, прошу, я зараз.

Дзижка. Ну, як хочете. *(Виходить. Видно, як вона щось говорить Христі, показуючи на їдальню)*.

Роман. *(Наливає ще шклянку й п'є)*.

Христя. *(Поспішно входить)*. Ромасю, а ти ж чого тут сам? Чого ти такий сьогодні? Га? Може ти на мене за що небудь ображений? *(Допитливо й злодійкувато бігає по йому очима)*.

Роман. Який же я? *(Теж ніяково подивляється на неї)*. Який же я? Що ти так чудно дивишся на мене? Яка ти рум'яна!

Христя. Господи! Цей Чуй такі анекдоти розказує. Не подобається мені, Романчику, цей Чуй. Багато про себе думає, потім, видно, людина розпущена. Несимпатичний. Нахабно так поводитьсь. Ти помітив, — за столом? Правда?

Роман. Що за столом?

Христя. Та нічого, розуміється, особливого. А так... Ну, та Бог з ним. Тобі він, здається, подобається?

Роман. Подобається... По мову...

Христя. Ну, і добре, Романчику, аби тобі подобався, а я задоволена, що у нас усе такі люде бувають. А яка симпатична ця Оля! Правда? Знавш, вона серйозно таки закохана в Петра. Дай Бог, щоб у їх щось вийшло таки. Що тобі? Голова болить? Не пий більше, Ромасю, від цього голова ще більше розболиться.

Роман. Ні, може, як раз пройде. (П'є). Слухай, Христю, ти прости мене, я винен перед тобою, але...

Христя. За що? Чим винен?

Роман. Ну всім... поведженням своїм. Мені хочеться загладити перед вами і я, знавш, що надумав? Я поїду до Глазуненків місяців на два на село і закопаюсь у роботу. Га? Як ти на це?

Христя. Як? А ми ж як?

Роман. Грошей у нас вистачить, а призначення як раз буде місяців через три. Га? Що ти думаєш?

Христя. А ти таки думаєш, що краще в університет?

Роман. (Боязко). Я не знаю. Ти ж сама казала ще вчора, що... Я їй Богу, Христю, не можу більше про це говорити.

Христя. Ну, добре, добре... Ми ще потім поговоримо про це. Ходім туди, а то покинули гостей. Давай руку, давай! (Веде його в вітальню. Назустріч Дзижка під руку з Петром).

Христя. Правда, Романе, чудесна парочка?

Дзижка. Погано тільки, що в одній половини цієї парочки щось квака у грудях. А ну, дайте, я вас вислу-

хаю. *(До Христі й Романа)*. Ідіть собі, ідіть, я буду ставити діагноз. Стороннім — забороняється...

Христя. О, в такому разі, Романе, тікаймо швидче звідци. *(Зо сміхом тягне Романа в вітальню)*.

Дзижка *(хутко)*. Слухайте, голубчику, він хоче завтра їхати кудись на село. Розумієте? Місяців на три. Що ви скажете? Га?

Петро. Куди на село?! Чого?!

Дзижка. А я знаю? Поїду, каже, на село. От тобі й маєш!

Петро. От туди к бісу! Ви, мабуть, переборщили трохи?

Дзижка. Нічого я не переборщила. Сама знаю. Прощу без нотацій. Треба, щоб Чуй швидче там...

Петро. У Чуя, здається, сьогодні посувається. Але хіба ви не можете зробити так, щоб він не їхав?

Дзижка. Ого!... Але я хочу, щоб у Чуя швидче йшло.

Петро. Та для чого вам так не терпиться?

Дзижка. *(Б'є його по губах)*. А не ваше діло! Розумієте?

Петро *(бере руку й цілує)*.

Дзижка. О? А це що?

Петро. *(Ніби жартиливо)*. Та я ж ваш наречений.

Дзижка. Ну-ну-ну! Я вам дам!... Слухайте, давайте танцювать. Добре?... Тільки ви мене не просіть до танців.

Петро. Романові залишити?

Дзижка. Ну, розуміється.

Петро. Добре! *(Піднято)*. Ех, Романе, Романе! Ну, все одно. Як то говорять руські: „взявся за гуж, не говори, что не дюж“. Правда? Нічого не розумієте? І я не розумію. А через те гайда танцювать. *(Біжить і кричить)*:

Панове! Ольга Устинівна пропонує танцювати. Танцювати! Мішель, грайте!

Христя. Танцювати, танцювати! Мішель, серце, грай! Вальс, вальс! Семене Семеновичу, будете?

Мішель *(сідає за піаніно й грає)*.

Танцюють: Чуй з Христею, Дзижка з Романом. Танцюючи входять в їдальню.

Олімпіяда *(входить і з посмішкою дивиться)*.

Чуй *(раптом покидає Христю, підбігає до Олімпіяди й підставляє руку)*. Олімпіядо Іванівно, на один тур!

Дзижка, Петро, Христя *(разом)*. Браво, браво! Олімпіядо Іванівно, танцювати. Тьотю, браво! Один тур! Чуйчику, беріть, беріть.

Чуй, Ні, ні, не можна... *(Обнімає й веде в танець)*.

Олімпіяда *(спочатку пручається, а потім, підобравши губи й закотивши голову, танцює)*.

Мішель. *(Покинувши грати, вбігає й кричить)*. Браво, тьотю, браво, браво! *(Ляскає в долоні)*.

Чуй. Та ви знаменито танцюєте! Що ви собі думаете, панове?

Христя. Їй Богу, гарно дуже!

Олімпіяда. А що ж? Недурно ж я колись була першою танцюрою в інституті. Ху, заморили! От кому танцювати *(показує на Дзижку)*. Воїстину сказано, — цариця бала! Їй Богу!... Ну, панове, я прийшла сказати вам добраніч. Гуляйте собі, а я спать піду... Добраніч. *(Виходить)*.

Усі. Добраніч!

Дзижка. *(Таємно, шепотом)*. А тепер, мої панове, знаєте що? Давайте у піжмурки грати! Га?

Христя. *(Ляскає в долоні)*. Давайте, давайте!

Петро. Це в куці-баби? Завязувать очі?

Дзижка. У куці-баби, у піжмурки це все одно.

Згода, панове? Семене Семеновичу? Романе Віталєвичу? Ну, нічого, нічого. Ніяких сумних і учених фізіономій нам сьогодні не треба. Давайте хустку! Ставайте всі кружка, треба щитаться, кому першому жмуриться. Романе Віталєвичу, прошу.

Роман. У мене, панове, голова болить.

Дзижка. От вона й пройде. Петре Віталєвичу, годі секретами займатися з Чуєм. Прощу в круг.

Петро. Ставаймо, Чуйчику. Цариця бала велить. Ну, вже. Щитайте.

Дзижка. Стійте тихо. Ну? Я починаю з себе. *(Тикає пальцем себе в груди й скандує, за кожним ударом ритму, тикаючи другого пальцем в груди).*

„Котилася торба
З великого горба,
А в тій торбі хліб-паляниця,
Кому доведеться, тому і жмуриться!“

(Тикає останнього Петра). Вам! Петру Віталєвичу зав'язувать.

Петро. Я протестую! Неправильно рахували!

Дзижка. Я? Неправильно?

Петро. Дивіться, нате: „Котилася торба“.

Дзижка. А! А!... А ви як рахуєте? Як?

Христя. Та годі! Петре, жмуриться. Нате хустку, зав'яжуть очі.

Дзижка. Овва! Так я йому й дала! Він так зав'яже, що краще бачитиме, ніж ви. Давайте сюди, я йому зав'яжу. Підставляйте вашу прекрасну фізіономію. Сюди, сюди... Та стіл одсуньте до стіни, щоб місце було!...

Христя. А, правда! Семене Семеновичу, Мішель, стільці й стіл.

Чуй. Слухам, пані! *(Біжать усі до столу й одсовують до стіни).*

Дзижка. *(Одсовуючись з Петром ближче до кону, зав'язує йому очі).* Бачите?

Петро. Що?

Дзижка. „Що“! Свою потилицю. Що небудь бачите?

Петро. Темно, як у негра в носі! Ой, не душіть так, а то очі повидишуйте.

Дзижка. Нічого, нічого! *(Тихшим голосом).* Ловіть Христю. Чуєте?

Петро. Добре. Та ви ж зробіть так, щоб я бачив що небудь.

Дзижка. Зараз. *(Піднімає йому хустку, так що тому все видно).* Так добре?

Петро. Чудесно. *(Голосно).* Ой, душить... Уже?

Дзижка. Чекайте, чекайте, ще не готові. Ми вам скажемо. Ну, панове, уже?

Христя, Чуй, Мішель: Уже!

Дзижка. *(Повертає лицем до всіх Петра, одбігає вбік і кричить).* Уже, ловіть!

Петро *(розставивши руки, помалу йде і натикається на канану).*

Дзижка. *(Хапає за руку Романа й одтягує вбік до вітальні, стоїть у дверях, кричить).* Вогонь, вогонь!

Христя й Чуй *(по другім боці).* Вогонь, вогонь!

Петро. От чорт! Усе вогні тут порозкладали! *(Йде далі).*

Мішель *(непомітно, позираючи на всіх, промигує в двері на кухню).*

Петро. А в вітальню можна тікати?

Христя. Можна, можна!

Петро *(раптово прожогом кидається до неї, так що Христя пронизувато скрикує, й ловить з криком).* А, можна?! Ну, так ловіть далі, а ми будем тікати у вітальню. *(Зриває з очей хустку).*

Христя. Я не хочу, я не хочу! Ви бачили! Він бачив! Я не хочу!

Петро. Я бачив? О, я не хотів би так бачити все життя! Ні, ні... Прошу, нічого. Пожалуйте, ми вам зав'яжемо...

Чуй. Пропало, Христю Парменівно, піймалися...

Христя. Я не хочу, щоб ви зав'язували. Семене Семеновичу, зав'яжіть ви!

Петро. Прошу дуже. *(Подав хустку Чуві).*

Христя. *(Підставляючи лице).* Тільки ж ви не дуже, Семене Семеновичу, щоб я щонебудь бачила.

Петро. Е, так не можна! Чуй, зав'язуй добре! Рівність і братерство! Нічого!

Чуй. Добре, добре... *(Тихо).* Так видно?

Христя. *(Тихо).* Спасибі. *(Вголос).* Ой, нічого не бачу... Ну, вже? Можна ловить?

Дзижка. Чекайте, чекайте! *(Підбігає до Чуя і щось шепоче йому. Той хитає головою).* Уже! Можна!

Христя *(починає ловить).*

Дзижка *(шепоче Петрові, потім підбігає знов до Романа, який одійшов до канапи, і тягне його до вітальні, щось шепочучи).*

Роман. *(Голосно).* Та чого до вітальні?

Дзижка. Тс!... От який! Ви не вмієте грать. Вогонь, вогонь!

Петро. *(Тікаючи до вітальні).* Вогонь, вогонь.

Чуй *(позаду Христі).* Вогонь, вогонь, бережіться.

Христя *(зараз же повертається на його голос).*

Дзижка *(помалу тягне Романа в вітальню, зазираючи йому в очі. Зникають).*

Петро. *(Стоїть біля дверей і підморгує Чуві, показуючи на Христю руками, немов обнімаючи її).*

Чуй. *(Хитає головою).* Вогонь, вогонь!

Христя. А, тут хтось бсть! *(Стрибає й ловить Чуя, обмацує)*. Це хто?

Чуй. *(Немов вириваючись, обнімає її й пригортає)*.

Христя. *(Не вириваючись)*. Це хто?

Чуй. Вогонь.

Христя. *(Скидає хустку)*. Ну, жмуріться ж коли так!

Петро. Уже піймали? Е, я так не хочу! Чуй піддався! Панове, не піддавайтесь. Чуй, завязуй собі. Чуте, Ольго Устинівно, піддаються. Заборонить піддаватись.

Дзижка. Панове! Я пропоную не в чергу завязать очі Роману Віталєвичу за те, що він такий кислий. Приймається?

Усі. Приймається, приймається. Романе, Романчику!

Роман *(несподівано охоче)*. Давайте! Прошу. Але держіться! Піймаю, намну боки. Лучче тікайте!

Чуй. От це я розумію!

Дзижка. Браво! Давайте хустку! Ну, побачимо!

Христя. Тікати можна скрізь?

Роман. Куди хочете! Але бережіться.

Дзижка. Ви кого лякаєте?

Роман. Вас!

Дзижка. Ого, мене не піймаєте. Держіть лучче голову.

Роман. Побачимо. Тільки ж ви не душіть так, мені дихати нема чим.

Дзижка. А ви ротом дихайте, неодмінно ротом. Е, руками не можна!

Роман. Та душить. Ну, вже?

Христя. Чекай, чекай! *(Шукає очима Чуя, підбігає до його, бере за руку і тихенько веде до стіни)*. Уже!

Дзижка. *(Кілька разів вертить Романа, одбігає і кричить)*. Уже!

Роман *(починає ловить)*. Видно, що він дійсно нічого не

бачить. Кидається в один бік, у другий. Христя пронизувато скрикує, бігає. Дзижка й Петро шарпають Романа ззаду й кричать „вогонь, вогонь“.

Христя й Чуй (тим часом вибігають у вітальню і видно, як Чуй бере за руку Христю. Зникають).

Дзижка (киває Петру на вітальню. Той скоренько підходить і зазирає).

Роман (у цей час піднімає рукою хустку, підходить до Дзижки, ловить її і, повернувшись спиною до вітальні, скажено цілує її).

Дзижка (вирвавшись, злякано дивиться в бік Петра і кричить). Піймав! (Зараз же кидає в його серйозним поглядом і одходить убік).

Роман (з чудною посмішкою, витираючи піт, сідає на канану).

Петро (хутко озирнувшись). Уже? А ті заховалися аж у вітальню. Ей, виходьте, Роман уже піймав. Тепер жмуриться Ольга Устинівна.

Дзижка. Ні, я стомилася, не хочу більше. Та й до дому час уже.

Христя (в дверях). О, куди так рано. Посидьте ще! Куди спішити?

Дзижка. Ні, я не можу, голова заболіла.

Петро. О! Й у вас голова! Може, жаба завелася? Чи не заразились ви од мене?

Дзижка. Може, й жаба. Семене Семеновичу, ви йдете?

Христя. Та що таке?! Чого так раптово? Може, ви чогось образились, Ольго Устинівно? (Подивляється на Романа й на неї).

Дзижка. (Помітивши її погляди, поспішно з сміхом). Та йй Богу ж нічого. Хіба ви не знаєте ще мого поганого характеру, як каже Роман Віталевич. Стомилась

і вже починаю вередувати. Даю слово, що нічого нема. Та й чого ради, що ви, Христос з вами! Семене Семеничу, йдемо?

Чуй. Можна. Та вже, здається, не рано.

Мішель *(входячи)*. О! а ви вже не граєте?

Христя. Еге, драстуйте!... А ти де був?

Мішель. А я пивця діставав. Та вже не граєте?

Дзижка. Ну, прощайте! *(Простягав руку Романові)*.

Роман *(винувато)*. Та, може, справді, ще посиділи б, га? Чого ви так спішите?

Дзижка. Треба. *(До Христі)*. Прощавайте.

Петро. Ну, то й я вже разом. Addio, mio caro. *(Стискає Романові руку. Всі прощаються)*.

Христя. Ну, от які їй Богу!... Та заходьте частіще!
(Іде у сні, за ними Мішель).

Дзижка. Не бійтесь, надокучимо ще! *(Виходять)*.

Роман *(сам, почуває себе ніяково, соромно)*.

Дзижка *(хутко входячи в капелюху)*. Тут я десь, здається, свої рукавички забула. *(Озирнувшись на сні, тихо до Романа)*. Завтра прийдете до мене? Після восьмої. Прийдете?

Роман. *(Розтертяно)*. Ольго Устинівно, простіть.

Дзижка. Прийдете, я вас питаю? Ну?

Роман. Прийду.

Дзижка. І нікуди не поїдете? Ні? *(Озирається, потім нахилиється і грозить)*. Я вам задам! *(Потім виймає рукавички зза пояса, махає ними і кричить)*. Урра! Найшла рукавички!

Христя. *(На порозі)*. Єсть? А де були?

Дзижка. Он там, на канапі!

Петро. Єсть? *(Входить в хату)*. Може пошукати?

Дзижка. А це що? *(Б'є його рукавичками по носі)*.

озирається до Романа й кричить). До побачення, Романе Віталєвичу! (Виходить).

Роман (встає, уклоняється й з захопленням дивиться їй услід).

Д І Я ІІІ.

У Чуя. Хата обставлена досить гарно і з смаком. На стінах гравюри, багато фотографій. Зправа в кутку ширми. Попід правою стіною широка турецька канапа. Зліва стіл до писання і над ним вікна на вулицю з шторами. В задній стіні двері в сіни. Чуй і Дзижка.

Дзижка. (Зазирає в вікно, в капелюсі й пальті). Ой, Чуйчику, я перед першим виступом на сцену так не хвилювалась як тепер. Знаєте ви це? Га? А вона ж прийде? Напевне? Напевне? Вона точно приходить? Яка тепер година?

Чуй. (Дивиться на годинник). Тепер пів на восьму. Ну, мусить трошки спізнитись... Але я думаю, прийде.

Дзижка. Чуйчику, ви такий спокійний, наче до вас мусить прийти ламповщик з театру.

Чуй. А чого ж мені хвилюватись. Був колись час, як до мене приходив хтось инчий, тоді був і настроїй инчий... Але той час минув...

Дзижка. (Не помічаючи натяку). Слухайте, а вона ж хоч інтересна як жєнщина?

Чуй. Угу!

Дзижка. Правда? Ні, серйозно, Чуйчику.

Чуй. А вас дуже цікавить, га?

Дзижка. Дуже!... Палка вона?

Чуй. Як самовар. Аж булькотить...

Дзижка. (Рєзко). Ви свиня. Не смієте так говорити про свою кохану!... Але, подумайте, яка каналія: сама в гречку скакає і тут же страшенну мораль розводить. Фу! Казав Роман Віталєвич, що вчора піймала Марту з Мішелем і прогнала бідну дівчину!... Яка?

Чуй. Ну, а як Роман Віталєвич сьогодні? Глядіть, як не прийде він... Що йому, властиво, не подобається, я ніяк не розберу!

Дзижка. (*Гаряче*). Ах, я б його просто побила! Розумієте, це нечесно, що ми її так ловимо, зарані обдумано, підстроєно. І взагалі... Я така зла, що не дай Бог. І що ви думаєте? Може взять і не прийти. Од його можна цього ждати. Правда, там Петро, — той з дна моря його притягне сюди.

Чуй. А чи не ревнує він часом, га?

Дзижка. Хто?

Чуй. Та Роман Віталєвич.

Дзижка. Кого? Бабила? Ха-ха-ха!..., От я б хотіла подивитись. Та він Бога молить, щоб як небудь одірвать її від себе. „Хоч з мясом, каже, аби одірвать“. Оригінальна ревність. Ху, сказав!

Чуй. Чого ж ви так гаряче берете це до серця? Ну, хай навіть ревнує, вам же що? Я хіба гарячусь, що вона ревнує Романа до вас?

Дзижка. Не думаю зовсім гарячитись! Тільки не люблю слухать, як говорять нісенітницю. Дивіться краще, яка година. Що ж це справді нема ще Петра й Романа?

Чуй. Прийдуть. Слухайте, Дзижко, а ви знаєте, що ви двох зайців убили?

Дзижка. Як? Яких зайців?

Чуй. Рідних братів. Романа і Петра.

Дзижка. (*Злякано*). Що ви кажете? Петро?

Чуй. (*Ніби страшно здивований*). Як? Що я чую! Ви злякались, що ще одне серце прибрали до рук?

Дзижка. (*Сердито*). Ах, Семене Семеновичу, покиньте жарти. Невже справді? Ви це знаєте? Чи жартуєте? Серйозно?

Чуй. Цілком серйозно. Він мені сам не казав, але

я маю деякий досвід і бачу, що роля нареченого нашої Дзижки йому дурно не обійшлась.

Дзижка. Фу, як це неприємно. На віщо?

Чуй. Не знаю, на віщо, але факт. Тільки ви не бійтеся, він хлопець милий і зможе здержати себе. Але я все ж таки дивуюся: вам це неприємно? Дійсно, сталася якась метаморфоза Овідія, як каже Петро. Невже серйозно, Ольго, га?

Дзижка (*мовчить, одходить до вікна, дивиться*).

Чуй. (*Тихо, ніби насмішувато*). Нарешті попалася... (*Підходить до неї*). Попалася, Олю?

Дзижка. (*Поривчасто повертаючись*). Попалась, Чуйчику! Так попалась, що (*заплющує очі*) як сліпа. Аж страх бере: що таке? Як це може таке бути зо мною? Нічого не розумію. Памятаєш, я тобі колись казала от на цій самій канапі, що зо мною нічого подібного ніколи не може статись? Їй Богу, я щиро казала! Віриш?

Чуй. (*Зітхнувши*). Вірю.

Дзижка. І раптом, маєш. Це Бог карає за те, що я робила з другими. Їй Богу! Я вірю. Инакше нічого не розумію, — через що? Що в йому такого особливого? А без страху, без жаху не можу подумати, що Христа його не випустить. Голубчику, Чуйчику, ти хороший, постарайся для мене. Во ім'я нашого колишнього... Добре? Я боюсь і не вірю. Спочатку мені було тільки весело, а тепер я просто місця собі не нахожу. Ти уявляєш собі це?

Чуй. Трудно тебе уявить такою, але... буває, що й корова літає... з кручі.

Дзижка. Чуйчику, а може двох свідків мало? Мене й Петра? Може, ще кого небудь покликать? Як ви думаєте?

Чуй. Досить.

Дзижка. А вона буде дзвонить, я боюсь, що стане мене тут. І знаєте ще що? Вона помічає, що Роман за мною... той. Особливо, як розкрилося, що я не панночка з мастками, а проста акторка. Чи це буде добре, що я буду? Га? Боюсь, що вона зразу зрозуміє, що це підстроєно.

Чуй. *(Сміється)*. Ну, так що? Хай навіть так. Важне те, що вона зрадила свого чоловіка і була спіймана у коханника при свідках. Хіба суду чи консисторії важно, чи любив її коханник, чи тільки комедію строїв?

Дзижка. А як вона те саме проти Романа підніме?

Чуй. А вона піймала вас при свідках? Ні, Ольго Устинівно, ви занадто наструнчені. Справа ось де у нас. *(Показує кулак)*. Можете не хвилюватись. А що до того, щоб постаратись, то і без вашого прохання постараюсь. Ви думаєте, мене вже так захоплює роман з цєю... гергепою? Дякую дуже.

Дзижка. Нічого, Чуйчику, пострадайте за ближніх. А дуже неприємно, дуже?

Чуй. Досить. Дратув, головне, здорово. Іменно, шкідлива, як кішкя, а хитра, як лиса. Вона, наприклад, ні одного листа, ні одної записки до мене не хоче написати. Розумієте?

Дзижка. Ах, каналія!

Чуй. А це важно! Потім тут у мене вічні історії. Кожний раз вона силує мене присягтись, що я її вважаю за порядну жінчину.

Дзижка. Ах, подла! *(Стук у двері)*.

Дзижка *(злякано, шепотом)*. Вона?

Чуй *(так само)*. Не може бути. Вона повинна по-дзвонить. Ах, це ж Петро й Роман! *(Біжить до дверей, злегка одчиняє, дивиться і одчиняє двері)*. Ну, входь, перелякав. А де ж Роман Віталевич?

Петро. (*Задиханий*). А його тут нема?

Чуї. Ні, не було.

Петро. (*Обурено*). Ну, що ти будеш робити з цим дурнем! — Вибачайте Ольго Устинівно.

Дзижка. А де він? Де він?

Петро. А я знаю? Казав йому нікуди не виходити, чекати на мене. Прихожу — нема. Пішов, кажуть, давно вже з дому, невідомо куди. Ну, як вам це подобається?

Дзижка. Може, він до мене пішов? Але ж ми умовились, що прийдемо сюди окремо?

Петро. От і роби для його! Ідіот, їй Богу. Валяв якогось дурня, чорт зна що таке. Ну, де його шукать? Як би я знав, я б його з поліцією сюди привів. Йолоп!

Дзижка. А що він вам сьогодні казав? Не хотів чи що?

Петро. А, мало що він казав! Слухать його. Згодився, ну й кінець. Треба й робить так, як сказав. Що ми, справді, дурні якісь чи що? Не для себе ж комедію цю паскудну розвели. Не розумію я таких людей!

Чуї. Ну, чекай, може він ще прийде. Час є. Мабуть, справа яка небудь.

Петро. Яка там справа. Благородство натури показує, от-що! Соромно йому, бачите, бідну жінку так скандалити. Жаль. Бо ви ж уявіть собі, що вона буде переживать, як ми піймаємо її, нещасну мученицю за ідею. Га? Як вам подобається такий тіпчик? Хоч зараз у музей під скло став. Одоробало прокляте!... І зараз же бабило повинно прийти? В якій годині? О восьмій. Ну, от масте, через чверть години буде тут. А ще як од нетерплячки кохання поспішить, то як раз накриє нас. Не ми її, а вона нас.

Чуї. Не накриє. Вона подзвонить. А я вас на ті двері. А там самі знаєте. Не в цьому річ, а що, справді,

з Романом робить? Може, одкласти на другий раз? Ще нічого не пропало.

Петро. А! тобі добре говорить...

Чуй. А тобі що? Чим ти страдавш? Мені добре! Дякую... Іменно добре тобі...

Петро *(змішується)*. Та надокучило. Я хочу виїхати.

Чуй. Ти? Виїхати? Куди?

Петро. До Петербурга.

Чуй. Грудну жабу лічить?

Дзижка. Покиньте, Семене Семеновичу. Як же буде? Одкласти чи ще пошукати Романа? Петре, голубчику, збігайте ще до мене, може, він там. Це два кроки. Як нема, одкладемо на другий раз.

Петро. У його є ключ до вашої квартири?

Дзижка. Є. З улиці буде видно, чи він у мене, там світитиметься.

Петро. Добре. А як буде, коли прийде та?

Дзижка. Як що вона прийде поперед вас, то я чекатиму вас на улиці, перед будинком. А як не буде, ідіть сюди.

Петро. Добре. *(Сердито виходить)*. — Павза.

Чуй *(насмішкувато)*. Невже мої любовні страждання з бабилом підуть марно? Досадно. Коли б я знав, що він такий жалісливий і милосердний, я б хоч себе пожалів.

Дзижка *(похмуро)*. Тут діло не в жалості.

Чуй. А в чому?

Дзижка *(мовчить)*.

Чуй. Невже, справді, ревнує? От-се добре було б. Ще, дивись, кинеться на мене з револьвером. Дякую найкраще... Мерсі beaucoup. Ха-ха-ха!

Дзижка *(нетерпляче)*. А, дайте ви спокій з цією ревністю. Нікого він не ревнує.

Чуц. Так у чому ж річ, чорт забирай!

Дзижка. В Натусеві, ось у чому!

Чуй (*помалу*). В На-ту-се-ві?

Дзижка. Він не може його покинути.

Чуй. Навіть для вас?

Дзижка. Навіть для мене.

Чуй. Так ми ж для цього самого і комедію цю завели! Не будь Натуся, на віщо такий похід на бабила? Викинув її за двері та й по всьому. Власне для Натуся це все. Хіба він цього не розумів?

Дзижка. Він боїться, що нічого з цього не вийде, що вона все таки Натуся не дасть, хоч і присудять законом, що вона уб'є і себе й Натуся.

Чуй. Скажіть, Ольго: він вас любить, дійсно любить чи так тільки... захоплення?

Дзижка (*з викриком муки*). А ви думаєте, я б усе це виробляла, як би хоч на хвилинку сумнівалась, що він не любить? Не думаю, щоб мене хто так любив, як любить він...

Чуй. Хм! Ну, тоді справа стоїть серйозніше. Тільки, мені здається, що Роман Віталевич не знає своєї жінки, хоч і прожив з нею сім чи вісім літ. На мою думку, вона нікого й нічого не уб'є, хіба що закатить генеральну істерику. Та й годі. А коли їй дати рублів п'ятьдесят у місяць пенсії за восьмилітню непорочну службу, то й істерики не буде така серйозна. Так я думаю, наскільки знаю її.

Дзижка. Ну, ви погано знаєте її... Вона на все здатна, на все, на всяку мерзоту. Коли вона сина робить ворогом батька за те, що той хоче наукою займатись, а не зароблять на неї гроші, — вона на все може піти. І, дійсно, що їй застається, як одберуть у неї сина? „П'ятьдесят рублів пенсії“. Вона все ж таки має знайо-

мих, родичів, її осудять, вона цього як вогню боїться. За що вона візьме ці гроші? Раніше брала немов на дитину. А тепер?... За спасибі?... Пенсію? Ну, й що їй? Подумайте самі.

Чу й. Хай заробляє.

Дзижка. Чим? Що вона знає, уміє? Куди вона годна, до чого? Бути законною жінкою — от уся її професія. Заробляє... Дійсно, їй зостається тільки вбити себе.

Чу й. Чекайте... Та як же тепер буде?

Дзижка. А я знаю?

Чу й. Добре. Але ж ви знали про це. Як же ви все таки тягнете Романа сюди?

Дзижка. Як тягнете, як тягнете. Хіба я тягну? Мене тягне. Сам Роман мене тягне. І не він, а його тягне. І потім мені все ж таки здається, що вона не по-сміє нічого зробити з Натусем. Вона ж мати як не як... Правда ж?

Чу й. Хм! Я вже рішуче нічого не розумію. Здається, я вже не в фарсі граю, а в трагедії. Мати... Добре, „мати“. Але ви її так розписали, що я вже не знаю... Мені теж нема особливої охоти брати на себе кров людини, яка б вона там не була.

Дзижка. Ну, це дурниці! Коли вона така, що сама не може прожити на світі, то ми не винні! Що, справді, за церемонії з паразитами. Мало чого вона не схоче!

Чу й. Так воно так. Але як вона себе вб'є через те, що ми одняли в неї дитину?

Дзижка. Та вона її не любить. Даю вам слово! Ви розпитайте Петра, Романа. Вона сама казала мені, що як родила Натуса, то аж ворожість була. Тепер тільки, може, привикла. А такої материнської любови у неї нема. Ручаюсь вам, Чуйчику!

Чу й. Ну, за це ручатись трудно.

Дзижка. Ну, то що ж буде? Ви, значить, одмовляєтесь? Говоріть! Майте на увазі, що я все одно не одступлюся. Я буду теж боротися. Нас трое, а вона одна. Ми маємо право боротися за себе так само, як і вона! Так чи инакше, а я не одступлюсь, от і все. Я сама готова вбити її, аби одірвати від його!

Чуй. Серйозно вас захопило.

Дзижка. Серйозно чи ні, ми не будем говорити про мене. Ви для його брались за цю комедію. Вам жалко було, що гине талант, людина. Що ж ви тепер? Розкисли? І вона вас залякала?

Чуй. Бачите, я брався грати в комедії, а не в трагедії. Для цього у мене сцена є. В житті це трудніше...

Дзижка. Та ніякої трагедії нема. Що ви собі вигадали якусь дурницю. Ну, говоріть!

Чуй. Та, звичайно, тепер уже треба грати до кінця... Але коли б я...

Стук у двері.

Дзижка *(лякається)*. Тс!

Чуй *(тихо)*. Це — Петро. *(Іде до дверей, одчиняє)*. А, Роман Віталєвич...

Дзижка. Роман? *(Біжить назустріч)*. Де ти був? Чого так пізно?

Роман *(ніяково, нерішуче)*. Хіба вже пізно?

Дзижка. Не пізно, а... *(Робить Чуві знак, щоб той вийшов)*.

Чуй. Я на хвилинку покину вас. Ви не бійтесь, як що — я попережу вас.

Дзижка. Добре. *(Бере Романа за руку, веде до канани, садовить, обнімає)*. Чого ж ти пішов з дому? Ти ж умовлявся з Петром чекати на його.

Роман. Хіба?... Забув. А він же де?

Дзижка. Шукає тебе... Де ти був?

Роман. Ніде... Так собі ходив...

Дзижка. Від тебе горілкою пахне. Пив?

Роман (*засоромившись*). Так... трошки... Знавш, Олю, не треба цього... Га?

Дзижка (*холодно*). Чого?

Роман. З Христею. Ну, подумай собі, який це для неї буде удар... Сором який... Може ми якнебудь так покінчимо. Може, у Семена Семеновича є які небудь її листи. Я візьму — покажу, ну, і вона... якнебудь...

Дзижка. Перш усього, вона так свої діла обробляє, що ніяких листів її ти не знайдеш. Вона ні одної записки не написала Семену Семеновичу. Це раз. А друге, як би й була, то цим ти її не зламаєш. Мирно вона не уступиться, ти й сам це добре знаєш. Ти от що краще мені скажи: любиш ти мене дійсно, чи ні? Ти не бійся, що була тільки інтрижка, у мене їх було десятками.

Роман. (*Жагуче*). Ех, як би я тебе не любив! Не було б цього нічого! Жив же досі якимось, ну й далі жив би. Мучився б трохи, ну та що зробиш, як такий характер у неї. А тепер не можу, Олю, ну не маю сил та й годі! На віщо ти зустрілася мені?!

Дзижка. (*Ніжно гладячи його*). Ну, що ж робить, любий? Нічого не допоможеш. Так сталося. Хіба я коли думала? Але ми мусимо боротись за себе. Подумай: нас трое, а вона одна. Невже щастя трьох людей можна одати за щастя якогось паразита?

Роман. Олю, на віщо ти так?

Дзижка. (*Спалахуючи, з ненавистю топає ногою*). Паразита! Паразит вона! Себелюбка! Вона любить тебе чи Натуся? Коли б у неї хоч трохи було любови до вас, вона б поступилася хоч на крихту собою. А вона тільки експлуатує тебе дитиною. Вона все життя буде висіти на тобі і смоктатъ, як п'явка, з тебе сили. І тільки за те,

що спала з тобою в одному ліжку! Так-так! І ти думаєш, що як ти у неї не видереш сина, вона його не зробить ворогом тобі? Все одно, у тебе не буде сина. Тільки вирвавши його, можеш бути спокійним.

Роман. А з нею що буде?

Дзижка. А, ти все ж таки про неї думаєш! Ну, так би ти й казав. Тут я тобі нічого більше не можу сказати. Говори швидче: згожуєшся чи ні сьогодні її ловити тут? Вона зараз повинна прийти. Швидче.

Роман *(мовчить)*.

Дзижка. Романе, говори ж!

Роман *(рішуче)*. Інчого виходу нема. Будем ловить.

Дзижка. В такому разі...

Стук. Входить Петро й Чуй.

Петро. Ну, нарешті! Я весь город оббігав. Це — свинство, розумієш ти?

Дзижка. Ну, нічого, Петре... Все добре.

Чуй. Ага! Ну, так, панове, ідіть швидче, вона зараз буде тут.

Дзижка. Як?! Ви бачили?

Чуй. Петро бачив на Базарній улиці.

Петро. Мусів звощика брати, щоб випередить. Вона, мабуть, трамваєм...

Чуй. Ідіть, ідіть. Сюди, в ці двері. За мною. *(Веде за ширми)*. Та гляди ж, Петре, як спущу штори на вікнах, тоді йти. Пам'ятаєш?

Петро. Добре, добре, знаю! *(робить па, клаца пальцями до Дзижки)* Так притиснемо! А ну-ну! як то вона буде...

Дзижка *(грозиць йому пальцем, показує на Романа, що йде попереду. Виходить)*.

Чуй *(вертається, хапливо біжить до вікна, дивиться, потім починає прибирати в хаті. Ставить на столик біля ка-*

напи пляшку, чарочки, цукерки; поправляє подушки. Зачісується перед дзеркалом, одчиняє двері в сіни й ходить по хаті, чекаючи. *Дзвінок*).

Чуй (*біжить у сіни й через якийсь мент вертається з Христею. Вона під густим вуалем*).

Чуй. Чого ти так запізнилась? Я боявся, що ти не прийдеш уже. (*Обнімає її*).

Христя. З Натусем возилася. Такий вередливий хлопець став. Прийшлося аж на коліна поставити. Чекай, я роз'яжу вуаль, такий густий, що нічого не бачу. Ти двері зачинив? Ніхто до тебе сьогодні не прийде?

Чуй. Ніхто, не бійся. Цілий вечір ми самі. (*Помагає їй роздягнутись*).

Христя (*кокетливо ніжно пригортається до його*). А ти думав, що не прийду? Сердився? Дуже?

Чуй. Хвилювався страшенно. Думав, може, Роман Віталевич помітив щонебудь і у вас там ціла історія.

Христя. Ну, як же він може помітити, ми тепер навіть і не бачимось при йому. А він десь пішов аж з обіду.

Чуй. Ну, хто його зна... Листи мої, наприклад у тебе.

Христя. О, вони так заховані, що й жандарми не знайшли б.

Чуй. Ну, чудесно... О, ти у мене обережна. (*Обнімає й веде її до канапи. Христя томно приплющує очі, але йде трошки шкандибаючи*). А що ти так ступаєш? Нога болить?

Христя. Та черевик душить ногу. Купила нові черевики — та так тиснуть ноги, що просто ходити не можна.

Чуй. А ну, покажи...

Христя. (*Сідає і витягує ноги*). Гарні? Шіснадцять рублів і сімдесят коштують. Страшно дорого!

Чуй. Але зате добре ноги тиснуть.

Христя. Страшно. Правої ноги зовсім не чую.

Чуй. Та ти скинь їх... Я дам пантофлі. Серйозно.

Христя. Ну, що ти! Ще хтось прийде.

Чуй. Та хто прийде? Мене дома нема. Нікому не одчиню та й годі. Скидай, скидай, я ось зараз пантофлі. З якої речі ти мавш мучитись.

Христя. А ти двері замкнув? Здається, ні. Я подивлюсь...

Чуй (*поспішно*). Ні, ні, сиди, я сам. Замкну на всі замки, тільки сиди ради Бога. Скидай черевички тим часом. (*Бере з-за ширм пантофлі, подає, сам іде в сіни й чути, замикає двері. Потім теж саме в хаті*). Ну, от, можеш бути цілком спокійна.

Христя (*роззувається й одягає пантофлі*). А гарненькі, правда? Я люблю добрі черевички. Вони розійдуться, це тільки поки нові.

Чуй. Звичайно, розійдуться. Чудесні черевички, як лялечки. От тобі пантофлі.

Христя. А як приємно все ж таки без цих черевичків. (*Раптом кидається на шию Чуві й обнімає, цілує*).

Чуй. (*Одповідає*). Скучила трошки?

Христя. Страшенно скучила... А ти чого такий сьогодні? Га?

Чуй. Який же я?

Христя. Немов холодніщий... Може ти змінився до мене?

Чуй. Як змінився?

Христя. Може, ти вже не поважавш мене?

Чуй. Ну, Боже мій, Христю, ти знов! Та я ж тобі...

Христю. Ну, прости, прости... Тільки ти якийсь такий... Ну, нічого, нічого. (*Обнімає і раптом дивиться на вікна, злякано*). А штори? Спусти, голубе, я боюсь... з того боку улиці...

Чуй. Та звідти нічого не видно. От чудна. Ну, я можу спустити. *(Іде, дивиться в вікно і спускає одну штору, потім другу)*. Ну, тепер ти вже зовсім спокійна? Тепер уже ніхто не прийде, не побачить і не почує? Правда? Ах, ти ж моя полохливенька. Вип'єш?

Христя. Вип'ю! Мій любий?

Чуй. Ну, розуміється... Прошу. Ну, за наше кохання!

Христя. За наше кохання! *(П'є)*.

Чуй. Ще по одній? Правда?

Христя. Не треба так швидко...

Чуй. Нічого, пляшка велика. Гарячіше цілувати будеш...

Христя. О, прошу... Я й без лікеру можу, ха-ха-ха!... Ну, швидче!

Чуй. За здоровля рогатих чоловіків!

Христя. Ти! *(Сміється)*. І жінок! За всіх рогатих!... А тепер іди сюди, швидче!...

Чуй *(сідає коло неї, обнімаються й замірають в поцілунку)*. *(Раптом розчиняються двері й входять Петро, Дзижка й Роман)*.

Петро *(кричить)*. Він дома, напевне дома, ей, Чуйчику!...

(Робить здивований вигляд). О! А це хто! Христя Парменівна?

Христя *(з криком одстрибує від Чуя, який з посмішкою одходить убік, з жахом дивиться на прийшлих і ховає ноги під сукно)*.

Роман *(тихо без експресії)*. А ти як тут, Христю? Що це значить?

Христя. *(Раптом швидко-швидко з розтерпано-солодкою усмішкою)*. А я, Ромасю, зайшла до Семена Семеновича. Він обіцяв мені показати свої фотографії...

Петро. А для цього хіба треба роздягатись?

Дзижка *(щось шепоче Романові)*.

Роман. Семене Семеновичу, що це значить?

Чуй *(ніби хмуро)*. Хіба це не зрозуміло? Ми любимо одне одного.

Христя. Як любимо? Та що ви мелете? Я роззулась, бо черевики тісні.

Чуй. Христю, не треба...

Христя. Та що не треба? Що таке? Я нічого не знаю. Що ви справді?! Сам мене запросив фотографії... Яка я вам Христя? Як ви смієте?

Роман *(раптом скаженіє, ступає крок уперед і кричить)*. Мовчать! Як ти смієш так нахабно брехати в очі?! Петре, Ольго Устинівно, ви свідки, що тут було і що казав Семен Семенович. *(До Христі)*. Кінець! Завтра ж подаю прошення о розводі. Цьому треба покласти кінець.

Христя *(як загнаний звір, злісно й пильно дивиться на всіх)*.

Петро. Давно пора! Я давно це казав! Так ви так, Христю Парменівно? Я радив би навіть поліцію привести, протокол зробить!

Христя. Ага! Я розумію... *(Починає швидко узуватись)*.

Дзижка *(щось незадоволено шепоче Петрові)*.

Роман *(остигаючи)*. Ходіте, панове, нам більше нема чого робить тут.

Христя *(раптом з одним черевиком на нозі, з другим у руці зривається з місця й підбігає до його)*. Ні, ти так не підеш звідци, мерзавець! Я розкусила всю вашу подлу штуку. А! Ти розвод! Ні, ти не пі-і-деш звідци! *(Верескливо кричить)*. Ви звідци не вийдете так! Я знаю, чого вам хочеться. Ця шлюха обкутила тебе.

Роман. *(Кидається на неї)*. Мовчи, гадино! Мовчи, бо я тебе...

Дзижка. Романе, Романе! *(хапає його)*.

Христя (*Ще дужче кричить*). А-а! А-а!... Бий, бий мене! На, бий, ріж мене, беріть усі, гризіть. (*Рве на собі кошточку*). А-а, а-а-а!

Чуй. Панове, панове, люде збіжаться.

Христя. (*До його*). А ти!... Я тобі.. (*Замахується черевиком*).

Чуй. (*Одбігає*). Панове, ідіть звідци швидче.

Петро. Та куди йдіть! Поліцію покличать. Що це..

Христя. (*З вереском кидається до його, але Петро хапає її за руки й одпихає*). Ой, полегче, бо... тут і смерть буде! Я не подивлюсь, що...

Дзижка. (*З мукою тягне його*). Петре, ради Бога, ходіте, не треба, нічого не треба. Господи! (*Витягає Петра й Романа в сіни. За ними вискакує Чуй, накинувши на голову капелюх*).

Христя. (*Весь час кричить. Коли вони зникають, вона змовкає і, прислухавшись, говорить з зловтішним тріумфом*):

— Ага! (*і починає взуватись*).

ДІЯ VI.

У Дзижки. Затишно й гарно обставлена кімната. Двері в сіни, в кухню в кімнату Романа. Піяніно.

Дзижка (*сама; тихо грає на піяніні, часом подивляючись на свій кишеньковий годинник*).

Входить Марта (*Вона має чепурніший, вільніший вигляд. Тихо говорить*): Пані, готувати вже чай?

Дзижка. Ні, ще рано, я думаю. (*Таємно й тихо*): Ви ж, Марто, глядіть, як прийде той... при Романі Віталевичі не кажіть мені нічого. Зробіте тільки знак. Добре?

Марта (*з підозрінням дивиться на неї*). Добре, пані. (*Виходить*).

Дзижка (*дивиться на годинник, знову грає*).

Роман *(входить з своєї кімнати. Має стомлений, нудний вигляд. Дзижка перестає грати, він махає їй рукою).* Грай, грай, — я на хвилинку... Грай собі.

Дзижка *(тривожно).* Може, я тобі заважаю працювати грою? Заважаю?

Роман. Ні, ні... Ти ж знаєш, що я навіть краще працюю, як ти граєш... Так щось... не робиться... Стомився чи що. А що, почти вечірньої ще не було?

Дзижка. Ні, не було. *(Підходить до його).* Чого ти такий, Ромо? Га? Чого не працюється?

Роман. Не знаю... Це нічого, так собі. Що це ти грала? *(Підходить до піяніна, перегортає ноти, одходить).* Знаєш, мені здається іноді, що я тому не можу працювати, що тут дуже тихо. Ось уже третій місяць, а ніяк не можу звикнути. Тихо так.

Дзижка. А там не міг тому, що було занадто шумно?

Роман *(ніяково сміється).* Розуміється, це я дурниці говорю. Мабуть, просто перетомився. Я занадто багато робив перед першим виступом... Ну, нічого, нічого *(знов підходить до піяніна, мнеться й, нарешті, викувато, але стараючись бути байдужним, говорить).* А може б, Олю, ти заграла й заспівала мені трошки щонебудь?

Дзижка *(весело).* Добре! Я сама хотіла та боялась, що це одірве тебе од роботи. Що ж тобі? Хочеш ту „завзяту“, як ти кажеш?

Роман. Ні, може б, ту, як її, колискову? Га? тобі не хочеться?

Дзижка *(стаючи серйозною).* Знов, Ромо?

Роман. Так що ж тут такого? Мені дуже подобається сама музика.

Дзижка. Я можу заграти, але це тебе розтрівожить, Ромо?

Роман. Ні, ні, чого ради? *(Силковано сміється)*.
Що ж я вже така слабонервна дівчина чи що?

Дзижка *(мовчки сідає за піяніно й тихо грає колискову пісню, співаючи)*.

Роман *(сідає в дальший куток і застигає, дивлячись поперед себе невидючими очима. Коли Дзижка кінчає грати й встає, він не чує й сидить так само не порушено)*.

Дзижка *(підходячи до його, ніжно й сумно обіймає)*.
Бач, любий, я ж казала...

Роман *(стрипуючись)*. Га? Що ти говориш?

Дзижка. Нічого, милий. Я питаю, над чим ти сьогодні робив?

Роман. Над чим я робив? Так... над одним питанням... Що ж це так довго почти сьогодні немає?

Дзижка. Ти хіба ждеш якогось пильного листа?

Роман. Так... Од професора... Грудавва... Там одне цікаве питання... Сьогодні в університеті... Словом, дуже важно... А може, в скринці вже є, — ти не дивилася?

Дзижка. Нема, я тільки що заглядала.

Роман. Ну, нічого. *(Встає, ходить, потім знову сідає)*.
А з консисторії все нема нічого?

Дзижка. Буде, Ромо. Ще ж і трьох місяців нема, як почалось діло... Ти ж сам знаєш, як там довго тягнеться.

Роман. То правда... Ну, та нічого, це я так собі...
(Знов устає, ходить, зазирає в вікна).

Дзижка *(сумно слідкуючи за ним)* Ромо!

Роман. Га?

Дзижка. Іди сюди, сядь коло мене. Слухай любий, тільки ти не сердься... Ромо, може, я тебе з'язую?... Чекай, чекай... Може, тобі трудно тут жити, може ти хочеш вернутись туди до сім'ї, то ти памятай, що ти вільний. Цілком вільний, Ромо. Ні словом, ні думкою,

ні крихоткою серця я не осужу тебе... Про мене не думай, я собі раду дам у житті. Тільки щоб ти не мучився... Ромо!... Що ж ти мовчиш?

Роман. Що ж я тобі скажу, Олю? Ти ж сама все знаєш і розумієш. Я не можу піти од тебе, ти мов все ясне і сильне в житті. Піду од тебе туди і працювати, жити уже не буду. Що ж мені тобі сказати?

Дзижка. Але що ж нам робити, Ромо? Треба ж якусь раду собі дати. Я чую, що над нами щось нависає, що за нашим щастям хтось стоїть і страшно стереже його. І я нічого не можу зробити, як у кошмарі. Хотіла б з усіх сил побігти, утекти і ледве-ледве пересуваю ноги... Ромо!

Роман. Що, дитино?

Дзижка. Що нам робить? Може, виїхати звідси кудиневбудь? Як ти думаєш?

Роман (*живо*). Виїхати? Ні, я не можу... Я все ж таки... (*замовкає*).

Дзижка. Що „все ж таки“?

Роман. Я все ж таки думаю, що... що ми прийдемо з нею до чого небудь. Ну, хоч раз у місяць вона пускатиме його до мене. Це ж... це ж... нечувано. Я ж — батько!

Дзижка. Ти ж знаєш, що...

Роман (*спалахуючи, схоплюється*). Я знать нічого не знаю! Ніяких її умов я не хочу признавати, вона не сміє їх виставляти. Я не її хочу бачити, а сина, вона не сміє мені нав'язувати себе, безсоромна, жорстока баба! І як вона сміє рішати за його, кого він хоче, батька чи матір.

Дзижка (*мовчить, дивиться на годинник*).

Роман. Ти ждеш кого-небудь?

Дзижка. Семен Семенович обіщав зайти по одному театральному ділу та щось запізнився.

Роман. Ти, Олю, вибачай, я вийду з дому, мені сьогодні трудно говорити з людьми.

Дзижка. Та ти йди до себе, ми тебе не будем зачіпати.

Роман. Ні, я піду трохи перейдусь по вулицях. Я хочу обдумати ще дещо з завітної лекції. Та, може, й почтальона зустріну. Ну, будь здорова. *(Цілує її й виходить)*.

Дзижка *(сама; якийсь час задумливо тужно сидить, потім встає й дзвонить)*.

Марта *(входячи)*. Це ви дзвонили, пані?

Дзижка. Я... Ще немає того?... *(Киває на кухню)*.

Марта. Немає, пані...

Дзижка. Глядіть же, Мартонько, я вас дуже прошу, щоб Роман Віталевич нічого не знав. Будь ласка!

Марта. Ой, що ви, пані, та з мене й обценьками не витягнуть і слова... От тільки, простіть мені, що я насмілюсь казати вам. Чи не боїтесь ви, пані, мати діло з цим жуліком? Не сердьтесь на мене, що я смію. А тільки я його так знаю, як мабуть ніхто. Це ж такий чоловік, що рідного батька продасть за чарку горілки й не скривиться. Вірте мені, пані...

Дзижка. Не бійтесь, Марто, нічого такого немає.

Марта. Як же мені не боятись, пані? Я як перший раз побачила його тут, так трохи не зомліла. Уже, грішна, подумала, чи не хочете ви мене оддати їм назад. Їй Богу!

Дзижка. Ну, що ви, Бог з вами, хіба ви кріпачка якась? Тепер такого права немає.

Марта. Ой, пані, що я вам скажу! Як розказують старі люди і як сама бачу, так не тоді, а тепер і єсть оте кріпацтво.

Дзижка. Ні, Марто, тут діло йде про те, щоб Роману Віталевичу зробити добре. От і все.

Марта. А що, пані, не чуть ще нічого од начальства про суд?

Дзижка. Ні, нічого.

Марта. От жінка, хай Бог милує! Я тільки ще одну таку бачила за все життя своє. А ви думаєте, пані, що вона не научує панича Натуся проти пана? Я своїми вухами чула, як вона казала йому „твій тато не добрий, обіжає твою маму“. Чи можна ж таке? Та воно ж мале, хіба воно може розсудити, чий гріх? Ой, пані, вірьте слову, як мені у вас як у раю, так у неї було як у пеклі! Хай Бог милує.

Дзижка. Ну, Бог з нею, Марто. А що то сьогодні Роман Віталєвич робив у кухні у вас?

Марта. *(Радісно)*. А гралися з моїм Васильком. Такі смішні! От так їм, видно, скучно за дитиною... та хоч з моїм погуляються. *(Дзвінок)*.

Марта. Ой, хтось прийшов! *(Біжить у сіни)*.

Чуй. *(Входячи)*. Доброго здоров'я. А на дворі немов уже весна починається. А де ж?... *(киває на двері в хату Романа)*.

Дзижка *(вітаючись)*. Нема, пішов погулять...

Чуй. А того... братухи славного — не було ще?

Дзижка. Ні, чогось нема. Мабуть, не добув або ще прийде...

Чуй. *(Тихо)*. Ну, моя дорога, справи стоять досить кепсько.

Дзижка *(Стурбовано)*. А що таке?

Чуй. Христе-продавка подала контр... контр... чорт його зна, як це казав адвокат... ну, словом контр-прошення таке саме як ми.

Дзижка. Як таке саме?

Чуй. Точнісінько. Цеб-то, що муж її зражував і через те вона вважає себе потерпівшою стороною.

Дзижка. Та на яких підставах?

Чуй. Має документи, ваші листи до Романа Віталевича. А з листів видно, що, дійсно, він раніше її зрадив, ніж ми її піймали. На цій підставі й весь її контр. А свою зраду не признає, каже що ніякої зради не було, а що вона хотіла тільки перевірити, чи справді її ловлять, як вона догадувалася. Що це з її боку була така сама комедія, як і з нашого, а через те зради ніякої не було. Розумієте!? І от стоячи принципіально, вважайте! — стоячи принципіально за нерозторжимість шлюбу, вона свої згоди на розвод не дає і не дасть ніколи, хіба що Синод схоче силою піти проти її принципів. Ловко?

Дзижка. Але ж звідки вона має Романові листи?

Чуй. Звідти ж, мабуть, звідки ми матимемо мої листи до неї.

Дзижка. Так що надії мало?

Чуй. Ну, цього сказати не можна. Але що вона діло затягне цим на довго, це факт. Я радив і ражу Роману Віталевичу: не давать їй грошей. Рішуче, з такими типами треба з нагайом у руках балакати. Тоді буде добре.

Дзижка. Ну, од Романа цього не можна вимагати. Він швидче одним ударом може вбити, ніж з нагаями. Що ж робити, Семене Семеновичу?

Чуй. Прийдеться чекати. Треба швидче дати адвокату мої листи. Це трошки штовхне справу наперед.

Дзижка. „Ждати“. Легко це сказати, а як зробити?

Чуй. Що він, все нудиться?

Дзижка. Його мучить совість, що він покинув свою дитину на загибель. Це йому не дає спокою. Ради Бога, Семене Семеновичу, не кажіть йому поки що нічого про цей контр. Він і так сумнівається, чи вигра справу, а тут і зовсім загубить надію.

Чуй. Звичайно, не треба поки що говорити, побачимо, як далі буде.

Марта *(на порозі, тихо)*. Пані, там той жулік прийшов. Куди його?

Дзижка. Ведіть сюди! А як хтось позвонить, то забіжить уперед до нас.

Марта. Добре *(виходить)*.

Чуй. Вона його жуліком зве?

Дзижка. Не инакше.

Чуй. Щоб це було несправедливо, я не можу сказати.

Входить Мішель. Вигляд у його спокійний, трошки таємничий. Побачивши Чуя, нерішуче зупиняється.

Дзижка. Нічого, нічого, Семен Семенович знає.

Мішель. А! Тим краще. *(Роз'язно вітається)*.

Дзижка. Принесли!

Мішель. Розуміється. Перш усього, Ольго Устинівно, як я вам казав, я стою принципіально *(Дзижка й Чуй непомітно переглядаються)* на тому, що сестра неправа. Я — чоловік без міщанських забобонів і признаю тільки вільне кохання. *(До Чуя)*. Вибачайте, ви щось хочете сказати?

Чуй. Так. Ви не можете мені показати листи? Я хотів би подивитись, чи нема помилки.

Мішель *(Охоче)*. О, прошу, прошу. *(Виймає з бокової кишені пакет, розгортає, витягає один лист і подає)*. Прощу дуже.

Чуй. Ні, ви мені всі дайте. Там можуть бути чийсь чужі.

Мішель. *(Добродушно)*. Вибачайте, я всіх дати не можу раніше, ніж... ви розумієте, що я все ж таки ризикую і, як не як, іду проти рідної сестри. Я, звичайно, тільки через те, що принципіально.

Дзижка. Ах, так! Я зараз, зараз. *(Хапливо виймає наготовані гроші й подає Мішелеві).*

Мішель. Ви розумієте, що я також, так сказати... *(Уважно рахує, ховає).* Цілком вірно. Прошу дуже. *(Протягає пакет).*

Чуй. *(Переглядає).*

Мішель. Не бійтесь, помилки не може бути, я міг би бути експертом по часті почерків. Одна рука.

Чуй. Так. Помилки нема. Слухайте, е... добродію, а ви, часом, не знаєте, яким способом у вашої сестри опинились листи Ольги Устинівни?

Мішель *(З занадто невинним виразом)*. Листи Ольги Устинівни? Не знаю.

Чуй. А ви знаєте, що ваша сестра подала в Синод заяву?

Мішель. Про це знаю. Що знаю, то знаю.

Дзижка. Ну, справа скінчена. *(До Чуя)* Здається, більш нічого?

Чуй. Нічого.

Мішель. *(Встає, прощається)*. Ну, мені треба поспішати. Ви мені вибачте, що я піду, обіщав сьогодні бути в опері. Здається, трошки запізнився. Всього найкращого! Сюди йти? *(Показує на кухню).*

Дзижка. Я вас проведу. *(Виходить з ним і через якийсь час вертається).*

Чуй. Як вам подобається цей достойний брат своєї сестри?

Дзижка. *(Весело)*. Він — чудовий, Чуйчику. Правда? Як би я не боялась, що він засидиться, я б ще трошки з ним побалакала... Ну, добре, що хоч листи єсть. Ви коли їх оддасте? Завтра? Ну, все ж таки хоч трошки ніби наперед. Ой, Чуйчику, як страшно помалу все це

йде. Я теж починаю зневірюватись. Але ми все ж таки поборемось? Правда, Чуйчику? І буде таки...

Марта (*входячи*). Пані, той жулік знов щось хоче сказати вам, каже, забув.

Дзижка. Ще? Ну, ведіть його сюди.

Марта. Та скажіть йому, пані, щоб не чіплявся до мене. Бо побий мене сила божя, рогачем голову проб'ю, як зачепить! І тут лізе, халамидро!

Дзижка. Добре, добре... Ведіть його. (*Марта виходить*). Що ж він там забув? Цікаво! Здається, гроші, як була умова...

Входять Мішель і Марта.

Мішель. Вибачайте, я ще на хвилинку, згадав, як вийшов (*До Марти, показуючи їй вийти*). Прошу, прошу.

Дзижка. Марто, вийдіть.

Мішель (*підходить ближче*). Прошу прощення, Ольго Устинівно, але, як ваш прінципіальний прихильник, зроблю вам наганяй. Ви недипломатично ведете свої справи, недипломатично.

Дзижка. Як так? В чому річ?

Мішель. На віщо Роман Віталєвич написав цього листа сестрі?

Дзижка. Якого листа? Він ніяких листів вашій сестрі не писав. Я, принаймні, не знаю, не чула...

Мішель. Ах, так ви не знаєте? Значить, Роман Віталєвич сам писав? Ну, все одно, не дипломатично, не дипломатично. Таких листів писати не можна.

Дзижка. Я не знаю. Що ж він писав там? Про віщо?

Мішель. Цього я не знаю, але...

Дзижка. Як не знаєте? Ви не читали, сестра вам не читала?

Мішель. Ні. Вона знає, що ми розходимось в принципах і нічого мені...

Чуй. Чекайте, як же ви кажете „таких листів писати не можна“. Очевидно, ви знаєте, про віщо в йому було?

Мішель *(вибачливо до його)*: Я сказав, дійсно, „таких листів“, але що саме в йому, мені невідомо. А що недипломатично, то це я сужу по тому вражінню, яке лист зробив на сестру.

Дзижка. Яке ж це вражіння?

Мішель. До листа вона була ні так ні сяк. Після ж листа у неї зразу піднявся дух, взагалі, підбадьорилась і шанси її побільшилися.

Дзижка. Шанси на що?

Мішель. Очевидно, на те, що Роман Віталєвич вернеться до неї. Так, принаймні, я сужу...

Дзижка. Господи! Що ж він міг їй написати?! Голубчику, Михайле Парменовичу, ви не можете як небудь дістати того листа? Я вам буду дуже-дуже вдячна...

Мішель. Хм!... Мені здається, що це можна було б... Але... Тут, розумієте, прийдеться через прислугу робити... Підкупити...

Дзижка. Скільки це буде коштувати?

Мішель, Хм... Як вам сказати... Сестра її розчитає, як довідається.

Дзижка. Ради Бога, говоріть швидче, скільки це буде.

Мішель. Я думаю, не менше ста рублів.

Чуй. Сто рублів? Та бійтеся ви Бога, чоловіче!

Мішель. Ви розумієте, прислуга ризкує, потім трус у неї, без місця буде.

Дзижка. Ну, добре, я...

Чуй. Та нічого подібного! За віщо? Ми самі знаємо у Романа Віталєвича і кінець.

Мішель. Хм! Чекайте... Так... так... Ну, менше як п'ятьдесят рублів не можна. Це рішуче.

Чуй. Дві десятки і кінець.

Мішель. Ну, помилуйте, Семене Семеновичу, треба ж все таки бути гуманним. Прислуга місце...

Чуй. Дві десятки. Прислуга буде рада. Скажіть, що ми з принціпу більше не хотіли дати. Тим паче, що Роман Віталєвич напевне сам скаже. Я думаю, що навіть зовсім не треба через прислугу.

Мішель. Ну, добре. Нехай буде так. Складаю на вашу душу, як пострадає прислуга. Вона, розуміється, візьметься. Народ такий, що за копійку душу свою продасть. Добре. Так коли можна вам принести?

Дзижка. Яко можна швидче, розуміється.

Мішель. Чудесно. Я думаю, що завтра в цю саму пору я буду у вас. Так?

Дзижка. Добре, я вас ждатиму.

Мішель. Ну, вибачайте, я спішу і так запізнився. До приємного побачення! *(уклоняється й поспішно виходить)*.

Чуй. Але ж який шарлатюга: сто рублів!

Дзижка. Що ж він там їй написав? Що він їй міг написати? І мені ні слова. Через що? Боїться мене, не довіряє? І що він їй таке написав, що у неї дух піднявся? Не уявляю собі!

Чуй. Та чи правда ще цьому? Можливо що цей жулік просто хотів авансом виманити ще з десятку і видумав усе.

Дзижка. Ні, ні, він напевне написав. Я це знаю. Він усе жде якогось листа сьогодні. Очевидно, відповідь від неї. Але що він їй міг написати? Що вернеться? Але чого ж ховати від мене? Хіба я його хоч колинебудь

держала, не пускала? Хіба я сама не бачу, що йому тяжко. За віщо ж таке недовірря? Нічого не розумію.

Чуй. Та поговоріть з ним і виясниться.

Дзижка. Ой, ні! Коли він не хоче сам говорити, з якої ж речі я буду лізти до його. І, ради Бога, Семене Семеновичу ні словом йому про це. Добре?

Чуй. Ну, мені зовсім нема чого мішатись. Це — ваше діло.

(Дзвінок).

Дзижка. Це, мабуть, Роман або почта. *(Біжить до дверей. По паузі, стоячи на порозі)*: А, це ви! Де ж ви зустрілися?

Роман *(входячи з Петром у пальті)*. А почти не було?

Дзижка. Ні, не було. І, мабуть Романю, вже й не буде, — пізно. Завтра, напевне, вранці прийде.

Роман. Хм! Повинно б уже сьогодні бути. Доброго здоров'я, Семене Семеновичу. Ви давно? *(Не слухаючи його, до Дзижки)*. А в якій годині звичайно приходять почтальон?

Дзижка *(вітаючись з Петром)*. О сьомій, а тепер уже більше восьми... Та чому ти не роздягнешся, хіба ще куди підеш?

Роман *(машинально роздягається й складає одержу на стілець)*. Ні, не йду...

Петро. А, — Чуй-Чуйчику, як ся мавш? Ну, нарешті можеш поздоровити мене. Панове, об'являю вам радісну новину: нарешті я їду до Петербургу. Продав картину й складаю манатки.

Чуй. Невже продав? За скільки?

Петро. Мало, — тисячу.

Чуй. Тому самому?

Петро. А то-ж.

Дзижка. Значить, з вас могорич?

Петро. Звичайно. Чуєш, Романе, от і Ольга Усти-

нівна каже, що могорич. А він, комік, протестує. Думас, як студенти його на руках носять, так він і, справді, святий? Не забувай, голубчику, що ми — не студенти і знаємо дещо більше за студентів. Прошу, шановне товариство, завтра до мене на прощальний вечір! (*Церемонно уклоняється*).

Дзижка. З охотою.

Петро (*до Романа*). Чуєш, ти? От як йому закрутила голову слава! Пройшли разом три квартали і він ні одного слова не чув, що я йому казав. Повна голова проблем. Чи він хоч їсти не розучився, Ольга Устинівно? Це з ученими трапляється, я чув.

Дзижка. Роман сьогодні трошки стомленим себе відчуває, ви не звертайте уваги. Може б ти, Ромо, пішов до себе, спочинув?

Роман. Ні, нічого... Я так... Тут у мене деякі комбінації... Ну, нічого. Так що ти говориш, Петрусю?

Петро. От як бачите! Цілу годину говорю з ним, упріваю, а він потім: „Так що ти говориш, Петрусю?“

Всі *сміються*. — (*Дзвінок*).

Дзижка. Хто б це міг бути?

Роман. Мабуть, пошта. (*Хоче бігти*).

Дзижка. Та сиди, Романе. Марта принесе, коли пошта. Будеш вибігати на кожний дзвінок. Мабуть, хто небудь з знайомих.

Марта (*входить з сіней і, зачинивши за собою двері, зляканим шепотом*): Пані, там... стара пані... з Натусем і Олімпіядою Іванівною...

Всі (*мимоволі підводяться*).

Дзижка. Христя Парменівна? До кого ж вона?

Марта. До пана...

Роман (*хвилюючись*). До мене? Ага, ну-так, так, так... Так скажіть, Марто, щоб сюди... Або я зараз... Ні, нічого,

нехай сюди. Ти, Олю, нічого не мавш проти? Знавш, я хотів тобі сказать... Ну, та нехай... Просіть, Марто... *(Марта виходить)*. Як же це так? Це зовсім... *Входять Христя, держучи Натуся за руку, за ними Олімпіяда. І та й друга мають холодний, образений і гидливий вираз на лицях. Озирають хату з ворожістю й насмішкою. Натусь горнеться до матері й дивиться з під лоба.*

Христя. Ах, тут уся кумпанія... *(До Романа)*. Я прийшла до тебе, але раз ти хочеш, щоб і вони були, — прошу.

Роман. Вибачай, Христю, я, власне, не знаючи, з якого приводу ти...

Христя. Я з приводу твого листа, який ти прислав мені. В йому ти докорявш мені, що я насилую волю й свідомість нашого сина, що не даю йому зробити вибір, я от і привела сюди нашого сина, щоб він зробив цей вибір...

Роман. Але ж... я зовсім не думав, що це так. Мені, розуміється, приємно бачити Натуся і я вам дякую, що... Здоров, Натусю... *(Підходить і простягає руки Натусеві, хлопець ще щільніше горнеться до матері)*. Що ж ти мене вже не пізнаєш, Натусю? Га? *(Присідає коло його)* Ну, здоров, давай лапу. Забув? Чого ж ти мене боїшся? Ну, іди сюди, ми побалакаємо. Іди, мій хлопчику, ми ж так давно не бачились. Ти скучив за татом? *(Тягне до себе Натуся, той хмуро опирається)*.

Олімпіяда. На віщо ж ви тягнете дитину? Самі насилуєте, а кажете, що другі насилують. Бачите, що дитина боїться вас.

Роман *(Силкуючись жартувати)*. Що ж я йому зробив? Я не страшний, чого йому боятися.

Олімпіяда. Такого батька всяка дитина буде боятися.

Христя. Тепер ти сам бачиш, що зробив з свого сина? Бачиш? Я його не силюю. Ти думавш, що дитина нічого не розумів? Не бійся, він уже розумів і, дійсно, має рацію боятись.

Роман. Господи! Чекай, Христю, так же не можна... Підожди, дай же хоч... Я не розумію. Натусю, за що ж ти на мене сердишся? Що ж я тобі зробив? Я так давно не бачив тебе, скучав за тобою, а ти он який... А ще запорожський козак. Хіба запорожські козаки були такі со своїми татами? Ну, йди до мене та поздоровкайся по козацькому, здорово так... Ну?

Натусь *(засоромлено, але м'ягче дивиться на його, потім підходить і простягає руку)*.

Роман *(Радісно)*. Ну, от! От бачиш... От тепер уже зовсім не той... Ну, так скажи ж мені, ти скучив за мною? Га? Ходім, сядемо там з тобою...

Христя *(різко)*. Натусю, не ходи туди!...

Роман. Христю, але ж так не можна!

Христя. Ти насилуєш його. Можеш говорити з ним тут. І, взагалі, я не розумію, чого тобі ще треба. Спитай його, чи він хоче зостатись у тебе і більше нема чого балакати. Я не прислуга твоя, щоб стояти біля порогу! І це називається, делікатність! Елементарної ввічливости нема!

Роман. Вибачайте, ради Бога, але — я... Прошу сидати... Будь ласка... Може чаю?

Христя *(з посмішкою)*. Дякую дуже... Натусю, іди сюди...

Петро *(обурено)*. Позвольте, добродійко, раз ви привели сина, щоб міг зробити вибір, так не насилуйте його.

Христя. А вас я прошу не мішатись не в своє діло! Не до вас прийшла!

Роман *(все держучи Натусю, сідає недалеко від Христі)*

і садовить сина на коліна). Ось ми тут з тобою сядемо. Правда? А який у тебе жупан гарний!

Натусь. Це не жупан, а блузка. Жупани не такі.

Роман. А, правда, не такі, не такі, це дійсно. Ну, а хочеш я тобі куплю жупан? *(Олімпіяда обурено шепоче Христі).*

Натусь. Купи. А ти, тату, вже професор?

Роман. Професор, хлопчику..

Натусь. А автомобіля ще не мавш?

Роман. Ні, ще не маю. А ти любиш кататися на автомобілях?

Натусь. Люблю.

Роман. А за мною ти скучав? Га?

Натусь *(починає мовчки злізати).*

Роман. Куди ж ти? Куди, хлопчику, га?

Натусь. Пусти мене.

Роман. Чого ж ти тікаєш, га? Ти мене не любиш, ні, дитино моя, за що, га?

Натусь. Ти — не добрий. Я не хочу, пусти. Мама і я плачемо через тебе...

Роман. Хлопчику, ти не знавш, я мамі нічого не зробив... Ти ще малий, ти не можеш зрозуміти...

Натусь *(дивиться з ненавистю на Дзижку).* Ти любиш оту шлюху, а нас не любиш, пусти мене *(виривається й біжить до матері).*

Роман *(до Христі)* Господи! Що ти з ним зробила!

Христя *(до Натуся).* Натусю, не можна так! Негарно!

Натусь *(Топуючи ногою й люто поглядаючи на Дзижку).*

Шлюха! Шлюха! Ти сама казала, що вона шлюха!

Олімпіяда. Натусю, не можна, дитино!

Христя *(заспокоює Натуся).*

Дзижка *(тихо, спокійно й рішуче до Романа).* Романе!

Ти повинен іти до своєї дитини. Ти, бачиш, в яких вона руках?

Христя. Краще б на свої руки подивилась.

Роман (*хрипко до Натуся*). Натусю, зостанешся зо мною? Га?

Натусь. Ні, ні! Я без мами не хочу!

Дзижка. Іди, Романе, ти мусиш іти, коли любиш свою дитину...

Роман (*до Натуся ще глухіше*). А може, Натусю, зостанешся?

Дзижка (*оглядається, бере пальто Романа й піддає йому*). Одягайсь, Романе.

Роман. Та зараз? Чекай... я ж...

Дзижка. Зараз, тепер же... Всі речі і все инче потім... Іди, так краще, це єдине... Так треба... На шапку... Калопі де? Калопі там... Прощай...

Роман (*стоять убито й непорухливо*).

Натусь. Тату! Та ходім же!

Роман (*нахиляється до Дзижки, обнімає її й цілує в лице, потім у руку, довго не одривається*).

Дзижка. Ну, годі, Ромо, годі, мій бідний... Іди, а то... (*кусає губи*).

Христя (*голосно*). А актьорка хороша!

Роман (*як підкинений, випрямляється й скажено ступає до Христі*).

Дзижка (*схопивши його за руку*). Ромо! Романе!... Не треба...

Роман (*повертаючись до Дзижки, тяжко дихає, ще раз обнімає, і з мукою, але твердо*). Прощай. Спасибі тобі за все!... Ходімте!

Олімпіяда (*поспішно виходить, за нею Христя з Натусем*).

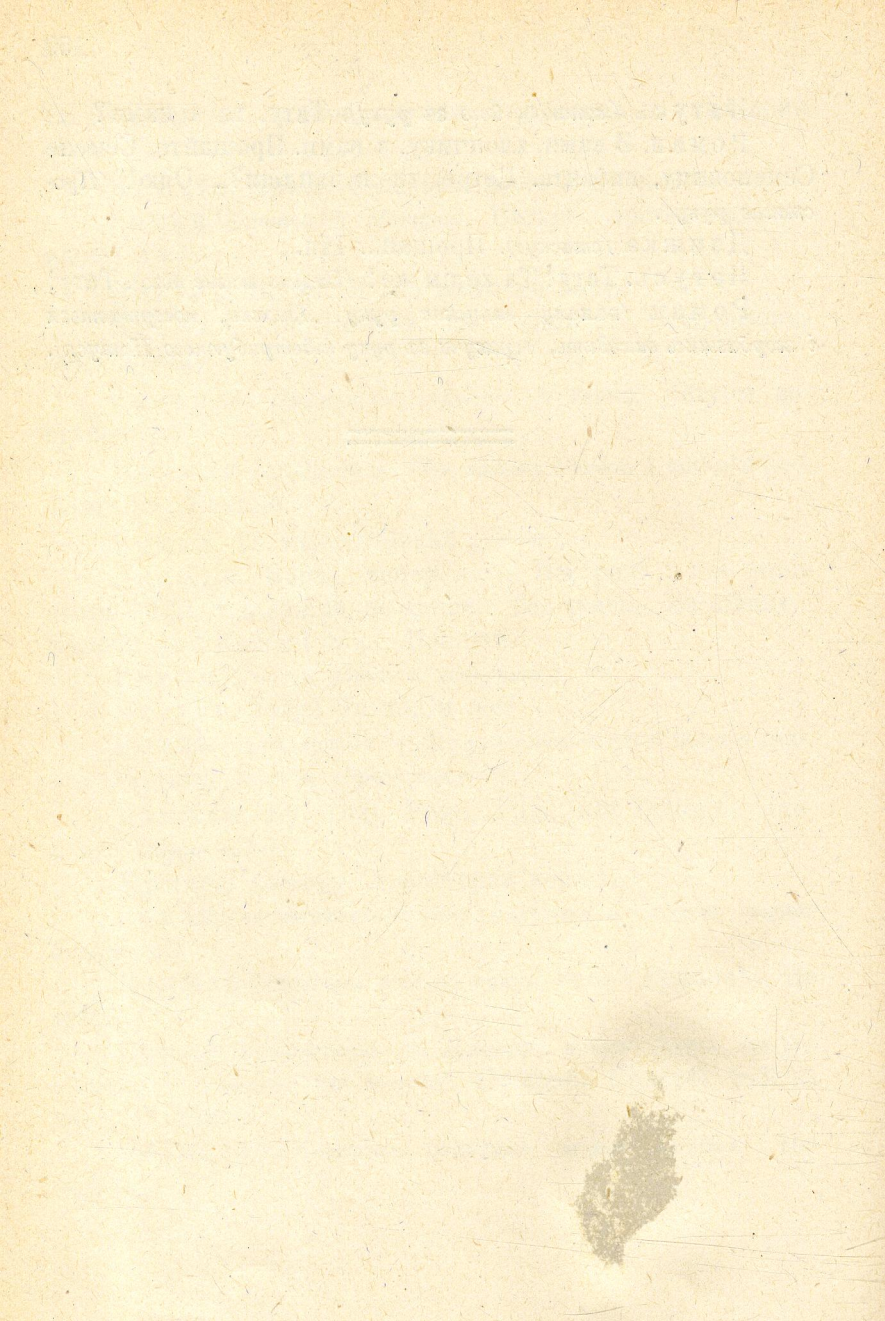
Натусь *(хапаючи його за руку)*. Тату, ти з нами?

Роман. З вами, хлопчику, з вами. Прощайте, Семене Семеновичу, вибачте. Петре, ти ж зайдеш?... Олю! *(Протягає руку)*.

Дзижка *(стискує)*. Прощай... Іди...

Натусь. Тату! Та ходім же! *(Сильно тягне його)*. Тату!

Роман *(помалу випускає руку Дзижки, повертається і згорбившись виходить, держучи за руку підстрибуючого Натуса)*.

Б А З А Р.

Песа на 4 розділи.

REAR
11000 1 1 11000

ДІЄВІ ОСОБИ:

Маруся	}	Партійні товариші.
Леонід		
Трохим		
Цінність Маркович		
Оксана		
Михайло		

Помічник начальника тюрми.

Явдоха.

1-е, 2-е, 3-е, 4-е, 5-е вікна камер уголовних.

Вартовий.

Пані в траурі з дочкою.

Дві панночки.

Втікачі.

РОЗДІЛ І.

Лісок. Галявинка. Майський соняшний день. Нема нікого. Зліва недалеко десь чути жіночий, палкий голос; по тону помітно, що говориться промова. Часом виривається гомін оплесків. Хутко виходить Трохим, за ним поспішає Цінність Маркович. Трохим — здоровий мускулястий парубок; рухи нетерплячі, валкі. Цінність Маркович — людина літ 32—34, з кучерявою борідкою і великим чолом. Очі уважні, бігаючі; вчувається не раптова, але уперта, завзята енергія.

На лиці переважно діловита заклопотаність.

Трохим. Ні, це неможливо, це — неможливо!

Цінність Маркович. Та слухайте, чудачина ви! чорт би вас побрав... Так же неможна! Неможна, любчику... Треба бути терплячішим до людей.

Трохим (*швидко ходячи по галявині*). Я не можу!... Я не можу! Вона говорить просто неможливо! Просто неможливо! Так есдек говорить не може... Це — есерство, анархизм, кадетизм, що хочете, тільки не соціалдемократична промова... Як собі хочете! (*Зупиняючись*). Потім що це за манєра промовлять? Вона весь час не зводить очей з Леоніда. Вона до його говорить, а не до маси! К чоррту з такими промовами! От що! (*Ходить*).

Цінність Маркович. Ага! Так он чого бісова зозуля кувала!

Трохим (*зупиняючись*). Зовсім не он чого, а вся її промова...

Цінність Маркович. Чекайте, любчику, не гарячіться. Ви мені скажіть: її слухають?

Трохим. Ну, слухають... Але ж...

Цінність Маркович. Очі у цієї маси горять зараз?

Трохим. Ну?

Цінність Маркович. Маса ця готова зараз за нею в огонь і в воду?

Трохим. Та це, скажете, через те, що вона гарно говорить? Ха-ха-ха! Через те, що вона — гарна! От через що!

Цінність Маркович. Любчику мій! Ви самі оце хвилюєтесь тільки через те, що вона — гарна... Яке нам діло до того, через що у маси очі горять? Нам треба, щоб вони горіли.

Трохим. Напоїть тоді горілкою, ще лучче горітимуть.

Цін. Марк. Горітимуть та не тим... У маси треба перш усього з під грузу виковирнуть соціальну сльозу... Перш усього, любчику, соціальну сльозу! А одною горілкою не втнеш... Вона промовляє неважно, це правда, і знання у неї небагато, і... хоче бути Жанною д'Арк, але зате... у неї краса. У всякого свої цінності. А ви не хвилюйтесь. Вона все ж таки говорить, а що трошки набіхує на соціалдемократію, так це вже не такий гріх. Хто перед богом не винен? А зате ви подивіться, як її слухають, хоч вона й дивиться на того чортового Леоніда... Га?.. Багато ви бачили, щоб з такими роззявленими ротами слухали ораторів... Ви гляньте... *(Повертається в бік голосу)*. Ач, як замерли... Ротами слова ловлять... А гарна канальська дівчина... Що гарна, то гарна!

Трохим *(похмуро)*. Слухайте, Цінність Маркович..

Цін. Марк. *(повертаючись до його)*. Слухаю, любчику...

Трохим. Я в справі з побігом не хочу брать участі...

Цін. Марк. *(здивовано)*. Оце маєш! Це ж через що саме?

Трохим. Не можу.

Цін. Марк. *(стурбовано)*. Ну, слухайте, радість моя, не вигадуйте ви чорт-батька-зна чого. Чого ж ви не можете?

Трохим. Не можу! Тільки ви не думайте, що я боюсь... *(Ходить по галлявині. Різко зупиняється)*. Ну, слухайте, щоб ви чого не думали, я вам скажу прямо, чорт вас побори: ревную! От і все. *(Ходить знов)*.

Цін. Марк. Кого? До кого?

Трохим. Марусю до Леоніда.

Цін. Марк. Ну, слухайте, серце, це — причина, яку я б не зважився в протокол засідання записати...

Трохим. Може бути, може бути...

Цін. Марк. Так пересилить же можна себе, любчику.

Трохим *(зупиняючись)*. Не можу. Пробував. Ревную до того, що голова крутиться... Не то що алегорія, а от так прямо таки крутиться та й годі... От так, звідси *(показує на низ живота)* якась хвиля як посує, так аж туман в очах... Знаю, — дикість прадідів, некультурність, ну, не можу... Не можу!... Буває, що схопив би її й його і зубами порвав би на шматки. І аж гарчав би... Не можу, говорю вам, нароблю дурниць... Каятись самі будете... Замість в стіну, візьму й шпурну у їх бомбою. Найдіть когось инчого на моє місце...

Цін. Марк. Голубчику мій! Я розумію ваше становище, але ж ви самі добре знаєте, що нема нікого. Та ще на ваше місце. Не всякий з цим любить діло мати. Це раз. А друге, попросту нема нікого. Після розгрому вашої організації треба було з мікроскопом розшукувати вас. Один, два та й уже. Ну, хто може? Леонід? Ну, його треба насамперед самого підвести до стіни, підперти, щоб вітер не звалив, а тоді вже хай пуска бомбу з рук.

Трохим. Михайло міг би.

Цін. Марк. Михайло, серце, жонатий чоловік. Алучче мені мати діло з бригадою холостих жандарів, ніж з одним жонатим товаришем... Їй богу! До речі і Леонід жонатий, хоча тут... Ну, та неважно... Ні, любчику, Михайло не годиться. Він до того ще й робітник. Як щось станеться з ним, покине нам жінку з трьома дітьми... Не талія! Пересильте ви себе... Закрутіть віжки на руку і...

Трохим. Ні, не можу! Боюсь... Хай тоді ні вона, ні він не беруть участи...

Цін. Марк. Ну, а хто?

Трохим. Замість Леоніда — Оксана, а замість Марусі... *(мовчить)*.

Цін. Марк. От бачите: а замість Марусі вже й нема нікого... А Оксана знов з шестимісяшною дитиною... Ні, голубе, плюньте, не псуйте справи... Тут же, серце, все таки ходить про волю дванадцяти товаришів... І це ж треба подумати... Га?.. Та потім... Чекайте! Та звідки ви знаєте, що вона любить Леоніда? Вона вам сама казала?

Трохим. Ні, не казала, але...

Цін. Марк. *(зрадивши)*. Не казала? Хо! Так чого ж ви тут...

Трохим. Але я сам бачу.

Цін. Марк. Ну, любчику, це — не глагол! Це — не глагол! Ви іменно той, що ні чорта не можете побачить. Іменно, радість моя, не той... А от я бачив, що вона як раз не любить Леоніда... Як раз це саме я бачив... А що хочете знать, то іменно вас вона любить.

Трохим. Ну, це вже ви той...

Цін. Марк. Правда! Правда, голубе. Я навіть здивувався, як ви сказали, що ревнуєте. „От, думаю собі, ідіот... *(ви вибачайте, це ж я про себе так думав)* от, думаю, халява, дівчина з ним така мила, весела, оченята сміються, грають, горять, а він ревнує...“ Та до кого ще?

До Леоніда! Ну, любчику, — ви таки ні чорта не бачите. Прямо таки ні чорта та й годі!

Трохим (*мякше*). Ну, розкажіть ви кому инчому...

Цін. Марк. Ні, голубе, це вже ви розкажіть і іменно кому инчому, а не мені. І розкажіть, наперед узнавши, довідавшись, а не те, що так... Треба все своїми власними руками обмацать, своїми очима обдивитись, а тоді купувать. Оце трохи скандала не зробили... Ну, подумайте самі, як би ви засвистіли, або закричали, що вона не так говорить, як би ви образили дівчину, яка, може, вас любить. Що б, ви думаєте, дуже до серця їй припали б за це? Ех, народ! „Леоніда любить“. А вона, як що вже істинно сказати, може, нікого ще не любить, бо вона — Жанна д'Арк. От що!.. Ага! добре, що згадав. Слухайте, серце: вона неодмінно хоче взяти на себе „функцію“ кидання під стіну. Неодмінно треба одговорить її від цього. Вона подвигів шукає. Чудово. Тільки не треба, щоб ці подвиги були смішні. А крім того, вона ще може попекуватись усю справу: бомби до стіни не донесе, розірветься у неї в руках, її к лихій годині пошматує і весь побіг — провалить. Треба їй говорити, що вона призначена для инчого. А поки що вона своєю красою не одне ще пролетарське серце зворушить. Погано тільки, що де-які серця занадто вже ворухаться. Ну, та де ліс рубають, там і тріски летять. Так от, любчику, майте це на увазі, як будемо сьогодні рішати справу. А сьогодні треба неодмінно все скінчить. Публіка в тюрмі хвилюється, жде, може дурниць накоїти. І самі ви будьте хорошим, не гальмуйте справи. Центральний Комітет доручив мені цю справу і я мушу її довести до хорошого краю. Не кладіть же мені свині, голубе, і самі себе не ставте в смішне становище...

Трохим. Слухайте, тільки, будь ласка, нікому ні-

чого про це... Я вам, як відповідальному організатору сказав, щоб не думали чого... Це моє інтимне життя і я не хотів би, щоб...

Цін. Марк. Я розумію, я розумію, будьте спокійні...

Трохим. А потім... Ви — справжній Цінність Маркович... Як це у вас по торговому усе, математично. „Треба держать її на цій мрії, бо це для нас корисно“... Може, й корисно, не знаю, тільки я вам не ручаюсь за себе. Накипить, скажу всю правду і каюк. Не обіцяю. Не можу підраховувать. Ніколи не торгувавсь і торгуватись не буду.

Цін. Марк. Невже не торгувались? *(Сміється)*. Ех, ви, дворянчики! Ну, а як ви думаєте, через що Леонід більше подобається Марусі? Га? *(Трохим мовчки дивиться на його)*. Ну, от розміркуйте, через що? Так бог дав? Га? Того, любчику, що Леонід уміє торгуватись. „Накипить і всю правду скажу“. Ех, ви! Їй ваша правда потрібна, як сироті тряся. Ви їй дайте ту цінність, що дав Леонід, от тоді й сторгуєтесь. Дайте їй любов до її високої душі, не кажіть, що вона програму перебріхує, от і побачите... Життя, любчику, базар. Хочеш бути багатим? Виходь з товарами, торгуйся, обмінюй, рости, сам давай і у других бери. А як сам не маєш ні чорта, то й візьмеш чорта пухлого. Так було, так буде до кінця віку.

Трохим *(лягаючи на траву)*. Слухайте, ви вже написали свій курс торгової філософії?

Цін. Марк. Ні, ще не написав. Ще не написав. Часу нема. От як ще трохи повозюсь з такими організаціями, як ваша, та попаду в тюрму, от тоді вже напишу, неодмінно напишу. Ну, говоріть: будете строїть дурниці? Ідете на побіг?

Трохим. Та чорт вас бери, іду!

Цін. Марк. Ну, от, так би й давно. Вчить вас, пі-

столетів треба. От ви прийдіть до мене вільним часом, я вам прочитаю лекцію своєї філософії, може, не таким диким будете...

Трохим *(сміючись)*. Е, ні! Я вже лучче другу бомбу піду кидать...

Цін. Марк. А розум...

За сценою раптом оплески. Цінність Маркович і Трохим разом озираються.

Цін. Марк. *(придивляючись)*. Скінчила, чи що?... Ні, щось дуже швидко... Щось сталося наче... Чи не істерика? З нею це може бути... Іде сюди, лице незадоволене, знервоване...

Трохим. З Леонідом...

Цін. Марк. Так, щось говорять... Гаряче... Дивно. Щось трапилось. *(Серйозно й поспішно до Трохима)*. Ну, так слухайте, любчику, значить, ідете? Чувте?

Трохим *(дивлячись в лісок, неухважно)*. Чую. Щось справді сталося. Робітники дивляться їм услід...

Цін. Марк. Тільки слухайте сюди: Марусі бомби ні за що не даватъ. Чувте?

Трохим. Розуміється.

Цін. Марк. Потім зараз же тут у ліску треба обсудить, як бути з тюремними. Їх обовязково треба завтра ж сповістити про день. Не пізніше.

Трохим. Як що ми щось вирішимо.

Цін. Марк. Треба вирішити, треба! От я тільки боюсь, що неможна буде завтра сповістити їх. Побачення тільки по пятницях, значить ще чотири дні. Почтою неможна... Ех, біда!... *(Тихіше)*. Ну, так, любчику, не строїть дурниць! Чувте?

Трохим. Та добре.

Входить хутко Маруся; за нею Леонід.

Маруся — дуже гарна, молоденька дівчина, з великими

натягненими очима. Дуже нервова, нездержана. Говорить иноді піднятим тоном, високим стилем, особливо як хвилюється.

Леонід — худорлявий, з блідо-матовим лицем, трохи згорблений; невеличка гарна борідка; короткозорий, носить пенсне, яке часто витирає, кліпаючи очима. Часто має вигляд здивований; надто коли сердиться.

Маруся. Не вірю! Не вірю!... І я вас прошу, лишть мене одну! Я не можу!...

Леонід. Але ж, Марусю, це просто чудно... Хіба ж можна так?

Цін. Марк. Що таке? Що там сталося?

Леонід. Товаришка посередині перервала свою промову і пішла...

Цін. Марк. Через що?

Леонід (*мнучись*). Та я й сам не знаю... Робітники дуже вражені...

Цін. Марк. А ви їх так і покинули? Ідять же швидче назад і заспокойте їх. Скажіть, що товаришці зробилось погано, що вона спочине і зараз прийде.

Маруся (*сівши на траву під деревом, нервово*). Я не прийду більше!

Цін. Марк. (*моргаючи Леонідові*). Ідять, ідять, любчику... Товаришка заспокоїться... Я їй скажу пару солодких слів...

Маруся. Я хотіла б зостатись сама.

Цін. Марк. (*киваючи Леонідові*). Ідять, ідять. Та й ви, Трохиме... Ідять, заспівайте з ними щось... А мені треба з товаришкою дещо конспіративно побалакати.

Леонід (*помалу йде, за ним Трохим, озирваючися на Марусю*).

Цін. Марк. (*присідаючи коло неї, мягко*). Я на одну хвилиночку. Маленька справа єсть. Тільки, може б ви мені сказали все таки, що там у вас вийшло? Га?

Маруся. Вийшло те, що я більше ніколи не буду промовляти перед масою!

Цін. Марк. То ж чого так?

Маруся. Бо мене не слухають.

Цін. Марк. Вас не слухають? Вас? Е, моя хороша, це вже ви вередливі дуже...

Маруся. Вони не слухають, вони дивляться на мене! Вони красу мою слухають. (*Поводить плечима і закриває лице руками*). І це сказав робітник! Робітник!

Цін. Марк. Який робітник? Що сказав?

Маруся (*зриваючи руки, з обуренням*). О, проклята ця краса моя! Я ненавижу її од всієї душі!

Цін. Марк. Та за віщо, голубонько? Що вона вам зробила?

Маруся. Вона зробила те, що я не можу бути вільною. От що вона мені зробила. Вона скрізь втручається. Скрізь, скрізь! Я не вірю людям через неї. Що б я не сказала, що б я не зробила, я ніколи не знаю, чи так, чи не так, бо завжди для всіх це гарно. А гарно через те, що я сама гарна. А потім... це прямо нестерпно, всі закохуються, всім зараз моя краса в очі падає. Ні один чоловік не любив мене, а тільки прокляте тіло, красу мою, будь ти проклята! У мене нема ні приятелів, ні друга... Або закохані, або вороги... Жінщини ревнують, а мужчини закохуються...

Цін. Марк. Ну, вже ж не так, щоб усі...

Маруся. Всі! Всі! Я ще ні одного не бачила, щоб не спробував хоч залицятись до мене. Революціонери теж. Я думала перше, що революціонери не такі, але... бачу...

Цін. Марк. Моя хороша! хіба ж уже революціонери вроді тих свиней, яким не дано у небо дивитись? І революціонери — „человєки“. Краса — для всіх краса...

Маруся. Ну, нехай, коли я була „там“ серед тих.

Нічого дивного, коли юнкери говорять компліменти гарненькій панночці... Їм більше нічого робить. Але тут.

Цін. Марк. Ви, серце, перебільшуєте. Щоб потішити вас, я вам скажу, що не всі у вас закохані. Перед вами аз єсьм перший, що хочу од вас тільки прекрасної душі вашої. Чого так дивитесь? Правду говорю.

Маруся. А як би я запропонувала вам обняти вас, поцілувать, милувать? Ви одмовились би?

Цін. Марк. *(замнявшись)*. Бачите, люба моя, ласка людини, звичайно, є певна цінність, якою, так сказати...

Маруся. Ні, тут я не про ласку людини, не про душевну ласку говорю, а про ласку тіла, краси мові...

Цін. Марк. Бачите... Як вам сказати? Я, розуміється, одмовився б, бо... Ну, та причини неважно... Звичайно, одмовився б...

Маруся. Дивно. Ну, я вас слухаю далі.

Цін. Марк. А далі ось яка річ. Ви сердитесь на свою красу. Скажіть, чи похвалили б ви того чоловіка, який сердився б на свій розум за те, що він у його є і що його люблять за його?

Маруся. О!... Зрівняли!... Це инча річ.

Цін. Марк. Така сама, як і краса... Все — цінність... І краса, і розум, і травка, і книжка, і дерево... все цінність. І на вашому місці я, навпаки, благословляв би свою красу... І не робив би так, як ви: не чіпляв би оцих незграбних кохточок на себе, оцього капелюшка старої дівки. Я знаю, ви це робите, щоб бути поганчою. А цього не слід робити. Я б ще побільшив цю красу, начепив би тее-сее, там стьожечку, там бантичок...

Маруся. Ну, слухайте, мені ця розмова не подобається. Ви це можете говорити инчим, а не мені... *(Обурено)* Господи! І це говорить революціонер!... А дух ваш де? „Бантичок“... Я бантичком понесу світ правди на-

роду? Вся ціль наша, щоб людськість вийшла з рабства тіла, а ви кличете мене підлягати йому? І народ... Ні! Революціонери, настоящі революціонери не такі! Не такі, не такі! Дух свободи, розуму править світом, а не ваш... „бантичок“!... Так, я тепер розумію... Коли проводарі партії говорять так, то що дивного, що робітники тяж... Коли я говорила промову, я чула, як один робітник прошепотів другому: „оце ж тії очі, що душу віддав“, чи щось в роді цього... Я зразу покинула говорити і пішла...

Цін. Марк. Через це?!

Маруся. Так, через це. А тепер я бачу, що в партії мені робить неможливо. Або вийти і вернутися до панства або знищити свою красу. Так — так! Не инакше. Я більше не можу!

Цін. Марк. Слухайте, серденько, ви самі потім будете сміятися з себе... У вас нерви піднялись і вам здається усе таким страшним. Ви заспокойтесь, гляньте, яка краса круг нас... Невже й це треба нищити за красу? (Маруся робить нетерплячий жест). Ну-ну, я жартую... Тільки заспокойтесь і викиньте такі думки... Йй богу!

Маруся (гірко). О, не бійтесь. В тому й річ, що в мене немає сил на це. Це можуть герої, а я... на великий жаль тільки подла буржуйка, якій страшно одрізати косу і облити лице сірною кислотою...

Цін. Марк. Та навіщо ж, Миколо милостивий?!

Маруся. На те, щоб почувати себе людиною, а не лялькою, якою всі тішаться і граються!

Цін. Марк. Ну й організація!... Ну, знаєте що, видно моя філософія з вами не той... Лучче поговоримо про справу.

Маруся (на слові „справа“ зразу повертається до його, робиться уважною й навіть трохи несміливою). Я слухаю.

Цін. Марк. Справа, бачите, така... Справа з цим побігом.

Маруся *(уважно)*. Так.

Цін. Марк. Вона у нас може не вигорить...

Маруся *(тривожно)*. Як? Через що? Провалилось?

Цін. Марк. Ні... А те, що люде починають вередувати... Наприклад, Трохим, одмовляється брати участь.

Маруся. Одмовляється? Він же ще сьогодні зі мною балакав і ми так сміялись, уявляючи начальника тюрми...

Цін. Марк. А ось тільки що заявив мені, що не може брать участі... А ви ж знаєте, що він дуже цінна людина... Без його я не знаю, як ми будемо...

Маруся. Але через що ж?!

Цін. Марк. От тут то, моя люба, і єсть уся категорія... Як би ви спокійненько вислухали, що я вам скажу, я був би вам дуже вдячний...

Маруся. Я вас спокійно слухаю.

Цін. Марк. Та воно правда... Хм! Та от, бачите, він дуже ревнує вас до Леоніда...

Маруся *(спалахнувши)*. Ну, от! От вам! От вам перший приклад! Та як він смів!...

Цін. Марк. От я ж казав... Подождіть. Ну, й народ же в цій організації!

Маруся. Так що ж йому треба? Щоб я його любила? Ну, коли йому так хочеться знать, то я таки люблю Леоніда. Можете йому це сказати. Люблю! Так! Бо це єдиний чоловік, який може бути високим, якому я вірю, якому не краса моя потрібна. І він не буде кидать товариського обов'язку через ревність. Фу, скотство!

Цін. Марк. Так. Дайте ж мені вставити слово. Так от цей самий Трохим, виходить, ревнує.

Маруся. Я цьому не винна у всякому разі!

Цін. Марк. Цілком признаю. Але річ не в тому. Річ у тім, щоб його вдержать і не дати пропасти справі...

Маруся. Я не розумію.. Це таке, це таке... І це революціонер?! Ізза ревности він жертвує свободою дванадцяти товаришів?!... Але все таки я не розумію, через що кида? Ревнує? Так нехай на мене сердиться, а не на товаришів...

Цін. Марк. Він, серце, не сердиться, а не може... Це, розумієте, людина страшенно імпульсивна, з великими страстями. Дикий навіть трошечки. Закрутить йому в голові, і він уже кине, плюне, пустить собі кулю в лоб, і вийде, врунда, розуміється... Так от треба його заспокоїти... Чекайте! Не треба казати, що ви його любите, але не треба драгувати ревности. Цей час тільки, поки скінчиться справа. А там хай собі ревнує на здоровя, це йому не пошкодить. Страждання від кохання — це ще біда невелика, а іноді навіть приємна.

Маруся. Що ж, значить, я повинна брехать йому? А як він спитає, я повинна говорити, що не люблю Леопіда?

Цін. Марк. Е, що вас вчить! Жінка в цих справах, як каченя на воді, не вчившись, видержить надлежачу позицію. Хе-хе-хе!

Маруся. Я до таких жінок не належу.

Цін. Марк. А ви спробуйте.

Маруся. Брехать я не вмю і не хочу. Ні, це пусте діло, я не хочу!

Цін. Марк. От як їм ця брехня! Не в тім річ, що в хаті піч... Діло не в слові, а в тому, що з того вийде. Бува, що треба брехать. Не будете ж ви з жандарами правду розводить? Брепуть же лікарі хворим, щоб їм брехнею допомгти. От тут такий самий хворий. Поможіть йому і инчим. Єдине погане на світі — страждання та

й то часом приймають на себе менше, щоб уникнути більшого. А правда, брехня, це средство проти страждання. Одне средство тоді годиться, а друге тоді. В даному разі ваша правда не годиться, бо поспеє справу. А брехня допоможе. Будьте ж справжньою революціонеркою і принесіть у жертву колективності свою правду. Це в більша заслуга, ніж узяти і сказати йому, що не любите. Вибірайте, що важче, а не що легше, коли хочете накладати на свої плечі жертви. Ну, як? Згожуетесь?

Маруся. Добре. Я згожуюсь.

Цін. Марк. От і чудово! Я так і знав, бо ви — людина розумна. Ну, а тепер ще маленька умова: нічого про це нікому не говоріть. Добре? Навіть Леонідові.

Маруся. Але ж я можу Леонідові говорити про своє відношення до його?

Цін. Марк. Скільки хочете. Але нічого не говоріть про відношення Трохима до вас.

Маруся. Я не розумію, чого...

Цін. Марк. Це, бачите... Перш усього, це Трохинова тайна, а друге, Леонідові буде це неприємно, він теж людина, буде теж ревнувати...

Маруся. Леонід? О, ні! За Леоніда будьте спокійні...

Цін. Марк. Ну, хто його зна... Та коли він такий, так навіщо вам говорити йому зараз? Подождіть, як скінчиться справа. Бо я боюсь, що як Трохим тільки помітить, що Леонід знає і що ви самі розказали, то його дике самолюбів такого накоїть, що і... говорить страшно. Ні, ви вже обіцяйте мені, що будете мовчати, хай я хоч з цього боку буду спокійний...

Маруся. Коли вам так..., я обіцяю.

Цін. Марк. От і чудово. А я зараз постараюсь, щоб ви трошки побалакали з Трохимом до засідання... Це

його заспокоїть. Ви посидьте тут, а я... *(Повертається йти)*
А от і Леонід з жінкою ідуть сюди.

Маруся *(швидко встаючи)*. З жінкою? Мені зараз дуже не хочеться стрічатися з нею... Ходім звідси... *(Поспішно іде в другий бік)*.

Цін. Марк. *(йде за нею)*. Та чекайте, вона не кусається! Ну, й діла у цій організації! *(Добродушно сміється)*.

Павза. Чути спів робітників. З'являються Леонід і Оксана.

Оксана *(чорнява, бліда, не погана, з різко, сильно обведеним ротом)*. Розуміється, це вже смішно. Чого ж вона тікає? Ач як побігла! Сильні не тікають...

Леонід *(здивовано)*. Звичайно, тікатиме, коли ти з нею тримавш себе так завжди, як... з ворогом...

Оксана *(зупиняючись)*. Слухай, Леоніде, мені страшенно надокучили твої нотації за цю панну...

Леонід. Вона — товаришка...

Оксана. Пора вже скінчить цю комедію... *(Хвилюється, закусює губу)*. Так, пора. Ти скажи мені, для кого й для чого ти називавш себе моїм чоловіком?...

Леонід *(скидаючи пенсне, теж хвилюється. Здивовано і тихо:)* У нас же дитина є...

Оксана Ага! Але ти можеш називать себе батьком дитини, а не моїм чоловіком...

Леонід *(витираючи пенсне, глухо)*: Не треба говорити про це.

Оксана. Ні! Пора скінчить. Це гидко. Ти мало не зомлів, коли вона викинула цю штуку. Ти сам себе перед усіма робиш лицеміром, називаючи себе моїм чоловіком і тут же упадаючи за другою. Це — гидко! Або ти любиш її, або мене...

Леонід. Мені тяжко розлучатися з тобою...

Оксана. Так... Значить... Хе! Ти хотів би її і мене?

Губа не дура. Ну, тільки цей номер не пройде... Говори: ти любиш її? Говори прямо.

Леонід (*твердо глянувши на неї*). Так, я люблю її...

Оксана (*криво посміхнувшись*). Ну, от... От і все... Значить, можна попрощатись і... все...

Леонід. Підожди... Мені трудно сказати тобі... Ти прости мене, Оксано..., але ти завжди... ти сама винна..., ти завжди тягнула мене до землі, вниз...

Оксана. Я тягнула? Чим?

Леонід. Я не можу сказати... Ну, хоч би... любов твоя... така земна, плотська... Думаєш ти теж про все таке... домашнє... Од цього в нас раз-у-раз сварки були... Ми не підходимо один до одного...

Оксана. Я... Моя любов плотська?... Ти це говориш? Ти, який вимучував мене своєю... плотськістю? Ти це смієш говорити?

Леонід. Ти викликала в мені таку любов...

Оксана. Ну, годі... Можеш іти до тої, хай вона тебе тягне на небо... Тільки гляди: я два рази любить одного не вмію! З неба, звичайно, скоро на землю тікають...

Леонід (*посміхнувшись*). О, про це не турбуйся...

Оксана. Цілком певний? Ну, лізь на небо. Тільки гляди, не дуже високо залазь..., вище падають прийдеться... Гляди, щоб тобі не zostались „ріжки та ніжки“ під духовним соусом із небесних розмов... Ха-ха-ха!... Вона хоч і подвижниця, а з плоті зроблена, як і ми грішні смертні...

Леонід. Оксано! Це ти говориш? Ти — благородна, розумна?

Оксана. А ну вас к чорту! З вами, дійсно, пошлячкою станеш. Прощай... (*Хоче йти*). Ти коли забереши од мене свої речі?

Леонід. Підожди, Оксано, я хочу...

Оксана. Ні одної хвилини ждати не буду! Ні одної.

Щоб сьогодні ж тебе не було. Івашка ти можеш бачить, коли схочеш, а... жить ми не будем... Прощай. *(Хутко йде)*.

Леонід. Оксано! Дай же мені сказати... Що ж це таке? *(Спішить за нею)*.

Весь час за сценою чулися співи, то змовкаючи, то знов починаючись новою піснею. Співають якоїсь веселої. Чути ляскання в долоні, ухкання і ніби вибивання ногами по землі. Чується вибух сміху і стихає.

Виходять Маруся і Трохим.

Маруся. Я і не виню вас... Тільки цим ви даєте оцінку самому собі. „Скажи, що ти любиш і я скажу, хто ти“... Я страшенно стомилась... Сядемо? *(Сідає)*.

Трохим *(лягаючи біля неї, спирається на лікоть і захоплено, не зводячи очей, дивиться на неї)*.

Маруся. Не дивіться так...

Трохим. Чому?

Маруся. Я не люблю...

Трохим. Я инакше не вмію дивитись на вас... Безумно хороша! Безумно прекрасна моя!

Маруся *(строго)*. Трохиме! Я що сказала вам?

Трохим *(винувато, зітхнувши)*. Не буду...

Маруся. Можна ж, здається, і так посидіти з товаришем.

Трохим. Та... звичайно...

Маруся. Тільки не треба строїть таких кислих мін... Я не люблю... Чуєте?

Трохим. Ви зо всіма нашими як з товаришами сидите?

Маруся *(здивовано)*. Звичайно... А як же инакше?

Трохим *(дивлячись у землю)*. І з Леонідом?

Маруся. Леонід такий же товариш, як і всі... Слухайте, ви вже балакали рішуче з вартовим?

Трохим. Уже...

Маруся. Він згожується?

Трохим. Згожується.

Маруся. Серйозно? Яка я рада? Ви молодчина, Трохимчику!

Трохим. Дайте нагороду за це.

Маруся. Яку?

Трохим. Руку.

Маруся. Нате! *(протягає руку)*.

Трохим *(хапає, жагуче цілує)*.

Маруся *(вириваючи)*. Так не треба... Пустіть. Чувте, Трохиме? Пустіть...

Трохим. Не пущу, не пущу...

Маруся *(хвилюючись)*. Пустіть... Я цього не люблю...

Трохим. Через що? Через що?

Маруся. Мені буває негарно... Пустіть... Ви завжди заражаєте мене чимсь поганим... Чувте, Трохиме?

Трохим *(мовчки цілує руку)*.

Маруся. Трохиме! Я буду сердитись...

Трохим. Я безумно люблю вас... Ну, трошечки посидьте так... Ну, трошечки... Свята, прекрасна!... *(Впивається в руку)*.

Маруся *(посидівши непорушно, тихо гладить другою рукою його голову)*. Ну, годі вже... Буде, Трохиме...

Трохим *(жагучим шепотом)*. Ще трошки, ще трошки... Благаю. *(Підсовується ближче, обома руками обхоплює її руку)*.

Маруся *(хвилюється)*. Трохиме!... Не треба...

Трохим. *(Ще підсувається, цілує руку вище, коло ліктя)*. Ще трошки, ще трошки...

Маруся *(безсиліє, часом заплющує очі)*. Трохиме...

Трохим *(ще підсовується, притуляє лице до її плеча, цілує)*. Ще трошки, ще трошки... *(Весь час дихає все важче й важче)*.

Маруся *(все більш і більш безсиліючи, машинально)*: Трохиме... Трохиме...

Трохим. Ще трошки, ще трошки... *(Обнімає за стан і жагує пригортає до себе, хоче поцілувати в лице)*. Кохана! Доро...

Маруся *(стрепенувшись, злякано одпихає)*: Трохиме! *(Хутко встає, важко дихаючи)*.

Трохим *(понура сидить)*.

Маруся *(одривисто, хмуро)*. Ви хочете..., щоб я з вами навіть не балакала?

Трохим. Простіть...

Маруся. Ідіть покличете Марковича... Я хочу йти додому...

Трохим. Зараз... *(Встає, винувато, нерішуче)*. Ви сердитесь на мене?

Маруся. Ідіть, ідіть...

Трохим. Ну, чим же я винен, що безумію?... Я дурію при вас... Не сердтесь. Ну, посміхніться. Я буду знать, що ви не сердитесь і... і світ, Марусе, переверну до гори ногами! Як табуретку! Їй-богу!

Маруся *(слабко посміхнувшись)*. Без ричага?

Трохим. Без... без соломинки! Одною радістю своєю. Ех, Марусю! *(Чухається)*. Ну, я йду! Ех! *(Швидко йде вліво)*.

Маруся *(ходить по галявинці, потім сідає там же і понуро дивиться в одну точку, часом глибоко зітхаючи)*.

Справа виходить Леонід і пильно, як усі короткозорі, придивляється до Марусі. Підходить ближче.

Маруся *(озирнувшись, радісно, як дитина)*. Леоніде! *(Простягає руки)*.

Леонід. Що, моя діточко?...

Маруся. Як я рада!... Як я рада!... Сядьте коло мене... Дайте мені вашу руку... От так...

Леонід. Що з вами, Марусік мій? Га?... Чого хвилюєтесь? Все те саме?... Не треба, не треба хвилюватись... *(Ніжно гладить її руку)*.

Маруся. Ні... Так... Я скутила за вами... Мені так гарно, спокійно — спокійно з вами... Я нічого не боюся з вами...

Леонід. Правда?... Діточка зо мною нічого не боїться?... А промову свою зопсувала? Га?... Ах, ви ж...

Маруся. Знаєте, коли ви так зо мною говорите, мені вже став соромно за свої думки... І соромно, що я зробила сьогодні... Робітники будуть незадоволені, правда?...

Леонід. Ні... Розуміється, було б краще, як би ви скінчили. Ну, та бог простить на цей раз... А вони вас так люблять, що все простять... Вони занялись тепер грою... Нічого...

Маруся. Правда? Спасибі... І ви не сердитесь на мене? Не сердьтесь... Ви — мій єдиний...

Леонід *(тихо)*. Я тільки що балакав про вас з... товаришкою Оксаною...

Маруся. З... „товаришкою“?

Леонід. Так. Ми розійшлись... Я сказав, що люблю... другу і ми попрощались...

Маруся *(тихо)*. Я бачила, як ви йшли...

Леонід. Ми чесно розійшлись і тепер підєм різними шляхами...

Маруся *(стискає його руку й потуплюється)*. Який ви... чистий... чесний...

Леонід. Тільки, щоб діточка любила мене хоч трошечки... Тоді ми з нею так заживем, що й... Любить діточка? Любить?

Маруся. Люблю.

Леонід. І вірить у мене?

Маруся. І вірю.

Леонід. Глибоко-глибоко? До самих темних куточків ясної душі своєї? Ясної, прозорої, благоуханної душі своєї? Так, дитинонько?

Маруся. Так, так... *(Пригортається до його)*.

Леонід. Ну, значить, нам тепер море по коліна, море зла і страждання. Правда? Ну, скажи...

Маруся. З тобою... Ах, Леоніде, я не така хороша, як ти думаєш... Я — погана... Але я буду тепер страшно хорошою... Я з тобою почуваю себе такою чистою, спокійною. Я себе дитиною просто почуваю... А я — не дитина...

Леонід. Ой? Моя діточка не хоче бути дитиною? Ні, „будьте як діти“... Ах, це велика істина... Але не всі навіть діти бувають дітьми. І не треба боятись бути дитиною... Не треба, мій Марусік.

Маруся. Я не боюсь... тільки.. Ну, нічого... Значить, ти тепер будеш сам жити?

Леонід. Ні, не сам... *(Дивиться на неї)*.

Маруся *(здивовано)*. Не сам?

Леонід. Ні... З одним своїм товаришем, любим, дорогим... З одним своїм найвірнішим товаришем, як що він, розуміється, схоче... дати мені це щастя... *(Дивиться на неї)*.

Маруся. Ах!... *(Зміщується)*. Мені зовсім у голову не приходило... Я якось...

Леонід *(пригортає її, озирнувшись)*. Марусік не хоче? Не хоче, малюсенький?... *(Цілує її руку)*.

Маруся. Ні, але я...

Леонід. Дорога моя! Єдина, бажана... *(Пригортає дуже, цілує щоку, важко дихає, зазирає в очі)*. Марусік!...

Маруся *(обережно визволяючись, з маленькою ніяковістю)*. Не треба, любий... Тут видно...

Леонід *(жагуче, шепотом)*. Жіночко моя кохана!

Маруся *(визволяється і встає. На лиці якась легка здивованість, ніяковість)*.

Леонід. Куди ж ти? Куди, діточко?

Маруся *(поправляючи капелюх)*. Нікуди... Я так...
(Мовчання).

Леонід *(подивляється на неї, тихо)*. Тобі неприємно?

Маруся *(прудко сідаючи коло його, пригортаючись)*. Не треба, любий, так... Добре?... Мені з тобою так спокійно, а коли ти такий... мені це неприємно...

Леонід. Неприємно того, що діточка хвилюється?

Маруся. Ні..., я не хвилююсь... Я з тобою не хвилююсь... І мені тим паче наприємно, що в наші чисті відносини входить... це... у тебе... Не треба більше... Так?...

Леонід. І коли ми будемо жити разом, то й тоді теж не треба?...

Маруся. Хіба так треба жити разом? Хіба так не гарно? *(Згадавши)*. І крім того я тепер ні за що не можу... Ні за що!...

Леонід. Чого так?

Маруся. Так... Я не можу сказати... Потім, потім.

Леонід. Тайни від мене? Діточка не довіряє мені?

Маруся. Ні... Ах, ні!... Але... Це не моя особиста тайна... Ну, ради бога, не треба питати мене... Потім, через тиждень я все скажу... І потім ось ще що: ми не будемо виказувати наших відносин перед усіма, особливо перед Трохимом... Добре?

Леонід. Перед Трохимом? Чудно...

Маруся. Ах, боже... Ти не віриш мені?

Леонід. Але чого ж „особливо“? Я вірю, але, згодься сама, що це трохи дивно, через що „особливо перед Трохимом“...

Маруся. Ну, так... Ну, так треба... Мені від цього теж важко, але... Ну, дивись на це, як на жертву... а жертва не в тому, що легко, а що важко...

Леонід. Не розумію... „Жертва“... Правда, тобі так весело з Трохимом бував, що може, не хочеться рвати з ним відносин... Ви так весело смієтесь... що... Я, розуміється, не знаю... Може, це жертва й велика... Але перед любовію...

Маруся. Господи!... Ну, я не можу сказати... *(Рисиче)*. Не можу! Це жертва вищому... боротьбі., але не... *(Встає)*. Он ідуть уже Трохим і Маркович... Не треба сердитись на мене... Га? *(Зазирає до його)*. Я страшно люблю тебе... Ну? Я потім все скажу... Хіба не можна повірити мову слову?

Леонід *(натягнуто засміявшись)*. Ах, ти ж моя подвижниця хороша! *(Встає)*. Ну, хай буде жертва... Значить, на „ви“? Добре...

Маруся. Дякую...

Цінність Маркович і Трохим.

Цін. Марк. Ну, любчики мої, до справи, до справи! *(Пильно оглядає усіх)*. Щоб не вишукувать конспіративних квартир, давайте зараз тут обміркуємо одне маленьке питаннячко... Як ви на це, Марусю? Не дуже стомились? Це забере не більше п'яти хвилин...

Маруся. Я нічого не маю проти, хоч і десять. А чи стомилась я, чи ні, це неважно для справи...

Цін. Марк. Ви — ідеал товариша, як звичайно. Ну, а ви, панове?

Леонід *(задумливо ходить по галевинці)*. Я нічого не маю проти. Я слухаю.

Трохим *(лягаючи на траву)*. Слухаєм!

Цін. Марк. Так. Так от, перш усього, така річ. Публіка в тюрмі дуже хвилюється, ждучи від нас звістки.

— Ми таки здорово затягнули... — У їх уже все наготовлено. По першому знаку нашому вони підпоюють дозорця, в'яжуть і виходять у двір. А тут уже наша справа. У нас з надвірнього вартовий уже підкуплений. Значить, той, що з середини, погине... Ну, тут уже... Але ми не можемо нічого робити, поки не настане черга на нашого вартового. Розумієте? А це, здається, буде днів через три—чотири... Не раніше. Вони там вимагають, щоб дали їм динаміту і вони самі зірвуть стіну, але це — дурниця, розуміється. Їх переловлять зараз же усіх і тим усе скінчиться. Крім того, тепер передать у тюрму динаміт ніяк неможливо. Неможливо абсолютно. От-така, любчики, історія. Ну, так от, виходить діло таке, що їх треба неодмінно заспокоїть і сповістить, що у нас теж усе наготовлено, тільки чекаємо дня, коли заступить наш вартовий. Його, між инчим, неодмінно треба зв'язати, заткнута рота і покласти у будку. Инакше, ми засуджуємо його на каторгу. Ну, та Трохим це знає. Правда?

Трохим. Знаю. Ми з ним уже навіть умовились, як це найшвидше зробити. Веселий парнишка. Хоче навіть у партію вступить.

Леонід (*саркастично*). А гроші все таки бере?

Трохим (*холодно*). Ну, так що з того? Хіба всякий зараз же стає свідомим і готовим на каторгу йти за партію?

Леонід. Ну, та я думаю, що і в партію таких суб'єктів приймати неможна. Коли він зрадив там, то й нас зрадить. Аби ті більше дали.

Трохим. Ви мелете дурниці...

Леонід. Ви самі мелете дурниці! Не розуміючи, що людина, яка...

Цін. Марк. Ну, хлопці, хай йому біс, це до діла не стосується. Факт той, що він нам помагає. Зараз тільки про це йде мова.

Трохим. Ні, досадно, що зараз же, як тільки...

Маруся. Ну, Трохиме, дайте ж говорить про справу!

Трохим *(зиркає на неї. Нахмурюється)*.

Леонід. Я пропоную вибрати председателя, щоб самі не балакали.

Трохим. Ви так само говорили, як і я.

Леонід *(сухо)*. От і для мене, значить, треба...

Маруся. Цінність Маркович за председателя.

Цін. Марк. Добре? *(Озирається на Леоніда і Трохима)*.

Ну, так я беру собі слово. Значить, панове, перша справа — то довідатись точно у нашого вартового, коли його черга. Це найкраще взяти Трохимові.

Трохим. Беру. Сьогодні взнаю.

Цін. Марк. Так. Далі друга. Узнавши, треба завтра ж сповістити тюремних.

Маруся. Завтра нема побачень.

Цін. Марк. Я знаю. Але це треба зробити неодмінно. Я пропоную товарищі Марусі піти завтра до тюрми і добитись побачення з Петром.

Маруся. Та мене ж не пустять.

Цін. Марк. Вас пустять, другу ні, а вас пустять.

Маруся. Я згожуюсь іти, тільки не розумію, чого мене, а не другу. Я думаю, що це однаково для їх.

Цін. Марк. А я думаю, неоднаково. А як не пустять, то треба якось передати записку, а краще всього на словах. Треба уникати всяких писаних документів. У вас там багато знайомих уголовних, вас там люблять, маршем стрічають навіть, ви швидче можете це зробити, ніж хто другий.

Трохим. Правильно.

Леонід. Нічого правильного нема. Прошу слова...

Цін. Марк. Будь ласка.

Трохим. То ж то.

Леонід *(до його)*. Не ваше діло! Предсідатель може робить мені уваги.

Маруся *(починає здивовано поглядати на Леоніда)*.

Трохим. Я ніяких уваг вам не роблю.

Леонід *(здивовано)*. Не робите? Мені це подобається...

Цін. Марк. Ша, кіндер!... Леоніде, за вами слово.

Леонід *(сердито)*. Я вважаю, що пропозиція товариша Марковича не видержує критики. Перш усього, а інші, які теж ходять на побачення до наших...

Трохим *(нетерпляче)*. Та вам же говориться...

Леонід *(скипівши)*. Прошу не перебивать! Я вас не перебивав!

Трохим. Ні, ви мене перебили!

Леонід. Це вже називається: нахабство!

Маруся. Леоніде! Що з вами?!

Трохим. Ну, ви з виразами будьте обережні! Бо я...

Маруся. Ну, годі! Я йду завтра. Питання скінчене. Значить, що передать? *(Леонід схвильовано ходить по галлявинці)*.

Цін. Марк. Передати день. Це найголовніше. І передавайте так, як і весь час: мама твоя хвора, консилиум призначено на такий то день, день побігу. Потім, як що зможете, не забудьте нагадати їм, що вони повинні розділитися на дві групи, одна біжить вліво, друга вправо. Їх будуть піджидать вартові — товариші. А головне, хай не забудуть, що ми кидаємо тільки після третього куплету „Сбейте оковы“. Не раніше.

Леонід *(хмуро)*. Три куплети довго. Це так нерви вимотав і в їх і в нас, поки той там проспівав всі три куплети...

Трохим. Нічого подібного... *(До Цін. Марк.)* Прошу слова, предсідатель, бо ви, здається, спеціально для мене вибрані... Так от: співатиме один з нетікаючих, з другого коридору. Поки вони зв'яжуть дозорця, спустяться, одімкнуть двері... Я думаю, що цього навіть мало...

Леонід. Прошу слова. Вони можуть почать співать, як звяжуть уже.

Трохим *(сердито)*. Слухайте, товаришу, перш усього, вже так умовлено і переменять, — значить, плутать. А потім, я не розумію, що за манера чіплятися до всього...

Леонід *(здивовано)*. Чіпляється? Ну, вибачайте, коли хто чіпляється, то у всякому разі не я...

Цін. Марк. Ну, хлопці...

Маруся *(пильно поглядала на Леоніда. Зітхнувши)*. Ну, добре! значить, після третього куплету „Сбейте оковы“. Так. Далі?

Цін. Марк. А тепер ще одне... Рішуче призначить, хто кидатиме. Є двоє кандидатів: Трохим і Маруся. Я, розуміється, стою за Трохима.

Маруся. Через що?

Цін. Марк. Через те, що Трохим, товаришко, лучче це зробить... Ми всі розуміємо і признаємо вашу... ну, як би сказати? ну, вашу готовість, але... для чого тратить чийсь життя, коли можна без цього обійтись...

Маруся. Я не розумію, через що тратить? Я теж, як і Трохим, вправлялась і вмю кидать... Ми разом кидали і, розуміється, він дужче може кинуть, але... У мене не така слаба рука! Ви подивіться... *(Простягає руку і здавлює кулак)*.

Всі сміються, кожен з відтінком свого настрою.

Маруся *(ображено)*. Я не розумію, що тут смішного... Ви не вірите?

Цін. Марк. Ми віримо, але думаємо, що у Трохима все таки трошечки дужча... Ні, люба товаришко, на цей раз ви вже уступіть Трохимові... Їй-Богу, Трохим вам колись уступить...

Леонід. Так, я теж думаю, що тут нічого балакать, справа цілком ясна. Це бере товариш Трохим.

Маруся. Я проти.

Трохим. А я за.

Цін. Марк. Ви обоє не маєте голосу. А наші два голоси за Трохима. Таким чином, за Трохимом...

Маруся. Що ж?... Я корюся постанові...

Цін. Марк. І чудово! І чудово! (*Потирає руки*).

В цей час і навіть раніше за сценою чути спів робітників. Чути, що вчать пісню „Слава нашим козаченькам“...

Леонід (*дивлячись уліво*). Михайло і ще двоє чогось ідуть сюди... За ним уся масовка... Вроді депутації...

Всі озираються.

Цін. Марк. Так, щось там скоїлось... Ну, так, здається, поки що все... Отже, зачиняю зібрання...

Трохим. Депутація, здається, мирного характеру.

Маруся. Так.

Трохим (*кричить*). А що таке, Михайле?

Цін. Марк. Таємно мовчать... Щось секретне і врочисте...

Трохим. Дівчата, щось ніби несуть... Що таке, Михайле?

Виходять Михайло і двоє робітників. За ними дівчата. Далі вся масовка, яка на сцену не виходить. На всіх лицях радісно-лукавий вираз.

Михайло (*урочисто підходячи до Марусі, конфузиться і соромливо посміхається*). Е... е... Так що, дорога наша товаришко! З доручення всіх товаришів я... Воно, конешно, я говорить не вмію, но... Так от, значить, ми вам вінок сплели... Це од нашого гуртка, з котрим ви прекрасно так зацікавляєтесь...

З маси: І од нас! І од нас!...

Михайло (*строго назад*). Тихо! Я ще ж не скінчив! І од усіх товаришів, котрі..., значить, сьогодні тут зібра-

лись... Як, конешно, ви наш оратор і первая красавиця, то просимо прийнять у свою честь і нам не одказать, потому ми усі вас любим і... От і все... (*Озираючись до дівчат, строго*): Давайте вінок! Швидче!

(*Одна з дівчат скидає хустку з вінка, який держала у руках, і подає Михайлові, соромливо посміхаючись*).

Маруся (*радісно зворушена*). Їй-богу, я не заслужила... Але мені дуже приємно... Я дуже дякую...

Михайло (*піднімаючи вінок угору*). Позвольте надіть вам... Шляпочку скиньте, а то не коректненько так...

Маруся (*скидаючи брилик*). Я, право... мені... так...

Цін. Марк. Їй-богу, вони не пагано придумали! Накажи мене бог, дотепно!

Михайло (*надіваючи вінок на голову Марусі*). От... (*Одступаючи назад, з гордістю*.) Це наш гурток придумав! (*Швидко озираючись до маси*). Урра!

Маса (*з захопленням*). Урра!!

Цін. Марк. Їй-богу. Урра!

Маруся (*радісно засоромлена*). Я їй-богу, не знаю...

Леонід (*до неї*). Ну? Я вам не казав?

Трохим (*з німим і хмурым захватом дивиться на неї*).

Михайло (*робить знак робітникам. Всі стихають і чекаючи дивляться на його*). Ш-ш! (*Змахує рукою, як хормайстер*). Раз-два! (*Хор співає*):

Слава!

Слава нашій Марусеньці!

Слава!

Слава нашій Марусеньці,

Доні України,

Слава нашій товарищі!

Цін. Марк. (*з захопленням*). Браво! Їй богу, браво! (*Сам співає і притоптує ногою*). Вашу руку, товариш-ора-

тор! Слава! (Бере її під руку і веде вліво крізь масу, співаючи).

Маруся (ясно озирюючись до Леоніда, радісно посміхається).

Трохим (ревниво слідкує за ними і теж помалу посувається за всіма).

Хор, співаючи, вертається в лісок.

РОЗДІЛ 2-ий.

Тюрма. Задня стіна сцени — надвірня двоповерхова стіна тюремного будинку з низькими, широкими ворітьми в ній. Стіна будинку займає половину задньої стіни сцени. На другій половині видно високий, тюремний мур, за яким видніються інші будинки тюрми. Права стіна сцени — також стіна тюрми, загнута глаголем. В ній на два поверхи вікна з ґратами. В нижнім поверсі, видно, ніхто не живе, бо вікна забиті дошками з середини, а на верхнім — вікна одчинені і за ґратами видно людські обличчя. Над ворітьми також двоє заґратованих вікон і також — обличчя арештованих. Ворота з хвірткою в одній половині; хвіртка з вовчком. Біля воріт будка вартового. Під правою стіною врівень з вікнами першого поверху зроблена лава, на якій сидять чекаючі побачення міщане, селяне і п. публіка. Пози різні: задумливі, понурі, нудьгуючі. Оддалік від усіх стоїть пані в жалобі з дочкою. Недалеко від неї дві панночки з пакунками в руках. Під вікнами стоїть Явдоха, жвава молодиця, з хитрими, веселими очима.

В 5-ім вікні (рахуючи зліва направо) видно звішену надвір руку і чути пісню:

Отця я зарезав,
Мать свою убив,
Старшую сестрицю
З ружжа я застрілив.

Погиб я бідняжка,
Погиб я навсїгда,
А год за годами
Проходять літа.

2-е вікно (над ворітьми). Ну, а Мося де? Явдохо!

Явдоха. Що?

2-е вікно. Де Мося?

Явдоха. Еге! Мося... Цинтує в Умані!

2-е вікно. Та бре? За що?

Явдоха. За стукали...

2-е вікно. Жовті?

Явдоха. А-то-ж.

2-е вікно. Жаль. Багато?

Вартовий *(високий, хмурий, лице стомлене, сіре)*. Довольно розговарювать. Одойді, молодиця...

Явдоха. От уже й „одойді“. І поговорить з земляками неможна.

3-е вікно. А ти молодице, йди до нас, тут краще поговоримо.

З вікон регіт.

4-е вікно. Е, ця не піде, вона — не проста: у Сквирі по наймах служила.

Явдоха. А ти мовчи там!

2-е вікно. Третя камера!

3-е вікно. Што таке?

2-е вікно. До Чмиха його шмара прийдуть сьогодні?

3-е вікно. Прийдуть.

2-е вікно. Скажи, щоб новії стірки принесла.

3-е вікно. Харапо.

Вартовий. Говорю, довольно розговарювать. Слип! А то січас визову помішника.

2-е вікно. Мовчи, масалка! Мовчи та диш. Я плював на тебе й на твого помішника разом з твоєю бабушкою. Чув?

Вартовий. Смотри, щоб на себе часом не плюнув в карцурі...

2-е вікно. Та невже? От рушив розумом, як здохле теля хвостом. Придумав!

Вартовий. Говорю, замовкни там!

1-е вікно *(мелянхолічний, поважний бас)*. Земляк!... А слип, земляк!... Мовчи, брат... Йй-богу, мовчи: подумают, що ти розумний.

Сміх. Публіка шепочеться й поглядає на вікна. Вартовий хоче щось сказати, але одчиняється хвіртка і звідти виходять трое жінок і один чоловік. За ними висувається голова дозорця й викликає: — Галасєнко Марія, Антип і Софія Скрыги, Євдокія Голка. На свіданіє! З лави й з купи вихоплюються викликані (між ними й Явдоха) і спішають до воріт. За ними сунуть і інші. Товпляться у хвіртку. Пані в жалобі з дочкою теж підходять туди: „Ой, не давіть“ — „Та вспієте“ — „А мені нема, господин надзиратель?“ — „Подождьош!“

З вікон: Скорей, бабо, скорей, а то не пустять!

— Тю-тю-тю!

— Куди Голка, туди й Нитка...

Вартовий. Перестань там кричати! А то я, брат, як крикну, так тобі заціпить.

З-е вікно. Та ну?! Васька, слухав?

2-е вікно. Слихав, та так спужався, що аж ноги мені вивернуло пятами назад.

Сміх у вікнах і серед публіки.

Вартовий (рішуче прямує до дзвінка біля воріт).

З вікон: Тю-у! Тю-у!

— Вернись, куме, шило з-заду!

Вартовий (звонить. І потім схвильовано, змуру ходить під стіною).

З вікон свист і крики:

— Тю-у, тю-у!

— Потягни мертвого татарина за ніс, гад ти смердючий!

— Ах, ти ж сука конотопська! Подожди ж ти!

Ті, що вийшли з побачення, зупиняються і, уклоняючись до вікон, кричать:

— Прощайте!

З вікон: Прощайте, не минайте. Приходьте чаще, ми вам квартиру приготуємо.

— Кланяйтесь тьоті, хай сидить без заботи.

Одчиняється хвіртка, виходить помішник начальника тюрми (немолодий; жовті, нафарблені вуси догори). Звернувшись до вартового:

— Что здесь?

В вікнах зразу стихає.

Вартовий *(витагуючись)*. Кричать, ваше благородіє... І виражаються... Он тето окно і то... другов...

2-е вікно. Ваше благородіє! Не верьте... Это он первый виражається на нас...

Помішник. Молчать! Сойди с окна! Если еще раз визовет меня, всю камеру рассажу по темным карцерам! *Як тільки з'являється в хвіртці помішник, пані в жалобі з дочкою швидко підступає до його. Підходять також дві панночки,*

Пані в жалобі. Послушайте, господин смотритель!

Помішник *(холодно)*. Я уже вам сказал, сударыня, что я — не смотритель... Странно!

Пані в жалобі. Извините. Я к вам с тем же. Это же жестоко, наконец...

Помішник *(хоче сказати)*. Виноват...

Пані в жалобі. Всяким мужикам, вора́м можно иметь свидания, а мне... Я приехала за пятьсот верст, у меня муж умер...

Помішник. Виноват...

Пані в жалобі. Это бесчеловечно, жестоко!... Вы его схватили, засадили в эту тюрьму и теперь еще не разрешаете с родной матерью увидеться... Я губернатору жаловаться буду...

Помішник. Сударыня...

Пані в жалобі. И говорю вам, что он не виноват... Он не может быть виноват... Я вам представлю все доказательства, что он...

Помішник *(нетерпляче)*. Боже мой! Да говорю же

вам, что [возьмите разрешение в Жандармском Управлении и мы дадим вам свидание... Странно! А затем, сегодня день свиданий уголовных, а не политических...

Пані в жалобі. Но поймите же, что он не может быть политическим! Я же вам представлю все доказательства и вы увидите...

Помішник. Очень может быть, очень может быть... Но это вы в Жандармское Управление...

Пані в жалобі. Но вы дайте мне сегодня свидание. Я не могу ждать... У меня расходы... Ну, хоть на один час!...

В вікнах тирскають од сміху.

Помішник. Сударыня, здесь свидания даже законные не более пятнадцати минут. Возьмите разрешение *(повертається йти)*.

Одна з двох панночок. Господин Зелинский!

Помішник *(озираючись, нетерпляче)*. Что угодно?

Одна з двох пан. Ну, разрешите же передать белье. Ведь это смешно!

Помішник. Не могу, не могу... Сегодня нет политических передач. Принесете в пятницу.

Одна з двох пан. Но я сегодня уезжаю. Человек третью неделю без белья...

Помішник. Но не могу же я для вас нарушать инструкцию!

Пані в жалобі. В таком случае дайте мне эти пятнадцать минут... Я согласна...

Помішник. Я ни одной минуты не могу вам дать. Я не имею права! Слышите: я права не имею на это!

Пані в жалобі. О, Боже! Ну, хоть скажите ему, что приехала к нему несчастная мать его, чтобы он знал...

Помішник. И этого не могу! *(Роздратовано)*. Не могу, не могу, не могу! *(Швидко повертається й зникає в хвіртці)*.

Дві панночки (*знижують плечима, шепочуться й нерішуче одходять*).

Пані в жалобі. О!...

Дочка її. Идем, мама.

Пані в жалобі. Нет, я буду здесь стоять, пока они меня не пустят! (*Витирає хусткою очі й одходить до лави, на яку й сідає з дочкою*).

2-е вікно. Ну, що, масалка, допомоглось? Пожалівсь?

Вартовий. Поговори ще там! Слихав, що говорив помішник?

2-е вікно. (лихав, тільки гляди, щоб мій карцур на тібе не окопився).

3-е вікно. Васька! Гляді, наша баришня — краса-виця ідьоть!

2-е вікно. Та бре? Де?

3-е вікно. А он по дорозі.

2-е вікно. Міне не видно.

3-е вікно. Січас повідіш. Клич скорей певчих до вікна.

Чути глухе гукання. В вікнах з'являється багато облич. Чути:

— Верно!... Она.

— З кавалером.

— Она повсігда з кавалерами.

— Конешно. А ти ж думав, как?

— Що ж вона сьогодні? Політіканам сьогодні свіданій нету.

— До тібе в гості. Скучила.

— А ти мовчи! Про кого халяву роззявив? „У гості“. Ти вперьод умийся, щоб про нею говорить.

2-е вікно. Федька! Далеко?

3-е вікно. Нє, січас будєть тут.

Публіка теж озирається й дивиться на дорогу.

Вартовий. Не разговарюй!

2-е вікно. Ну, брат, тепер уже ти не розговарюй. Ти знавш, хто січас сюда ідьоть? Думавш, губернатарь? Нет, брат, баришня наша ідьоть! Слихав? Федька, далеко?

3-е вікно. Січас... Можна начинать. Начинай!

З вікон дружно вибухає спів:

Гей, не дивуйте, добрії люде,
Що на Вкраїні повстало,
Там за Дашевим під Сорокою
Багацько ляхів пропало.

і т. д.

По дорозі з'являється Маруся з Леонідом. Вона привітно, весело хитає головою до вікон і надає ходи. Озирнувшись до Леоніда:

— Тільки не треба бути таким хмурим... Даю тобі слово, що не через те, що у мене є щось з Трохимом. Мені тільки... Ах, Боже!...

З вікон після співу:

— Драстє, баришня, драстє!

— Баришня, драстє! З тим днем, що сьогодні!

Маруся. Драстуйте, драстуйте! Дякую... Я вам табчку принесла. (Піднімає й показує пакуночок). На ваші камери.

З вікон. Спасіба, баришня!

— Покорнїйше балдарим.

— От баришня, так баришня!

2-е вікно. Баришня, подойдіть ближче, нам не видно вас. А то, їй-богу, спать не буду, єжелі не повідю вас... Ближче, ближче... До воріт... От, так. Драстє вам! Как драгоценноє здоровячко ваше? На свіданіца прийшли? Сьогодні для політики, баришня, нету, — сьогодні для нас, фатових...

Маруся. Я знаю. Мені треба побачить жениха.

2-е вікно. А ви позовіть помошника, баришня. Он пустить.

3-е вікно. Не пустить. Не помагається.

2-е вікно. Пустить! Ви тільки попросить його любезно, так от, щоб я слободи не імел, как пустить.

3-е вікно. Не пустить, сучий нос.

Пані в жалобі (*підходячи*). Вы хотите на свидание? Не пускают. У меня здесь сын. Вы к жениху? Не пускают. Разрешение, говорят... Грубые такие... Приехала, думала, хоть увижу. Вы подумайте, это столько расходов. Пока это разрешение...

2-е вікно. Верно, баришня: зовіть помішника, пустить!

Вартовий. Ну, довольно там! Одойдїть, баришня, не помагається в разговори з арештантами распространяться...

Маруся. Та я ж трошечки, землячок... Я раз-у-раз балакаю з ними... Вони од цього не повтікають.

3-е вікно. Он думає, що йому тут не прийдуться сидіть. Попадьош і ти, брат...

Вартовий. Ну, попаду чи нет, а ти як попав, то сиди там... Одойдїть, баришня.

Маруся. Куди ж я одійду? Ех, ви — неласкавий!

Вартовий (*з ніяковістю*). Так нам же приказано, баришня! Як би ето од міня, так хоч до утра разговаруйте сібе...

Маруся. Вам нічого не буде, а я скажу, що ви запрешали, а я не слухалась. Мене за це посадять сюди, а ви будете сторожить мене. Добре? А тепер ідїть собі погуляйте.

Вартовий. Ех, їй-богу!

2-е вікно. Верно, земляк. Иди, братуха, погуляй і не обижай нашої баришні...

Вартовий. Я й не обижаю, только ж как не помагається, так я ж не могу...

3-є вікно. Пойді, пойді, мілий челаек, погуляй, їй богу!

Вартовий *(чухаючись і, озируючись на ворота, одходить)*.

Маруся *(швидко вгору до вікон)*. Слухайте сюди!

2-є вікно *(так само)*. Слухаєм!

Маруся. Передайте на політєський корпус в чотирнадцяту камеру першого коридору... Чувте?

2-є вікно. Чувмо, чувмо...

Леонід *(що задумливо хмуро ходив окремо, як тільки зачув таємну розмову Марусі з вікнами, швидко підходить до неї й щось шепоче, докірливо хитаючи головою і показуючи очима на публіку)*.

Маруся *(вимушено хитає головою. Потім до вікон)*. Я потім скажу... Добре? Я зараз покличу помішника. Часової!... Земляк! Позвоніть помішника.

Вартовий. Всьо рамно, баришня, не пустять, тут уже он — вони просилися... Я позвонить можу, тільки щоб на мене помішник не сердився. *(Звонить)*.

Маруся. Не бійтеся, я скажу, що я попрохала вас. *Підходять пані в жалобі з дочкою і дві панночки*.

Одна з панночок. Вы все таки думаете доби-
ваться свидания?

Маруся. Конечно. Я ничем не рискую.

Друга панночка. Не дадут, нужно разрешение. Мы белье хотели передать и то не хотят. В пятницу.

Маруся. Я знаю.

2-є вікно. Нашой баришни без разрешенія дадут. Не внивайте, баришня!

Маруся *(з ласкавою посмішкою)*. Спасибі, я не вниваю. *Виходить помішник. Зобачивши його, пані в жалобі зараз же поспішно виступає наперед і хоче щось сказати*.

Помішник *(обурено)*. Вы опять? Но это же невы-
носимо, наконец! Двадцать третий раз я вам говорю, что

не могу! Не могу, понимаете вы это или нет?! Человеческим языком говорю вам. Это же...

Пані в жалобі. Позвольте, я вам ничего еще не сказала.

Помішник. Но я вижу, что скажете!

Маруся. Простите, господин Зелинский, это я вас просила... На одну минутку...

Помішник (*озираючись до неї, зразу проясняется*). Ах, это вы!... Я к вашим услугам! Чем могу служить?

Маруся. Видите ли... Я, право, не знаю... У моего жениха... Вы его знаете?

Помішник. О, помилуйте, еще бы!

Маруся. У него опасно заболела мать...

Помішник. Ах, скажите!... Как печально!

Маруся. Да... Но положение ее ухудшится еще тем, что сын ничего не знает об этом... Сознание этого отнимает у нее последние силы... Положение просто ужасное!...

Помішник. Да, да, я вас понимаю... Но чем я могу...

Маруся. Видите ли, я хотела вас просить, нельзя ли мне хоть на две минуты свидание с ним?

Помішник (*безпомічно розводячи руками*). К великому моему огорчению, не могу, никак этого не могу... Вот эта дама и девицы просили уже... С удовольствием сделал бы это для вас, но, право, не могу. В пятницу...

Маруся. Ах, в пятницу уже поздно будет... Она хочет, чтоб ему было известно, что у нее в четверг консилиум будет... (*З широкою розпучкою*). Но что же я, Господи, должна делать теперь?! Ведь вы поймите, что я никак не могу так возвратиться. Я обязана передать ему! Во что бы то ни стало! Господи! Что же мне делать?!

Помішник. Хм!... Да, это... А знаете, что мы сделаем? Давайте, я сам передам ему это! Так и быть уж...

Маруся (*радісно*). Правда? О, как я вам благодарна! Помішник. О, что там!...

Маруся (*поспішно*). Так вы, пожалуйста, передайте ему так: мама опасно больна, консилиум будет в четверг... Пусть приготовится ко всему. В день консилиума я еще раз прийду... Если меня не будет, значить консилиум отложен на другой день... Вы не забудете? От души благодарю вас!

Помішник. О, за то, что у вас появилась улыбка, я готов, кажется... Впрочем...

Маруся. Но вы не забудете? Нет?

Помішник. О, помилуйте! Слова, которыя выходят из прекрасных уст, никогда не могут быть забыты. Консилиум будет в четверг. Пусть приготовится ко всему. Мы в этот день будем иметь удовольствие видеть вас у наших мрачных стен, хе-хе-хе! Если же не будет, то... увы! Верно все?

Маруся. Верно. Спасибо!

Помішник. Не стоит. Так я сейчас прийду вам сказать...

Пані в жалобі. Господин смотритель!

Помішник (*сухо*). Я же вас просил не называть меня так. Я — не смо-три-тель! (*Привітно посміхнувшись до Марусі*). Сию минуту!

Пані в жалобі. Господин... (*Помішник хутко входить в ворота*). Но это же возмутительно! Другим так сейчас же можно, а я должна целый день стоять. Идем, Зина! Я буду жаловаться губернатору! (*Обурено одходить і зникає з дочкою по дорозі. За нею помалу йдуть дві панночки*).

З вікон: Розсердилась баринька: бач вора́м всяким даютъ, а їй не дали.

— За 500 верст приїхала, а два дні в номері пожить боїться... Сволоч!

Маруся (*підходячи до Леоніда, з захватом*). Леоніде! Як чудово! Як чудово!... Я просто не ждала... Сам пішов. (*Леонід хмурий*). Леоніде! Ну, не треба ж бути таким...

Леонід (*рішуче*). Скажи: ти мені скажеш, чого ти так вразилась тим, що Трохим бачив, як я цілував тебе. Останній раз тебе питаю, Марусю.

Маруся. Господи, Леоніде! Тут же зовсім не місце й не час для таких розмов. Я потім... Зараз не можу.

Леонід. Ні, я хочу зараз... Я теж не можу... Я мушу все знать... А на місце мені плювають. Я перед усім світом, на улиці, перед оцими заявлю, що люблю тебе. Бо люблю. Але люблячи, хочу, щоб не тільки твої очі й губи були мої. Я хочу, щоб душа, розумівш ти, душа твоя була вся мовою, без секретів, тайн, Трохимів і т. п.

Маруся (*сумно*). Ти ревнуєш...

Леонід. Ні, я не ревную, а люблю. Ревнують самці-звірі, вроді Трохима твого, а я хочу, щоб мій найближчий товариш відносився до мене, як до товариша... А коли ти любиш Трохима, то, розуміється, мої претензії...

Маруся. Господи!... Ну, що мені робить? Ну, не можу я тобі сказати нічого... Я слово дала... Але я люблю тебе, тільки тебе.

Леонід. Але ж тобі неприємно було, що Трохим бачив?...

Маруся. Мені й тепер це неприємно... Страшенно неприємно! Я навіть боюсь... Ти бачив, яке у його страшне лице було, бліде, перекошене?... Ах, як би тут швидче... Я страшенно боюсь, що... Тільки ти не думай нічого... Я молю тебе... Ну, повірь же ти мені...

2-е вікно. Бариння!... Бариння!

Маруся (*озирається*). Що?

2-е вікно. Єжелі помішник буде ругаться, що ми співаєм, так ви заступіться, а ми вам любимую вашу заспіваєм. Харапо?

Маруся. Добре, заступлюсь. (*Одвертається*). Вони страшенно милі... Ну, Леоніде, не треба бути таким...

Леонід. Ні, Марусю... ти любиш Трохима, його здоров'я, красу... Так, так, тільки ти сама цього не помічаєш...

Маруся. Леоніде! Ну, неправда ж це! Неправда, неправда!

З вікон тихо співають:

„Ревуть, стогнуть гори-хвилі
В синесенькім морі,
Плачуть, тужать козаченьки
В турецькій неволі...“

Леонід. Неправда? Ти це щиро говориш?

Маруся. Ну, а чим я можу доказати тобі? Чим?

Леонід. Чим? (*Павза*). Будь моєю жінкою... Тепер же, сьогодні...

Маруся (*сумно*). Ти хочеш цього?... Добре. Тільки не тепер... Потім... Після побігу...

Леонід. Чого ж після побігу?

Маруся. Так... Я хочу, щоб ми чистими пішли туди...

Леонід. Це правда?

Маруся. О, боже! Ти навіть цьому не віриш!...

Леонід. Я вірю.. Прости мене...

Мовчання. Обое задумливі.

З вікон співають:

Гей, ви хлопці-запорожці
Сини вольної волі,
Чом не йдете визволяти
Нас з тяжкої неволі...

Маруся (*задумливо*). Як вони гарно співають... Стра-

шенно люблю цю пісню... Уявляється Турція, козаки в полоні, море... Запорожці були справжні герої...

Леонід *(тихо)*. Марусю!

Маруся. Що, Леоніде?

Леонід. Я прийду цю ніч до тебе... Я не можу... Я хочу мати певність зараз... Мене мучить... Я не можу...
З хвіртки виходить помішник. Зачувши спів, задирає голову й кричить:

— А это что такое? Прекратить! Часовой, ты за чем смотришь? А вы, мерзавцы, я вам сейчас...

Маруся *(поспішно)*, Господин Зелинский, господин Зелинский! Подождите, подождите! Это я попросила их спеть, я ужасно люблю, когда они поют, не ругайте их. А часовой совсем не виноват. Ей богу, это я виновата, ругайте меня...

Публіка привітно посміхається, дивлячись на Марусю.

Помішник. Ну, положим, часовой виноват, — он не должен допускать пения. Впрочем, конечно, если вы просили, то ничего нет удивительного, если он забыл свои обязанности. Если уж я забыл... Ну, поручение ваше исполнил... Вы уж пеняйте на себя, — я в точности передал ваши слова; он так побледнел, что я хотел уже доктора звать.

Маруся. Побледнел? Бедный! Но я тоже не виновата. Во всяком случае, я вам очень, очень благодарна...

Помішник *(галантно)*. Я весь к вашим услугам. Так в четверг вы снова к нам? Очень приятно... Ну-с мне нужно на свой пост, я сегодня дежурный... Всего прекрасного! *(Піднімає картуза і приємно похитуючись іде до воріт)*.

2-е вікно. Спасіба, ваше благородіє!

Помішник. За что это?

2-е вікно. А за баришню нашу.

Помішник. А вам то что? *(До Марусі)*. Слышите? 2-е вікно. А это, ваше благородіє, наша баришня.

Маруся. Да! Я и забыла. *(Біжить до помішника)*. Передайте, пожалуйста, для этих камер вот этот табак.

Помішник. Табак? Хм!... Ведь это нелегальщина?... А?... Хе-хе-хе... Ну, бог с вами, так и быть уже, совершу еще одно преступление. А они обожают вас, хе-хе-хе!

Маруся. Да, мы — друзья.

Помішник. Это — очень трогательно. Передам, передам... Только, слыш, вы там? Молчат обо всем, как камни! Поняли?

2-й 3-й *(радісно)*. Понялі, ваше благородіє. Спасіба! Покорнейше благодарим!

Помішник. То-то же!... До приятного свидания!

Маруся. До свидания! Спасибо!

Помішник *(з приємною посмішкою зникає в хвіртці)*.

2-е вікно. А що, видіте, баришня, ми вам не говорили? О, он такой, що хлебом не корми, а только: щоб красива баришня любезное слово сказала...

З'являється Трохим. *Іде швидко, поспішно: Напружено шукає очима. Губи тісно, понуро стулені. Зобачивши Марусю, підходить й одривисто, задихано говорить:*

— Добре, що застав... Мені треба вас... Два слова.

Маруся *(трохи злякано й схвильовано дивиться на його)*. Добре.

Трохим *(одвівши на кінець кону, глухо)*: Ви вже передали в тюрьму?

Маруся. Уже.

Трохим *(закусивши губу, якийсь мент мовчить)*. Ну, все одно! Не моє діло. Я тільки от що хотів сказати: я завтра ввечері виїзжаю з города і брать участі в цій справі не можу. А тепер прощайте! *(Хоче йти)*.

Маруся *(вражено)*. Чекайте, як же так? Я ж передала уже, що в четвер.

Трохим. Як знаєте. Я не можу. Чуйте: я не можу, не маю сил.

Маруся. Це через те, що ви сьогодні бачили?

Трохим. Я це бачив завжди і тільки ідіот проклятий... Ні, краще прощайте... Краще прощайте, говорю вам, бо може от тут же зараз трапитись нещастя...

Маруся. Ні, ні... Підождіть... Що ж це? Це помилка... Це...

Трохим. Яка помилка? Де? На віщо ви знов брехать?... На віщо ви брехали мені? На віщо?

Маруся. Коли? Як?

Трохим. Тоді, коли дозволяли руки цілувать вам. Для чого? Для чого ця брехня?

Маруся. Я вам цим не брехала! Неправда!

Трохим. А чим? Значить, все таки брехали?... Ні, лучче прощайте... Лучче...

Маруся. Чекайте, я не можу!... Ви не маєте права тепер виїзжать... Ви їх погубите... Я вас молю... Я все...

Трохим. Плювать! Все одно... Я теж погибаю... Ох, ідіть собі, ідіть швидко! *(Зривається з місця й біжить по дорозі в город)*.

Леонід *(хутко підходячи)*. Що тут було? Що він тобі сказав?

Маруся. Все пропало! Все пропало тепер!... Боже, що ж мені робить? О, проклята краса моя! Проклята!

Леонід. Та що таке?! Не кричи тільки так, усім чути...

Маруся. Трохим не буде брать участі...

Леонід. Ну, так що? *(Роздратовано)*. Я не розумію, чого з ним так панькаються... Ну, не буде, так що з того? Другий буде на його місці...

Маруся. О, ні, ні!... І все через мене! Все через мене... Я скрізь вношу нещастя своєю красою... скрізь. Це не перший раз... Ні, я — недостойна бути з вами. Я недостойна! Господи, що ж я наробила! Що ж робить тепер? Що робить?

Леонід. Та чого ж він не буде брать участі?

Маруся. Через мене, через мене!... (*Злісно, натхнено стріпнувшись*). Ні! Я знаю тепер! Так, я знаю... Леоніде! Слухай сюди: ти любиш мене?

Леонід. Господи, Марусю! Що з тобою?!

Маруся. Відповідай тут же, зараз: любиш?

Леонід. Та я до муки, до болю люблю тебе, як...

Маруся. За красу мою?

Леонід. Ах, дитко, та покинь ти свою красу! Хіба можна бути такою? Це — *idée fixe* твоя тепер. Не всі ж Трохимами — звірі, єсть вище краси твоєї. І я люблю в тобі те, що вище краси, вище цього звірячого.

Маруся. Правда? Тоді не все пропало!... Не все! В четвер буде! Я знаю тепер. Слухай: ти свідомо сказав? Ти подумав? Ти вдумався у те, що ти сказав?

Леонід. Ах, Марусю, що думать, коли я це занадто почуваю (*показує на груди*). Тільки заспокойся ти. Що з тобою?

Маруся (*жагуче, натхнено*). Я вірю! Я вірю тобі, Дякую! Чуєш: я тобі страшно дякую!

Леонід. Ти чудна. Що з тобою, що тут сталося, скажи ж мені!

Маруся. Ти завтра узнаєш... Завтра... Все, все узнаєш... Все буде по новому... Годі! Прощай!

Леонід. Чекай, куди ж ти? Ми ж разом ідем...

Маруся (*з маленьким патосом*). Ні, не треба, не треба! Я боюсь. Я повинна бути сама. Прости мене... Нічого не думай поганого про мене... Вірь і мені, вірь своїй Марусі,

вір'я, що вона теж може бути сильною і любити те, що вище краси! Прощай, не йди за мною. Я молю тебе! вір'я мені, як я вірю тобі. Ти побачиш! До завтра, єдиний мій! (*Повертається й хутко з високо піднятою головою спішить по дорозі*).

З вікон: Барисня! Куди ж ви? Барисня!

Маруся (*зупиняючись*). Прощайте! Прощайте!

З вікон: До свіданія! Приходьте скорей! До свіданія!

Маруся. Прийду! Прощайте!

З вікон: Та как же ви без марша домой? Хлопці! Гей! Марш барисні!

Маруся. Дякую, дякую! Я дуже спішу!

З вікон: А ми вам в ногу! Раз-два! Начинай!

Співають „Гей, не дивуйте!“ швидким темпом.

Маруся (*хитає головою, озирється до Леоніда, робить йому привітний знак рукою і з натхненим виглядом зникає по дорозі*).

Леонід (*попала, задумливо — понуро протираючи пенсне, іде за нею*).

З вікон спів.

РОЗДІЛ 3-й.

Трохимова кімната. Ліжко, стіл, умивальник, на гвіздках одежа. Шпалери й мебелі поганеньких мебльованих кімнат.

Трохим сам. *Ходить по хаті і, держучи в руках книжку, завзято-злісно повторяє:*

— La vache — корова, la vache — корова, lièvre — заяц, le lièvre — заяц... *(Зупиняється, дивиться непоручно в одну точку; стріпнується).* La vache — заяц, la vache — заяц... Тю, чорт! La vache — корова, la vache — корова... *(Читає).* „Корова и заяц паслись на луку“. Ідіоти!... La vache et... et... Щоб тебе чортяка взяла! *(Зазирає в книжку)* lièvre, lièvre, lièvre!

Стук у двері.

Трохим. Ввійдіть! Le lièvre — заяц, la vache — корова, la vache — корова.

Цін. Марк. *(входячи швидко, нервово).* Ну, слава богу, застав. Де ви пропадали цілі сутки? Ви знайшли мою записку?

Трохим *(пожмура).* Знайшов. Le lièvre — корова, le lièvre — корова...

Цін. Марк. *(здивовано).* Що ви?

Трохим. Нічого. *(Читає).* „Корова и заяц паслись на луку“...

Цін. Марк. Та що таке? Яка корова? Що ви робите?

Трохим. Учусь. Le lièvre — корова... чи той... la vache — корова, lièvre... Я вашу записку застав... Але

як що ви по тому самому ділу, то прошу мені не перешкоджають. Я їду за кордон і вчу французьку мову. Можете судити мене, виключать, все, що хочете... La vache — корова, la vache — корова.

Цін. Марк. Ні, в цій організації просто божевільні якісь! Божевільний дім, ви, любчики, чорт би вас усіх узяв! Він мову вчить! Ну!?... Та знаєте, що ви наробили своїм ідіотизмом?

Трохим. Прошу не лаятись. І не заважають мені, я нічого знати не хочу! La vache — заяц..., la vache — заяц...

Цін. Марк. Ні, це щось у всякому разі оригінальне. Побий мене сила бога, коли це хоч не оригінально. За розумність не відповідаю, але оригінально... (*Рішуче*). Ви знаєте, що наробила ваша Маруся?

Трохим. Не знаю! (*Сказано*). І знати не хочу! Чуєте ви, чи ні? Що вам треба тут з вашою Марусею? Ніяких Марусь я не знаю, щоб їх чорт побрав! Ну, що вона зробила? Що? Ну, говоріть! Говоріть!

Цін. Марк. Ну, з вами багато не наговоріш...

Трохим (*благаючи*). Слухайте, Цінніє Маркович, ви — хороший чоловік, я вас молю: дайте мені спокій хоч на тиждень! Присягаюсь вам, що я за себе не відповідаю, — от візьму оцю лампу і запусу вам у голову! Ради бога, пожалуйте ви мене!

Цін. Марк. Ну, це вже... Це вже... Вибачайте, я всяких людей бачив, а таких мені перший раз... (*Рішуче*). Слухайте сюди, дика людина ви. Слухайте: ви погубили Марусю. Чуєте? Маруся пропала. Нема Марусі.

Трохим (*мовчки, вражено дивиться на його*).

Цін. Марк. Ага! Ви погубили її.

Трохим. Що ви мелете? Що таке?

Цін. Марк. Таке, що попрощайтесь з своєю Мару-

сею, нема її. Годі. Нема. Чорт би вас усіх узяв... Чого дивитесь так?

Трохим *(тихо)*. Я не розумію, що ви кажете?

Цін. Марк. *(злісно посміхнувшись)*. Ну, зараз зрозумієте. Ми у вас призначили останню збірку. Вони зараз ідуть сюди... *(Ходить)*. Ах, ти біда моя! Я перший раз у своєму житті натрапляю на таку історію. Я перший раз розтервся. Йй богу! Я всю ніч не спав. Накажи мене бог! Я не міг спати. Абсолютно не міг. А тут ще виявилось, що вартового черга не в четвер, а в середу, завтра, значить. Прийшлося знов бігти до тюрми. І вас ще чортяка занесла кудись, думали, що арештували вже десь на вулиці. Просто пекло. Леонід дурня строїть. Обов, як божевільні якісь, обнімаються, цілуються, плачуть, очі блищать... Якесь пекло!

Трохим. Та скажіть же, що таке, я ні чорта не розумію. Що сталося? Хто обнімається?

Цін. Марк. Зараз узнаете... Почекайте... Будете мати ще примісність... Чорт би вас усіх узяв!...

Стук у двері.

Трохим *(напружено дивиться на двері)*.

Цін. Марк. Ввійдіть!

Входять Оксана й Михайло.

Трохим *(глибоко зітхає)*.

Цін. Марк. А, це ви? А ті йдуть?

Оксана *(з чудною посмішкою, в якій помітно і мстливу радість і досаду)*. Ідуть... Позаду.

Цін. Марк. Так... Ну, Трохиме, підіть скажіть вашому Махтею, хай посторожить на улиці, поки буде збірка. Живо! *(Трохим помалу виходить)*. А ви, Михайле, що скажете? Ви яким способом сюди?...

Михайло. Та я, бачите... Мені вас треба було... Так я до товаришки Оксани... *(Мнеться)*.

Цін. Марк. Нічогісінько, любчику, не розумію, нічогісінько... Ну, от я тут... Що скажете? Ви швидче, бо я не маю часу... У нас тут зараз...

Михайло. Та я бачите... Така, їй богу, історія, що й говорить мені якось соромно... Конешно, що народ усе малообразований, малопонятний... Ну, і той, конешно...

Цін. Марк. Та в чому ж річ?

Михайло. Та товаришка Маруся...

Цін. Марк. Ну?

Михайло. Вона вчора занімалась з нашим гуртком...

Цін. Марк. Так... Ну?

Михайло. Ну, хорошо, занімалась... Нічого будто... Хлопці ніби слухають. Не так, як повсігда, ну, слухають... Ну, тіки ж пішла вона, як вони всі до мене: „Передай у комітет, щоб дали другого інтелігента, не можем з нею заніматись“... Всі в один голос...

Цін. Марк. Чого ж то так?! Що за брунда?!

Михайло. Конешно, народ первобитний, некоректний... „Жалко, говорять, так жалко, що не можем прямо слухать“... Це, значить, що товаришка Маруся з собою зробила... „Хай, говорять, вона занімається з такими, що ще не бачили її“...

Цін. Марк. Що за брунда! Та ж нею так довольні були?

Михайло. Та знаєте, конешно... Воно, положим, правда, що вона не дуже той... Ну, як раньче, так нічого, приємно було слухать, хоч ми вже все знаєм, що вона говорила... Ну, тепер... Жалко дуже...

Оксана. Хм! *(Голосно посміхається. Михайло й Цін. Маркович зиркають на неї).*

Цін. Марк. Погано... Ну, що ж робить... Скажіть, щоб почекали... Хутко найдуть сюди нові товариші, тоді якось зробимо... *(Входить Трохим і мовчки сідає).*

Михайло. Я для того й шукав вас..., на роботу сьогодні через це не пішов... Що, значить, неловко нам говорити їй, а в суботу у нас заняття... Так що...

Цін. Марк. Ну, добре... Ми подумаємо... Ви йдіть зараз, вам товаришка Оксана завтра все скаже, як і що... А зараз ми дуже заняті...

Михайло. Так я і скажу... Бувайте здорові!... *(Прощається і виходить)*.

Цін. Марк. Бувайте. Так і скажіть. *(До Оксани)*. А це, люба моя, дуже негарно, що ви привели його сюди... З такою конспірацією ми всі ввечері, завтра будемо там, де революціонеру негарно буває... Ви могли це все сказати самі нам...

Оксана. Я рішить сама не могла, а він хотів зараз же знати... постанову. Потім я хотіла, щоб він це заявив сам, мені могли б ще не повірить...

Цін. Марк. Ну, врунда... Негарно, що все йде так неконспіративно... А з цим гуртком... Я не знаю... Маруся так нервується тепер, що краще б їй не йти завтра...

Оксана. Ви хочете мені її збуть? Ну, вибачайте... Мені нема охоти...

Цін. Марк. Ну, Оксано, що за вирази?... Я тільки боюсь, щоб у такому стані, як вона тепер, вона не наробила якихсь дурниць завтра... *(Трохи мильно слухав, хоче щось сказати)*.

Оксана. Не наробить, не бійтесь... А хочете, то не беріть її... Тільки я проти того, щоб брати замість неї кого иншого з організації...

Цін. Марк. Але ж справа...

Оксана. Ну, знаєте, у вас своя справа, а у нас своя. Ми не можемо всю організацію випускати на одну справу...

(Стук у двері).

Трохим *(стріпнується й встає)*.

Цін. Марк. Ввійдіть!

Входять Маруся й Леонід.

Маруся *(з лицем, ніби густо всіяним чорними прищами на щоках. На бровах, на носі і в кутках губ темно-червоні. Щільно пострижена. Іде з високо піднятою головою. Очі напружено блищать, вся має неспокійний, піднятий вигляд)*. Драстуйте, Трохиме!

Трохим *(не зводячи очей з її лица, застигло мовчить)*.

Маруся. Що ж ви не відповідаєте? Чого так дивитесь? Ну, дивіться... *(Ближче до його підходить, скидає капелюх і підставляє лице. Трохим машинально відступає)*. Ха-ха-ха! Ви боїтесь навіть?

Трохим *(тихо)*. Ні, я не боюсь.

Маруся. Невже?... Це добре... Ну, в усякому разі, не ревнуєте вже? Тепер ніякого нещастя не може трапитись? Правда?... Ми прийшли обміркувати завтрашню ніч... Я думаю, тепер ви вже не одмовитесь од цієї справи? *(Трохим глибоко зітхає, проводить рукою по чолі, мовчить)*. Ну, що ж ви? Товаришу Трохиме! Відповідайте ж, тепер ви ідете до тюрми? Ну?

Трохим *(тихо)*. Іду...

Маруся. Что и требовалось доказать! *(Озирається до Леоніда, киває головою й посміхається з виглядом: „Що? хіба ми не так говорили?“ Нервово проходить уперед)*. Ну, а тепер, значить, можна й обговорювати завтрашню ніч...

Леонід *(мовчки здоровкається з Трохимом і проходить уперед)*.

Трохим *(як сонний, починає без ладу ходити по хаті, переставляє стільці, складає книжки, виливає для чогось з глечика воду в миску умивальника; часом зупиняється й дивиться на Марусю)*.

Цін. Марк. *(діловито)*. Ну, в такому разі, мої панове, давайте, перш усього, точно установемо, хто йде завтра, а хто зостатися на розплід організації... Нас небагато.. Як що...

Маруся. А що, Цінність Маркович, бачите: не стало у мене одного товару і перестали деякі покупці ганятись за мною. Остався товар, який не для всякого лавошника має цінність.

Цін. Марк. Звичайно, звичайно... Так от, мої панове, нас єсть зараз... раз, два, три, чотирі...

Маруся *(сідаючи на Трохимове ліжко)*. Леоніде, сідай тут... *(показує поруч себе)*. Товаришу Трохиме, ви нічого не маєте проти, що я сіла на ваше ліжко?

Трохим *(зупиняючись)*. Що ви кажете? Вибачайте, я не дочув...

Маруся. Я кажу, чи не маєте чого проти того, що я сіла на ваше ліжко?

Трохим. О, прошу... Що ж я можу...

Маруся *(з смішком)*. Бо потім і спать не захоче... Ха-ха-ха! Тільки ви не дуже лякайтесь мене... Ці плями зійдуть, це сірна кислота... вроді віспи тільки зостанеться... І коси одростуть... Ха-ха-ха! У вас лице, як сьогодні у помішника з тюрми... Для його теж всі мої цінності пропали... Насилу упросила ще раз передать... І для вартового теж... Хотів навіть штиком мене проколоть за те, що балакала з уголовними... А уголовні більше марша не співають. Розвінчана королева. Ха-ха! Так от у вас така фізіономія, як у того вартового... Пропало все, правда? *(Швидко одвертається, хапає Леонідову руку, ніжно дивиться йому в лице і, не випускаючи руки, прудко звертається до Цін. Марк.)*. Ну, так, значить, ми можемо тепер обговорювать. З боку товариша Трохима зачіпки більше не буде.

Оксана. Гм! *(Посміхаючись дивиться в стелю)*.

Маруся й Леонід *(швидко зиркають на неї)*.

Цін. Марк. Я думаю, я думаю... Так от, виходить, що нас усього єсть шість чоловік. До тюрми йдуть: Трохим, Маруся, Леонід і я... Зостаються Михайло й Оксана. Михайло сьогодні не буде, він на роботі... Так от, мої панове, я вважаю, що їх двох мало, а нас чотирьох багато... Нам досить трьох: один кидатиме і двоє постових, які з групами біжать до екіпажів... Один з одного боку, другий з другого... Як ви думаєте?

Всі мовчать якийсь мент.

Цін. Марк. Ну, що ж ви, панове?

Оксана. Я проти. Чотирьох до тюрми небагато...

Маруся. Це ви пропонуєте, значить, рішить, хто з нас чотирьох зайвий?

Цін. Марк. Ні, я не це пропоную... Навіщо так мої слова розуміть... Я дбаю про інтерес організації, яка зостається тільки з двома товаришами...

Оксана *(іронічно)*. Спасибі...

Маруся *(помалу)*. Трохим... кида. Цінність Маркович — організатор... Значить, або я або Леонід зайві...

Леонід *(нервово)*. Прошу слова!... Я, перш усього, не згожуюсь, що досить трьох чоловік до тюрми... Цінність Маркович не може йти в рахунок, він — організатор, а не постовий... Він — скрізь: і коло постових, і коло екіпажів, і коло Трохима. Постів у нас два, значить треба двох постових.... Я взагалі не розумію, для чого навіть піднімати це питання... Оксана з Михайлом зостаються... Тут або пан або пропав... У всякому разі, коли нас перестріляють, вони не дадуть організації вмерти... От і все. Ніхто не зайвий... І я пропоную це питання зняти зовсім з порядку денного... *(Схвильовано замовкає)*.

Цін. Марк. Панове! Я не стою на цьому, я тільки так... Мені тільки здавалось... Ну, а коли ви всі думаєте,

що трьох мало, то залишім це... Я більше, так сказать... Наприклад, товаришка Маруся, будучи тепер... Ну, та годі... Беру свою пропозицію назад... Тепер ось що...

Маруся. Ні ви докінчайте! Що таке „Маруся, будучи тепер“? Негодна вже? Так?

Оксана (*дивлячись в стелю*). Хм!

Цін. Марк. (*обурено*). Слухайте, моя люба, що вам бог дав?! Що ви говорите?

Маруся (*глянувши на Оксану, гордо, нервово задирає голову*). Взагалі, мені здається, що товариші неприхильно відносяться до мого вчинку з собою. Я, розуміється, дбала не про прихильність, а про справу... І коли...

Леонід (*схвильовано*). Марусю! Не треба! Чувш? Не треба.

Маруся (*покійно*). Ти думавш?

Оксана. Хм!

Цін. Марк. (*поспішно*). Ну, покиньмо про це. Товаришка Маруся зробила так, як уважала за краще. Як би не вона, побіг наш міг би надовго затягнутись, а то й зовсім провалитись, бо вже занадто багато людей про його знав. Ніхто, значить, не думає неприхильно відноситись, а навпаки... Розуміється, спосіб дуже... дуже жорстокий... Можна було б... Ну, та хто його знав... Отже про це нема чого довго балакати. Тепер треба умовитись про деталі... Де і як сходитись, що...

Леонід. Про це ж умовлялись уже не раз. Десята година, правий рівчачок коло тюрми... Що далі?

Цін. Марк. Ну, і добре... і добре... Товаришу Трохиме!

Трохим (*який сів коло столу і часто позирав на Марусю*). Що?

Цін. Марк. Не забудьте зв'язать вартового. Це — ваша справа. Щоб, бува, не напакостить чоловікові, або

щоб він, рятуючи себе, нам не напакостив... Чуєте, Трохиме?

Трохим. Чую... *(Не зводить очей з Марусі; видно, все більш та більш хвилюється).*

Цін. Марк. *(пильно вдивляється у його).* Що ж ви чуєте?

Трохим. Щоб не напакостив... *(Раптом встає, сильно здавлює руки, до Марусі:)* Нащо?! Нащо ви так?! *(В розпущі хапає себе за голову, сідає, припадає до столу й ридає).*

Всі якийсь мент здивовано й схвилювано мовчать.

Маруся *(ростеряно, зігнувшись вся до його, дивиться великими очима, ворухить губами, ніби бажаючи щось сказати, але не може).*

Леонід *(раптом схоплюючись, нервово, злісно кричить:)* Ви... дурень! Чуєте ви?! Я вам це свідомо говорю. Ви — скот! Не смійте ревити!! Чуєте?

Трохим *(змовкає, потім помалу підводить голову).* Простіть мене. Я, справді, дурень, собака... Вирвалось у ідіота... Простіть, я розумію ваше становище? Леоніде...

Леонід. Моє становище?! *(Непорозуміло озирается).* Моє становище? Що ви мелете? Це мені подобається!... Та ви знаєте, що за це морду бють?!

Трохим *(тихо).* Бийте... Серйозно говорю: бийте...

Цін. Марк. Ну, панове! А, боже мій, от цього ще не хапало... Ти диви! Може ще дуель, скажете? Це добра справа... Заспокойтесь, Леоніде!...

Леонід *(дуже хвилюючись).* Я — спокійний... Мені нема чого заспокоюватись... Хай інші заспокоюються... Скоти!! Ви повинні впасти на коліна перед нею *(показує на Марусю),* сліди її цілувати... Ви... ви... повинні благословлять, що в нашу організацію ввійшла така людина... А ви... ви всі тюкаєте на неї за її святий, геройський... так, так, геройський вчинок... *(Раптом обертається до Оксани)*

А ти... А тобі сором! Ці твої посмішки і хмикання недостойні людини... Не великодушно, низько, погано! Я тебе поважав, а тепер...

Оксана (*жорстоко і різко*). А тепер побіжиш за мною!

Леонід. Що-о??

Маруся (*круто повертається до неї*).

Оксана. Те, що чув. Ну, годі сантіментальності розводить. Цінність Маркович, все вже скінчено? (*Раптом до Леоніда*). Тільки пам'ятавш, що я сказала? Два рази одного любить не вмію. Я — великодушна: краще не біжи за мною. (*До Цін. Марк.*): Справа скінчена?

Цін. Марк. (*Який весь час поривався зупинити розмову, поспішно*). Я не знаю... Треба б ще...

Леонід (*до Оксани*). Ти давш собі відчит, що ти говорила тут?

Оксана. Будь спокійний — знаю, що кажу.

Леонід (*з ненавистю*). Ти — смішна! Розумівш ти? З тебе тільки сміятись можна! „Побіжиш“, ха-ха-ха!... От за ким я побіжу. (*Показує на Марусю*). От за ким я рачки поповзу... Вона вище вас усіх! Краще, прекрасніше!... Ти недостойна черевик її поцілувать!

Оксана (*теж розпалюючись ненавистю*). А ну, ти поцілуй її тепер, як цілував колись мене? Ха-ха-ха!

Леонід. Оксано!

Оксана (*із злим викликом*). Що?

Трохим (*з мукою*). Годі! К чорту! Я більше не можу! (*Хапаєрз зірв'язка капелюх і біжить у двері*).

Цін. Марк. Панове, панове! Заспокойтесь! Оксано, Леоніде... А, боже мій!... Так-же з справою неможна.. Що-ж це таке!...

Оксана (*важко дихаючи, натягає рукавички*).

Маруся (*сидить непорушно-закамятіло*).

Леонід (*швидко ходить по хаті*).

Оксана. (*Зірвавшись з місця, швидко підходить до Марусі, простягає руку, суворо*): Простіть. Я любила його. Ви одняли. Простіть.

Маруся. (*злякано, не розуміючи*). Що?...

Оксана (*круто одвертається й швидко виходить із хати*).

Цін. Марк. Та куди-ж ви всі розбігаєтесь?! Що-ж це таке? Їй богу, я ні чорта не розумію... А, ну вас к чор-р-р-ту всіх... Це просто... Я не знаю. Тут іменно зробишся... (*Хапає капелюх і сердито виходить, щось бурмочучи*).

Мовчання.

Маруся (*ворушиться, потім з страхом і тугою бере себе за голову*). Господи!... Невже не треба було?!

Леонід (*зразу зупиняючись, злякано*). Мовчи! Мовчи, Марусю! Треба! Треба було! Чувш? (*Стає перед нею на коліна, хапає руки її, цілує*). Треба! Треба! Я люблю тебе! Люблю, люблю, люблю!

Маруся (*тихо*). Чи я-ж цього ждала? За що-ж?

Леонід. Нічого, нічого... Вони — дикі, скоти... Тебе оцінять.

Маруся. Леоніде!... Через що вона так сказала тобі?...

Леонід. Мовчи! Вона божевільна. Од ревности, од заздрости, од низьких своїх інстинктів. Паскудна, пошла жінщина!

Маруся. Це — неправда, Леоніде?

Леонід (*злісно, встаючи з колін*). Та неправда-ж, неправда, ніколи цього не буде. Я тільки ненавижу її!

Маруся. Ти любиш мене, як і... і раніше?

Леонід. О, Марусю! (*Хапається за голову, з мукою*): Навіщо такі питання! Я молю тебе, не питай так, не питай ніколи! Чувш?

Маруся. Ти боїшся?

Леонід *(кричить)*. Я нічого не боюсь! Я люблю тебе!...
Годі про це... Ходім!

Маруся. Ходім... *(Встає, застигає, ворухиться; видно, хоче щось сказати і не одважується)*. Леоніде!

Леонід. Що, Марусю?

Маруся *(мнеться... Рішуче)*. Іди сюди... Ближче...
(Леонід підходить; вона кладе йому на плечі руки і близько нахилиється лицем до його; хвилюється). Слухай... Прийди сьогодні до мене. Прийди, як... як муж...

Леонід. Ах, Марусю!... *(Трохи одсувається)*. Навіщо ти це тепер?...

Маруся *(зігнувшись)*. Ні, Леоніде?

Леонід *(з стражданням)*. Марусю! Не треба... Потім! Ти сама сказала, щоб чистими піти... Потім, все потім...

Маруся *(Помалу, вбито схиляє голову й стоїть якийсь мент. Потім підводить, чудно блискає очима й говорить)*. Так. Ходім.

Леонід *(не дивлячись на неї)*. Що „так“?

Маруся *(посміхнувшись)*. Нічого... Так, де-які думки. Ходім.

Леонід. Марусю... голубко! *(з мукою і ніяковістю)*. Ти, може, думаєш, що я тому не хочу, що...

Маруся *(поспішно, злякано)*. Не треба! Не треба! Ходім... Не муч... Не треба... Ходім! *(Швидко вибігає з хати)*.

Леонід *(за нею)*. Марусю! Марусю! Та хіба-ж...

РОЗДІЛ 4-й.

Ніч. Поле. На заднім пляні видно тюремну стіну; за стіною тюрма, збудована на кшталт літери П. Вікна її жовтіють у темі квадратами; в деяких видно голови в'язнів, які то дуже ворухаться, то зникають, то непорушно темніють у них. Іноді виразно, хоча дуже глухо чути, як перегукуються в'язні між собою. Можна часто розібрати окремі слова. Весь час цього розділу перегукання не перестають. На сцені нікого.

Серед різних звуків ночі чути з тюрми чоловічий голос:

— Га-ля-а... Га-а-ля-а!

Павза.

Тонкий жіночий голос: А-а-а?

Чоловічий голос: За-спі-вай-те-е!

Жіночий голос: А-а?

Два чоловічі голоси разом: За-спі-вай-те!...

Жіночий голос: О-о!...

Павза.

Два різні голоси співають:

„За тучами, за хмарами
Сонечко не сходить, —
За лихими ворогами
Мій милий не ходить“.

Обережно, крадучись, з'являються Трохим і Цін. Марк., зупиняються, озираються. Балакають придушено.

Цін. Марк. Тут... *(прислухується)*. А тих ще немає...

Погано...

Трохим. Зараз прийдуть...

Цін. Марк. *(заклопотано)*. Ех, боюсь я, їй богу! казав я...

Трохим. Ну, нічого... Вона просто хвилюється...

Цін. Марк. Ах, любчику мій, і ми не з ангельським спокоєм ідемо, але ж не виробляємо того, що вона...

Трохим. Нічого... Вона більш нервова та й годі...

Цін. Марк. А я все таки боюсь... Боюсь, що встругне яку штуку отут і май тоді... Цей її сміх, задумливість, чудні очі... Ех, не дають вони мені спокою!... Серйозно, любчику, її неможна покидати одну. Я думаю, що їх треба вдвох залишить на однім посту, хай собі тут буде з ним... Той хоч не дасть чогось зробити... А на її посту я сам стану, як треба вже буде приймать. Серйозно. Инакше я ні за що не ручаюсь... Чудна вже вона дуже стала за ці дні...

Трохим *(хмуро)*. Так. Якась... Іноді так винувато дивиться на всіх, така... нещасна, що... Ех!

Цін. Марк. Ну, а я їх поставлю тут обох... Їй богу... Я не можу...

Трохим. А не образиться?

Цін. Марк. Ну, чого їй ображатись?

Трохим. Та вона тепер така якась вразлива стала... Трохи не так сказав чи глянув, вже образилась... Просто аж дивно... Зовсім инчий характер став... наче краса і душу робила гарною...

Цін. Марк. Тш!... *(Слухає)*. Ні, мені здалось... А чуєте, як усе чути з тюрми?

Трохим. Тихе і чисте повітря сьогодні... Зорь багато.

Цін. Марк. *(слухає)*. Співає тюрма... Співай, співай, серденько. Люблю я цей спів! Ні в одній опері я не чув ніколи співів з таким чуттям, як у тюрмі...

Трохим. Імгу.

Мовчання.

Пісню прорізує різкий, тужливий свист вартового.

Цін. Марк. А от цей свист — паскудна штука... А тих усе нема! А, бідонько моя, вони всю справу споганяють!

Трохим. Шш! *(Прислухається)*. Здається, йдуть.

Цін. Марк. Еге, щось наче рухається... Двоє чи одно?

Трохим. Двоє... Вони... *(Тихо гукає)*: Леоніде! Ви? Леонідів голос *(глухо)*: Ми...

З'являються зправа Леонід і Маруся.

Цін. Марк. Що ви так довго?

Леонід. Хіба довго? Ми й так поспішали...

Маруся *(хапливо, нервово)*. Спізнились? Га?... Ми просто бігли... Чуєте, як співають. Усе чуть... Чуєте? Треба тихше балакати...

Цін. Марк. Так, так... Тільки ось що, мої панове: перш усього, поменьше хвилюватись... А друге таке: на цьому посту треба двох людей, бо на цей бік побіжить більша група... Я пропоную Леонідові й Марусі обом стояти тут... А я займу Марусин пост. Ви нічого не маєте проти?

Леонід. Я — нічого... Не знаю, як Маруся... Та коли треба...

Маруся *(вражена)*. Чекайте... Значить, я не там буду?...

Цін. Марк. Ви будете тут, разом з Леонідом...

Маруся. Ах, мені не це... Ну, все одно... Так, так, добре, я остаюсь тут... А Трохим, значить, на старому місці?

Цін. Марк. На старому, на старому... Тільки дуже прошу не хвилюватись... Ну, Трохиме, ви можете йти в'язати вартового. Чекайте... Значить, ви потім вертаєтесь на цей пост. Маруся співає сигнал, їй відповідають, тоді ви йдете... Так. Валяйте тепер...

Трохим. Ну, бувайте!

Цін. Марк. Бувайте. Хай вам добре буде!

Трохим. Дякую. *(Нахиляється і зникає на правому боці в темноті).*

Маруся *(непорушно, задумливо стоїть).*

Цін. Марк. *(ходить зігнувшись, нервово потираючи руки).*

Леонід *(сідаючи на землю).* Ви б, Марковичу, краще сіли, або лягли... Сядь, Марусю... Так воно конспіративніше буде...

Цін. Марк. Не можу, любчику, не можу... Ні за що зараз сидіть, ні лежать не можу... Тут уже хоч би стріляли прямо в пику, так не сяду й не ляжу. Так уже господь милосердний создав. Нічого не поробиш!

Леонід. Так хоч не ходіть.

Цін. Марк. Знаю, любчику, що й ходить неварто б. Не можу.

Маруся *(лягла, закинувши руки за голову).* А зорь скільки!... Колись я вірила, що то душі людські... *(Павза).* *(Глибоко зітхнувши).* У що колись не вірилось! *(Швидко сідаючи).* Слухайте, Марковичу!

Цін. Марк. Слухаю Марусенько...

Маруся. А де ж Трохимова бомба?

Леонід. Тш! Тихше... Не треба так голосно...

Маруся. Я забула...

Цін. Марк. Лежить там, де їй треба лежать. А потім встане і зробить те, що їй треба зробити...

Маруся. Але це дуже небезпечно для Трохима?

Цін. Марк. Ну, не так, як букетик фіялок у руках, але береженого, моя радість, і бог береже. Все од бога, моя хороша...

Маруся. Ах, та покиньте ваші жарти! Не місце їм...

Цін. Марк. От іменно, моя люба, коли й жартувать, як не тепер, а не нервуватись і голосно кричать...

Маруся (*понижаючи голос*). Я не нервуюсь. Я вас питаю, в хоч один шанс, що його може розірвати?

Цін. Марк. (*з легким роздратованням*). А, слухайте, серце, ви ж не дитина і повинні розуміть, що бомба не апельсин же все таки... Все може бути... Зручно кине, нічого не буде. Кине недалеко од себе, може штовхнуть... так, що й не встане...

Маруся (*лягаючи знов*). Так. Дякую.

Леонід. А ну, тихо! (*Слухає*).

Чути невиразний, сумний спів і далекі перегукання.

Маруся. Що таке? Що таке?

Леонід. Нічого... Мені почувся крик якийсь коло стіни...

Цін. Марк. Ну, там кричати нікому...

Маруся. А, може, його схопили?...

Леонід. Ну, це не може бути...

Маруся. А чого ж він так довго? Господи! Яка туга!... Як тут тоскно... Тюрма страшна така...

Свист вартового, протяжний, виючий.

Маруся. Навіщо вони свистять?

Цін. Марк. Це вартові... (*Потирає руки*).

Маруся. Який безнадійний спів... Хоч би вже швидче він.. Вони ж там ждуть...

Леонід. От уявляю, що вони зараз переживають...

Цін. Марк. Так, так. Погано... Коли я тікав...

Маруся (*раптово стаючи на коліна*). Ах, мені так хочеться скоріше заспівати їм, дати знать, що зараз-зараз, що ми вже тут, — що... я прямо не знаю...

Цін. Марк. Тш, тш, Марусю, тільки заспокойтесь, зараз прийде Трохим, тоді співатимете...

Маруся. Ах, чого він так довго! Дивіться, як чорніють голівки в вікнах... Напі на лівім боці? Так, на лівім. Я тут бувала вдень... Он вікно Петра... Здається,

так давно-давно це було, а всього днів п'ять... Так, днів п'ять... *(Застигає й непорушно стоїть на колінах. Стріпується)*. Цінність Марковичу! Так життя — базар?... Ну, а що робити тим, хто не має ніяких товарів? Іти з базару?

Цін. Марк. *(мовчки ходить)*.

Леонід. Марусю, тут, їй богу, не місце для філософій... Краще слухай...

Маруся. А звідки ти знав, що не місце? А, може, як раз в таких місцях і місце? Ну, Цінність Марковичу? Оповідайте ж?

Цін. Марк. Шш! Здається, Трохим...

Леонід. Тихо, Марусю...

Всі *пильно слухають*.

З'являється Трохим.

Трохим *(тихо)*. Готово.

Цін. Марк. Зв'язали?

Трохим. Зв'язав, рот заклепав і в будку поклав...

Маруся *(прудо підводячись)*. Ну, тепер можна, значить, давати сігнал? Співать? Можна? *(Хвилюється)*.

Цін. Марк. Давайте.. Тільки не хвилюйтесь і не дуже голосно співайте, щоб здавалось, що співають дуже далеко від тюрми.

Маруся. Добре, добре... *(Прокашлюється і, повернувшись до тюрми, співає:)*

„Зоре моя вечірняя,
Зійди над горою,
Поговорим тихесенько
В неволі з тобою.

Роскажи, як за горою
Сонечко сідає,
Як у Дніпра веселочка
Води позичає“.

Всі *напружено слухають*.

З тюрми чути чоловічий голос:

„Добрий вечір тобі,
Зелена діброво,
Переночуй хоч ніченьку
Мене молодого.

Добрий вечір тобі,
Зелений байраче,
Переночуй хоч ніченьку
Ти славу козачу“.

Як тільки чуються перші слова, всі з полехненням зітхають і оживляються.

Маруся. Почули, почули! Андріїв голос!

Цін. Марк. *(швидко)*. Чудесно! Ну, Трохиме, на місце! Після третього разу „Сбейте оковы“, Марусю, відповідайте.

Маруся. Чекайте. *(Поспішно підходить до Трохима)*. Трохиме! Прощайте! *(Простягає руку)*. Не сердьтесь на мене... і не згадуйте... поганим... Я, може, лучча, ніж ви думаєте... Може, побачите... Ну... Ну, ідіть, а то я... Нічого, нічого... Ідіть!

Трохим. Ех, Марусю!... Ну, що вже тепер... Тільки не прощайте все таки, а до побачення! Я поміраць не збираюсь. До побачення, товариші! *(Стискає руки)*.

Леонід. До побачення!

Цін. Марк. До побачення! Трохиме! Ви ж тікаєте на мій пост?

Трохим *(озираючись)*. Так. *(Зігнувшись, зникає наліво)*.

Маруся. Я відповідаю *(співає)*

„Ой повій, повій

Із кайданів, з неволі

Та й буйнесенький вітре,

В чисте поле

Та понад морем,

Та й понеси на Україну“...

Та й винеси нас

(Змовкає).

Якийсь мент слухають. Тюрма мовчить.

Цін. Марк. Так. Тепер, значить, тільки пильно слухайте. Ну, щасливо оставайтесь. Ваш екіпаж у правім рівчаку.

Леонід. Знаю.

Цін. Марк. Хай вам добре буде! *(Стискає руки)*.

Леонід. І вам.

Маруся. Прощайте!

Цін. Марк. Не прощайте, а до побачення... *(Іде)*.

Маруся. Може... Всяко буває...

Леонід. Так просто на вакзал?

Цін. Марк. Просто. Бувайте... Не хвилюйтесь... *(Зникає на лівім боці)*.

Маруся. Вони, значить, зараз підпоюють надзирателя?

Леонід. Так.

Маруся. А це довго?... Я думаю, хвилини п'ять, правда?

Леонід. Не знаю... Може, й менше...

Маруся. Як вони повинні хвилюватись!...

Леонід. Я думаю... У всякому разі не менше, ніж ми...

Маруся. Ти хвилюєшся?

Леонід. Так. Трохи...

Маруся. А Трохим? А Трохимові як?... Ну, вже недовго! Вже недовго... Слухай, а ти знаєш, чого вони нас поставили тут обох?

Леонід. Ну, Маркович же сказав, що на цей бік побіжить більша група.

Маруся. Нічого подібного! Умовлено, що вони діляться нарівно. Змінить умови він не міг...

Леонід. Так, правда...

Маруся. А я знаю, чого!

Леонід. Чого?

Маруся *(помовчавши)*. Вони вважають мене нікчемною, нездатною бути на пості...

Леонід. Ну, Марусю, ти знов...

Маруся. Я не хвилююсь, я не хвилююсь... Ти сам бачиш, яка я зараз спокійна... Але це факт. Цінність Маркович на мене весь час так подивлявся і потім щось сказав, вроді того, що боїться, як би я чого-небудь не наробила... Взагалі, цінність утеряла... О, я нічого!... Хай... Я все-таки думаю, що на що небудь я таки здатна... На

що небудь... Побачать... А тебе я навмисне спитала, — я так і думала, що ти не помітиш.

Леонід. Я не розумію, Марусю...

Маруся. Ну, нічого, нічого!... Не будем більше про це говорити. Ні про що не будем говорити. Мовчати... Ох, як би я хотіла, щоб усе вже мовчало круг мене, ні думок, ні споминів, нічого... Ну, годі! Ша, треба слухати. Вже недовго... Слухай, чуєш, як тюрма перегукується? Вся тюрма не знає, що вони тікають? Ні?... *(Помовчавши. Другим тоном)*. Я так хотіла посидіти в тюрмі і не довелось.

Леонід. Хіба ти... Що значить „не довелось“?

Маруся *(хапливо)*. Ні, я так..., помилилась. Розуміється, я ще двадцять раз устигну... Тільки мені раніше дуже хотілось... Ну, та це дурниця... Шш, слухай!

Леонід. Чудно ти поводишся сьогодні, Марусю...

Маруся. Чим? Чим чудно?

Леонід. Та так... я не можу сказати... Але цей твій спокій... Смієшся ти якось... негарно якось смієшся... Потім цей тон твій якийсь насмішкуватий... цинічний навіть трохи... Слова якісь... Я розумію, вся ця історія могла зробити на тебе сильне вражіння, але... так якось чудно приймає усе... Ти робиш таке вражіння, яке буває..., ти вибачай..., від сільської дівчини, яка... загубила невинність і сміється з того перед другими...

Маруся. Як ти розсудливо аналізуєш усе тепер!

Леонід. Я завжди аналізую.

Маруся. Вибачай, я так собі це сказала... Я багато сьогодні так собі говорю... Ти не звертай уваги, — я хвилююсь... І потім мені... мені ж так тяжко, Леоніде! Леоніде, мені безумно тяжко! Невже все не так, невже... Господи!... В мене все перевернуто, хаос..., мука... Леоніде, єдиний мій, не будь таким зо мною, не будь, дай вірити,

дай, дай... (*Судорожно хапає його за руки*). Я вірю тобі, одному, ти все.. Леоніде, скажи, що ти мене любиш, скажи скоріше, зараз, скажи так, як казав тоді, вогнем душі скажи... Щоб я зразу зогрілась... Господи!

Леонід (*хвилюючись, з жалем*). Марусю, Марусю, не треба, серце, заспокойся... Бідна моя, хороша, не треба.

Маруся (*жадно, жагуче*). Ти любиш? Любиш?

Леонід. Марусю, тут же не місце, зараз буде сігнал, потім... Треба слухати... Ми поговоримо, треба розібратись...

Маруся (*зразу остигаючи, змовкає, сидить непорушно*).

Леонід (*несміло, винувато*). Марусю!... Ну, навіщо так...

Маруся (*стрибуючись, піднято*). Ні, нічого, нічого! Ти вибачай, я так собі... Я вірю тобі... Ти любиш мене, я знаю любиш те, що вище краси.. Ха-ха-ха! Я знаю... Ти будеш мене ще більше навіть любити, правда? Будеш звать „ніжно-дзвенящою мрією“, правда? Ха-ха-ха! Ох, ти ж чудак!

Леонід. Марусю, ти не в хаті. А сміх твій...

Маруся (*понижуючи голос*). Що мій сміх? Що? Це ж від радості... Ха-ха-ха! Хіба я повинна плакати? Над чим? Над ілюзіями?... Чи, може, неправда, що ти мене любиш? А ну, спробуй сказати... Ні за що не скажеш, ні за що... Навіть візьмеш і поцілуєш. Ти такий. Навіть..

Леонід. Марусю!

Маруся. Що, Леоніде?

Леонід. Я тебе не пізнаю...

Маруся. Невже? Диви! і уголовні мене не пізнали, помічник, вартовий, Трохим, всі не пізнають... Ха-ха-ха. а я думала, що хоч ти пізнаєш... Так, так, я тобі вірю... Тепер я вірю... (*Строго*). Ну, годі. Буде... Треба слухать..., а то ще пропустимо... О, не дай бог! (*Павза*). Ніч... Тюрма... Як чудно... (*Павза*). Як тихо! Ніч ніби слуха, що ми робимо...

Тягучий свист вартового.

Маруся. Фе, який гідкий цей свист... Ах! швидче б хоч уже, швидче! Я не можу!... У мене сил не хватить... Не хватить, не хватить, боже.

Леонід (*підповзаючи ближче до неї, зворушено*). Марусю, голубко, не треба так...

Маруся (*злякано одсуваючись*). Не треба! Не треба!

Леонід. Та що з тобою? Чого злякалась?

Маруся. Не треба! Будь таким... Так легче...

Леонід. Яким „таким“? Який же я?

Маруся. Я не знаю, я не знаю... Тільки не треба... Слухай краще, зараз будуть співать...

Леонід. Чудна ти!

Маруся. Нічого, нічого... Слухай...

З тюрми чується спів чоловічого голосу.

Леонід. Тш! (*Напружено слухає*).

Співають:

„По пыльной дороге телега несется,

А в ней по бокам два жандарма сидят“.

Маруся (*раптово підводячись*). Уже! Уже!

Леонід (*хвилюючись*). Не хвилюйся так, Марусю, не хвилюйся.

Маруся. Ні, ні... Я не хвилююсь... Я тільки... От що, Леоніде... (*Хапливо виймає з-за корсажу пакет*). От цей пакет... Ви його прочитаєте завтра... Чувте? Не сьогодні... А то й сьогодні, як хочете, мені все одно... Ну, от... Ви його прочитаєте... Більше нічого... Неконспіративного нічого..., не бійтесь...

Леонід (*взявши машинально пакет*). Марусю, що за пакет? Що за пакет?

Маруся. Тихо, тихо... Пакет так собі, нічого... Зараз... Слухай...

З тюрми співають:

„Сбейте оковы,

Дайте мне волю“...

Маруся *(натхнено)*. Так, так! Будьте певні. Ви будете мати волю... Будете!

Леонід. Марусю! Що за пакет, скажи! Для чого? Навіщо ти тепер дала?

Маруся. Так, так... Може, мене арештують... Я хочу, щоб ти прочитав його...

Леонід. Але чого тебе арештують? Значить, і мене ж арештують?

Маруся. Ах, покинь! Завтра все узнаєш... Ну, оддаси мені, як не арештують... Ну, подерж сьогодні у себе... Сховай... І слухай... Вони вже другий куплет починають. Чуєш, це вже другий... Правда ж, другий? Це другий, чи ні? *(Дуже хвилюється)*.

Леонід. Заспокойся, заспокойся... Це — другий.

З тюрми:

„А дома оставил он мать беззащитную,
Будет она от тоски изнывать и страдать“...

Маруся. Так, так, це другий... Другий!... Господи!... *(Задихається)*.

Леонід. Марусю, Марусю... Ну, неможна ж...

Маруся *(раптом обнімає Леоніда, жагуче цілує, одривається)*. Нічого, нічого... Це так... Я ще можу бути сильною... Це так...

З тюрми жагуче чується:

„Ах, сбейте оковы,
Дайте мне волю“...

Маруся *(як у сні)*. Так, так. *(Застигає. Потім враз стріпнується, ніби щось згадавши)*. Ох, я й забула! Боже, щож мені робить? Леоніде, голубчику, я на одну хвилинку... Через дві секунди я назад...

Леонід. Куди? Що забула? Вже ж другий раз... Чуєш?

Маруся. Так, так, я чую... Я зараз, зараз!... Я забула у Трохима свій револьвер... Там... Я зараз...

(Хутко біжить уліво і зникає в темі).

Леонід *(злякано)*. Марусю! Марусю!...

Неспокійно, в великій тривозі, зігнувшись, ходить, вдивляючись у тему. Давить руки, поправляє пенсне.

З тюрми співають:

Оставил он также там милую сердцу,
Будет она от тоски изнывать и страдать.

Ах, сбейте ж оковы,

Дайте мне волю,

Я научу вас свободу любить.

На початку приспіву „сбейте оковы“ хутко з'являється задиханий Трохим.

Трохим. Ну, що таке? *(Озирається)*. Де ж Цінність Маркович? В чому діло? Що за ідіотизм?!

Леонід. Що таке? Який Цінність Маркович?

Трохим. Та який же, чорт би його взяв! Що йому треба?! Де він? Нащо кликав? Та швидче, третій раз уже!

Леонід. Ніхто не кликав! Ніякого Марковича нема... Хто вам сказав?

Трохим. Ах, ти прокляття!... Та Маруся ж прибігла за мною...

Леонід. Маруся?! *(З жахом)*. Трохиме... Ох, господи! Біжіть швидче назад! Біжіть! Ви бомбу там покинули?

Трохим. Там...

Леонід *(пориваючись бігти, штовхаючи Трохима, не знаючи, що робить)*. Біжіть! Біжіть! Вона все набрехала, хоче щось робить... Біжіть! Ніякого Цінність Марковича... вона все видумала, щоб узять бомбу... О, боже!...

В цей мент співають кінець приспіву:

Дайте мне волю...

Трохим *(зриваючись бігти)*. Ах, ти ж прокляття!

Але раптом чується страшенний вибух, вся тюрма на мент освітлюється.

Леонід (безсило, сідаючи). Погибла... Боже!...

Трохим (зупинившись). Так... Фу, ти!... От... (хоче бігти і знов зупиняється). Все одно нема чого... Нема... (Чути вистріли, крики, свист вартових, у вікнах густо голівок, ворухатся, кричать).

Леонід (сидячи, задеревіло слухає).

Трохим (стоїть, важко дихає, пильно вдивляється у тему... Раптом кричить): Го-го!... Сюди!... Тут. (Чути топот ніг і глухі окрики). Го!... Го!...

Леонід (підводиться). Біжать?...

Трохим. Го!... Го!... Сюди!

Вибігають втікачі. Двоє передніх несуть труп Марусі. Зади-хані, балакають одривисто-хапливо, з нотками радості й тривоги.

Передні: Куди?... Швидче!... Там погоня... Трохиме! голубчику, здоров... Куди бігти? швидче!...

Леонід (підбігаючи). Мертва? Мертва? }

Трохим. Сюди, сюди!... Вона жива? } разом

Передні й задні разом біжучи:

— Коло стіни... Лежала... Мертва.

— Швидче, швидче... Мертва...

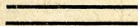
— Без голови... Швидче...

Леонід (не пускаючи, ростеряно хапається за труп). Чекайте... Я хочу... Пустіть, я хочу...

Трохим. Леоніде! Пустіть!... Потім... Чуєте, Леоніде!! Та пустіть же! От, ідіот! (Сильно одриває, хапає за руку і тягне його за собою). За мною! Не отставай!

Всі, озируючись, біжять за ними.

З тюрми чути вистріли, многоголосий далекий крик і довгі, тривожні свистки вартових.

З М І С Т.

	СТОР.
Брехня, песа на 3 дії	1
Натусь, песа на 4 дії	87
Базар, песа на 4 розділи	161

Видавниче Т-во „ДЗВІН“,

Wien, VIII, Lederergasse 28, T. 4, Dr. Gr. Palamar.

Має на складі:

Шкільні підручники:

- М. Грушевський:** Всесвітня історія, т. I, ст. 202, мал. 36, ц. 12 к. ч.
— Всесвітня історія, т. II, ст. 270, мал. 67, ц. 16 к. ч.
— Історія України, підручник для середніх і вищих початков. шкіл, ст. 216, ц. 14 к. ч.
— Про старі часи на Україні. Коротка історія України, ст. 120, мал. 93, ц. 8 к. ч.
- О. Коваленко.** Практична геометрія. Підручник для вищих початкових шкіл. II ч., ст. 94, мал. 93, ц. 6 к. ч.
- Юр Сірий:** Про світ божий. Бесіди по природознавству, ст. 104, мал. 46, ц. 6 к. ч.
- М. Чайковський:** Тригонометрія, Повний курс до 20 аркушів, ц. 18 к. ч.
— Чотирифорові таблиці логаритмів і геометричних функцій, ст. 60, ц. 6 к. ч.
- С. Черкасенко:** Рідна школа, ч. I, ст. 160, з багатьма мал., ц. 5 к. ч.
— Рідна школа, ч. III, ст. 292, з багатьма мал., ц. 15 к. ч.
- Бер. Поль:** Наука природи, переклад з франц., ц. 10 к. ч.
- Г. Калішевський:** Латинська грамати́ка, ц. 8 к. ч.
- Крип'якевич Ів. Др.:** Коротка історія України для почат. шкіл, ц. 8 к. ч.
— Огляд історії України (Repetitorium) для вищих клас середніх та уч. семінар., ц. 8 к. ч.
- Раковський Ів. Др.:** Зоологія для вищих початкових шкіл, ц. 10 к. ч.
— Людина. Опис будови людського тіла, ц. 3 к. ч.

Красне письменство:

- В. Винниченко:** Твори т. I. Краса і сила й інші оповідання, ст. 260, ц. 16 к. ч.

- В. Винниченко:** Твори т. II. Голота й інші оповід., ст. 292, ц. 16 к. ч.
— Твори т. III. Боротьба й інші оповідання, ст. 252, ц. 16 к. ч.
— Твори т. IV. Кузь та Грицунь та інші оповідання, ст. 218, ц. 16 к. ч.
— Твори т. V. Історія Якимового будинку й ин. опов., ст. 212, ц. 16 к. ч.
— Твори т. VI. Рівновага (роман з життя емігрантів), ст. 274, ц. 16 к. ч.
— Твори т. VII. По свій, роман, ст. 208, ц. 16 к. ч.
— Твори т. VIII. Божки, роман, ст. 356, ц. 16 к. ч.
— Твори т. IX. Босяк і інші оповідання, ст. 248, ц. 16 к. ч.
— Твори т. X. Чесність з собою, роман, ст. 268, ц. 16 к. ч.
— Твори т. XI. Хочу, роман, ст. 304, ц. 16 к. ч.
— Твори т. XV. Молода кров і інші п'єси, ц. 25 к. ч.
— Віля машини, оповідання, ст. 32, ц. 3 к. ч.
— Голод, оповідання, ст. 16, ц. 2 к. ч.
— Записна книжка, оповідання, ст. 16, ц. 2 к. ч.
— Контрасти, опов., ст. 36, ц. 3 к. ч.
— Промінь сонця, опов., ст. 12, ц. 2 к. ч.
— Кузь і Грицунь, опов., ст. 32, ц. 3 к. ч.
— Між двох сил, п'єса на 4 дії, ст. 136, ц. 10 к. ч.
— Брехня, п'єса на 3 дії, ц. 10 к. ч.
— Нагусь, п'єса на 4 дії, ц. 10 к. ч.
— Базар, п'єса на 4 дії, ц. 10 к. ч.
- Залозецький:** Під осіннім небом, новелі ст. 160, ц. 10 к. ч.
- Р. Кіплінг:** Брати Моуглі, опов. з життя дитини між звірятами, ст. 238, мал. 27, ц. 16 к. ч.
- О. Олесь:** З журбою радість обнялась, поезії, т. I. ст. 144, ц. 10 к. ч.
— Поезії, т. V, ст. 160, ц. 10 к. ч.

О. Олесь: Поезії, т. VII, Чужиною, ст. 96, ц. 8 к. ч.
— На зелених горах, поезії, ст. 32, ц. 3 к. ч.

С. Черкасенко: (П. Стах) Твори т. I, поезії, ст. 204, ц. 15 к. ч.

Гете: Фавст. Трагедія, пер. Д. Загул, 136 ст., 12 ілюстр., ц. 15 к. ч.

Книжки різного змісту:

О. Бауер: Шлях до соціалізму, ст. ц. 3 к. ч.

Е. Вандервельде: Невтральний і соціалістичний кооперативний рух, ст. 146, ц. 5 к. ч.

В. Винниченко: Відродження нації (історія української революції), т. I, ст. 348, ц. 30 к. ч.

— Відродження нації, т. II, ст. 328, ц. 30 к. ч.

— Відродження нації, т. III, ст. 536, ц. 40 к. ч.

М. Грушевський: Культурно-національний рух на Україні в XVI—XVII, ст. 248, ц. 15 к. ч.

В. Даймер: Німецька кооперація, т. I, ст. 140, ц. 5 к. ч.

В. Левинський: Народність і держава, ст. 128, ц. 8 к. ч.

— Соціалістичний інтернаціонал і поневолені народи, ст. 144, ц. 10 к. ч.

А. Сербиненко: Кооперація на селі, ст. 32, ц. 2 к. ч.

— Українська споживча кооперація, ц. 2 к. ч.

Ю. Сірий: Леся Українка (характеристика), ц. 2 к. ч.

В. Липинський: Україна на переломі 1657—1659 рр., замітки по історії укр. держ. будівництва, ц. 20 к. ч.

Видання для дітей:

Ю. Сірий: До гір! до моря! оповідання з ілюстр., ц. 6 к. ч.

— Про горобця, славного молодця, оповідання, ц. 6 к. ч.

— Мандрівка краплини води, оповідання, ц. 6 к. ч.

О. Олесь: „Івасик-Телесик“, казка в 5 картин, з ілюстр., ц. 10 к. ч.

Златополець В. і І. Федів: Син України. Істор. повість у 3 ч., 6 барвн. малюноків і 55 ілюстр., ц. 25 к. ч.

Малайські казки, з ілюстр. худ. М. Кричевського та Цимбала, ц. 10 к. ч.

Р. Kipling: От так казки! Образки автора, пер. Ю. Сірого, ц. 10 к. ч.

Наук. бібліот. „Дзвону“:

Ч. 1. Проф. Др. С. Рудницький: Історія старовікового землезнання, ц. 15 к. ч.

Ч. 4. Проф. Л. Білецький: „Поетика“ (друкується).

Мапи:

Австрія — 142×222 ст., ц. 15 к. ч.

Азія — (2 карти) по 143×222 ст., ц. 30 к. ч.

Африка — 142×222 ст., ц. 15 к. ч.

Південна Америка — 143×222 ст., ц. 15 к. ч.

Мапа півкуль — (2 карти), ц. 30 к. ч.

Др. С. Рудницький: Стінна фізична карта України, ц. 60 к. ч.

Всі книги висилаються негайно по одержанню грошей. Хто замовляє більшу кількість і на продаж, має книгарський опуст. Книги висилаються тільки за готівку. Пересилка на кошт покупця. Крім головного представництва в С. S. R. Horni Cernošice, Hotel „Monopol“ — Jur Tuščenko, книги можна набувати по всіх українських книгарнях.

У всіх справах видавничих просимо звертатися до гол. предст. Юр. Тищенка.

Всі книги можна набувати в Книгарні Наук. Т-ва ім. Шевченка, Львів, Ринок ч. 10.

РА 832

В. Винниченко

Твори

т. 14